

Tamási Áron

Szirom és Boly

Magyar rege

Tartalom

ELSŐ HÓNAP
<i>Május, vagy a Boly hava</i>
MÁSODIK HÓNAP
<i>Június, vagy a Hűség hava</i>
HARMADIK HÓNAP
<i>Július, vagy a Virágok hava</i>
NEGYEDIK HÓNAP
<i>Augusztus, vagy a Boroszlán hava</i>
ÖTÖDIK HÓNAP
<i>Szeptember, vagy Piroska hava</i>
HATODIK HÓNAP
<i>Október, vagy az Igazság hava</i>
HETEDIK HÓNAP
<i>November, vagy Bika hava</i>
NYOLCADIK HÓNAP
<i>December, vagy Csengettyű hava</i>
KILENCEDIK HÓNAP
<i>Január, vagy Szirom hava</i>

Első hónap

Május, vagy a Boly hava

Legyen az Atya dicséretére, amit írok; nemkülönben legyen égő gyertyája az én jó szándékomnak.

Így legyen, ha már írásba fogtam, megadván magam a gondolatnak, mely a közeli múltban permetével engem meglegyintett, akár a hullám is meglegyinti, az ő párájával, a partmenti öreg fűzfát. Valóban, mint az öreg fűzfát a pára, először engem is csak úgy illett a gondolat, alig-alig lehellet gyanánt; de aztán napra hold és holdra nap következvén, a gondolat készítő hullámai is folyvást növekedtek, sarkantyúzva eme írásra engem; majd pedig habos tajtékval minden nyugalmat is kimostak belőlem.

Nem volt irgalmazás.

Vagyis mint az őszi levél, kinek senki sem mondja meg, hogy honnét jön a szellőre szél, úgy jártam én is. Mert immár csak lengedezek és engedelmesen betűket írok, melyeket elvisz a perc. Nem tudom, akár ama őszi levél, hogy honnét jött a készítő hullám, s miért verdesi lelkemet a tajték. Meglehet, hogy valami jóféle szellem kiválasztott engem, hogy szóljon általam. Hát ha így volna, akkor az a jóféle szellem csalatkozni fog, mert én nem vagyok már fényes trombita. Vagy az is lehet talán, hogy holmi csalfa lélek környékezett meg, bárány bőrébe rejtve magát. Ki tudja!

Jobb lesz hát, ha nem porkászok a semmibe, hanem a bizonyosság mellett maradok, vagyis magamnál. Azt kell gondolnom tehát, hogy a jóféle szellem csupán futó képzelem, mert ha lenne is efféle készítő szellem, az nem engem választana szószólónak, hanem méltóbbat valakit. És hát a csali lélek is jobban kedveli a rokont, aki én nem vagyok. Így aztán nem marad egyéb hátra, csak gyarló magam, s magamban is az a megterhesült öreg fa, amelynek sárguló levelei közül életem madara kívánczik szólni.

Hát szólj, madaram!

Biztass engem, és súgj-búgj a fülembé, hogy az idő falára hadd jegyezzem fel ezt az idéni Pünkösdi havát, az ezerkilencszáz után az ötvennyolcast, mely az én életemen oly nagyot fordított! S hadd beszéljem el Pünkösdi hava után a következő hónapokat is, egészen addig, amíg a hónapokból kitelik legalább kilenc. Fohászkodom a reményhez, hogy legalább ez a kilenc kerekedjék ki csakugyan, vagyis ötvennyolc májusától ötvenkilenc februárig, ebben az én írásomban, minden örököljön meg. Bár, ki tudja, hogy mind a kilenc hónap meg fog-e örökölni?! Mert ugyanis azokból hét és fél hónap már a hátam mögött van ugyan, de hét egész hét még a jövőben rejtőzik. Ha jól számítom, hét egész hét, mivel ebben az órában, amikor jelen írásomat kezdem, még csak ötvennyolc Karácsony havában vagyunk, s annak is pontosan a közepén.

Azt szokták mondani, hogy ha megérjük, meglátjuk.

Maradok hát én is, az idő dolgában, ennél a vakablaknál. De a legnagyobb reménységgel mégis; amivel azt akarom mondani, hogy a hátralevő hét hetet még igen szeretném egészségben és romlatlan elmével tölteni el, hadd írhatnám meg, a nyolcadfél hónap mellé, annak a hét egész hétnek is a történetét.

De mondom, majd meglátjuk.

Amit nem tud az ember, azt a rejtőzöt avval táplálja, amit tud. Így tehát rátérek én is az idén múlt májusra, vagyis az ötvennyolcasra, minek a sorsfordító nagy eseményét szeretném valahogy elmondani. De ahogy azon gondolkozom, hogy miképpen is tudnám azt a fordulatot elregélni, hát az elmém egyszerre megriad. Igen, mert eszembe fut, hogy én is egyszer meghalok, s akkor ennek a kilenc hónapnak zsenge regéjéből ódonult krónika lesz. S nem lehetetlen, hogy ez az én zsenge regém, magam elporladván mellőle, odakerül az emberek elé. Az

emberek pedig csak belecsipdesnek írásom szavába, s már kérdezik is, hogy ugyan ki volt az a jámbor krónikás?

S nem fogja tudni senki.

Jobban mondva, valamit fog tudni mégis, mert én első szóval most elmondom, hogy engem Szirom Antalnak hívnak. Vagy kedvesebb családi szóval, s már a terjedtebb életben is, Antapónak vagy Szirom tátónak neveznek, mely mind a két zöngeményt az én Pálocska unokám ragasztotta reám, nem tudván kicsi korában kimondani, hogy Anti nagyapó. Így tehát magam Antapó, vagy Szirom tátó vagyok, az őseim pedig szabad székely magyarok voltak, akik valamikor ott is éltek a székelyek földjén. De aztán nagy veszedelem következén, Bukovina tartományba kivándoroltak. Én is abban a tartományban születtem, ezelőtt hetvenhat esztendővel, ami elég szép idő, sokan azt mondják. Én azonban még elég jól bírom magam, s úgy szálában is megnézhet, aki lát. Igaz, a hajam sokat gyérült már; s fehér is bizony, mint a hó. De az arcom színe barna-piros, a szemem a betűre s a távoli tárgyakra egyaránt fungál, s a mozgásomban sincsen még ingatagság.

Mit mondjak még?

Elmondhatnám, hogy boldogult atyám mindig földön gazdálkodott, ugyanúgy magam is. A családban velem együtt öt gyermek született, kik közül én az első voltam, de most már mind az öt én vagyok. Ami iskola közel volt hozzám, abban én fürge elmével mindegyikben forogtam, de a tudomány nagyobb házai dugva voltak előttem. Három évig katonaságot viseltem, utána megházasodtam, s lett rendes időre öt gyermekünk nekünk is. S hogy a malom tovább is egyformán öröljön, az én öt gyermekem közül is csak egy él jelenleg, mert kettő himlőben meghalt, még kicsi korban; egyet iskolás idejében valami bogár csípett meg, féktelen méreggel; egy fiamat pedig a gránát vitte széjjel, negyvennégy októberében, a vándorlás alatt, egy bizonyos Somogy megyei községben, melynek a nevét meg sem mondom, mert hiszen maga a község nem hibás.

Mondjak még valamit?

Nem mondok, ámbár mondhatnék, mert ahol van már egy gyászlobogó, ott a második nem kétszerezi meg a szomorúságot. A családi fekete gyász mellett ilyen második gyászos lobogó volt ennek a töredékes székely népnek a balsors élete. Mert a vándorlás szomorú dolog, a sok vándorlás pedig még szomorúbb. Mi pedig azt a régi-régi vándorlást, a mádéfalvi keserű füstöt, soha el nem felejtettük, mert annak a korma apáról fiúra kormozott; mondom, azt még el sem felejtettük, amikor ezerkilencszáz és negyvenegyben ismét vándorútra buzgattak, hogy aztán Újvidék táján még hosszabbak legyenek az éjszakák. Hát hosszúak is voltak, teli s teli nyugtalansággal s gyakorta rémekkel, mind a négy esztendő. De hogy ne toldjam meg, amit kurtítani kéne, a negyedik évet már nem értük ottan, mert október elején, hirtelen szükségből és nagy harci zenebona között, ismét kerékre keltünk, hogy édes gyökerünkkel hazai földbe kapaszkodjunk, végre s valahára.

Monddam, hogy miképpen történt?

Azt sem mondom, mert ebbe a regébe nem kívánczik belé; s a Pünkösdi hava, vagyis az ötvennyolcas, nagyon toporog is már az ajtóm előtt. Annyit mégis el kell szólanom, hogy annak a nevezetes esztendőnek, vagyis negyvenötnek a tavaszáig, nyugalom és fedél nélkül térengtünk a szenvedő tájakon. Úgy valósággal, mint ahogy az árvíz tetején lükken tovább s ismét tovább a sok fekete özönfácska, miknek a testéből azonban, ott az árvízben is, kibukkan a rügy. S amikor a kertekben s az erdőkön is bomlani kezdett a rügy, akkor már szálláson voltunk mi is. Nem ég alatt, hanem fedél alatt; s egy kicsi birtokval is, melyet tulajdonunkba osztottak.

Hát azóta itt élünk, ezen a dunántúli kies földön, egy Baglyod nevű faluban, melynek a nevét, rajtam kívül, nyilván senki sem tudja. Ami nem is csoda, mert kicsi falú ez a Baglyod, mindössze ötven házzal, s kettő és félszáz lélekkel, ha jól mondom. Pedig nem mondom jól, mert igaz, hogy a településünk idején, vagyis negyvenöt tavaszán, annyit számláltunk, de attól az időtől kezdve az atyafiak még tizenkilenc házat az ötven mellé építettek, nemkülönben szaporítottak is annyit, hogy a lélekszám a négyszázat most már közelgeti.

De így is kicsi falu ez a Baglyod.

A szót nem is azért vesztegetem reá, mert kicsi; ámbár egy kis faluban is születhetik olyan ember, aki a bolha lábát meg tudja számlálni. Vagy másfelől gondoljunk a szorgalmas méhecskékre, akik aprócska állatok bizony, de róluk mégis több könyvet írtak eddigelé, mint példának okáért az elefántokról, akik pedig oly tetemes nagy állatok, hogy még az elme is döccen egyet, amikor őket a méhecskével akarja összevetni.

Nem szégyen tehát, hogy oly kicsi falú Baglyod.

Ami hiányossága van neki, ebben a tekintetben, azt kétszer a szerencse, s egyszer a szorgalom úgyszólván pótolja is.

A szerencse első kedvezése az, hogy igen szép helyen fekszik, vagyis a Kontyos nevű hegy nyugati oldalában. Ez a Kontyos hegy, vagy inkább becsületes domborulat, igen hosszan elnyúlik északról dél felé, vagyis délről észak felé, ha úgy jobban mondom. Szép erdőség borítja a hosszan heverésző hegyet, s van abban az erdőben mindenféle fa, csak fenyő nincs talán, s no még kökény bokor és boróka. Baglyod egészen a szélén fekszik az erdőnek, valahogy olyanformán, mintha éppen most bújt volna ki az erdőből, vagy pedig most akarna elbujdosni benne.

Hát ez az első, az ő szép fekvése, amivel kisdéd voltát szerencsésen feledteti. De ettől az elsőtől nem marad el a szerencse második kedvezése sem, vagyis vízben nemcsak gazdag, hanem kincses is az a víz. Kincses; mert az erdő mesgye-részein üdítő források bugyognak, melyek között gyógyító források is vannak, főképpen a fekélyes gyomorra és a keringő vér serkentésére. Akadnak ugyan, akik az efféle üdítő és urusló forrásokat, mint közönségesen használatos vagy áldásos vizeket, nem becsülik a kevésnél többre. Azt mondják az ilyenek, hogy a forrás nem is víz, hanem csak tünemény, mert az egyik nap gondol valamit s másnap már nincs is. Nem leány tehát, akivel házasodni lehet, hanem csalóka tündér, ki kedvre derít s már illan is el. Az efféle lombot vesztett emberek elfelejtik, hogy ahol tündérek illároznak, ott leány is lesz valahol. Így van ez a baglyodi forrásokval is, mert ha ezek a források tündérek, akkor leánynak ott van a Baglyod pataka, mely az erdős hegyről lefut a falú felé; s követve csakugyan a leányok természetét, nem szalad által a falú derekán, magának való módon, hanem ide-oda kanyarog a faluban, csobogtatja mindenütt a szavát s magát illegeti, mint valóban a leány, aki férjet akar csacsogni magának.

Hát Baglyod szerencséje, második ajándék gyanánt, ezekben a forrásokban bugyorog.

Mivel azonban a két szerencse mellé én harmadikul még mondtam egy dicséretet, hát megemlítem azt is. Megemlítem, amit nagy szorgalommal főzünk, de még magam előtt is csak titokban említem meg, nehogy azt gondoljam, hogy tudok róla. Most süllög ugyanis ez a titkos valami, jobban mondva, most főztük meg annyira, hogy a végső módját megadhassuk. S nem más, amit ily titkosan kerülgetek, mint a falu gazdálkodó élete. Maga az okos elrendezés, hogy itt tisztaság legyen, rend és egy közös akarat. A bolyról, ami a népességet jelenti, most emeltük le a kosarat, s azt akarnók, hogy a szabad mozgásban mindenki a helyére kerüljön.

Nem kicsi dolog, mert magunknak egy nagy család, s másoknak jó példa szeretnénk lenni. De hogy sikeredik-e, vagy nem, azt megmondani nem lehet, mert hiszen az emberek ilyenek is, olyanok is. Itt van példának ez a baglyodi nép, melyről ha rosszat mondanék, nem volnék igazságos; de ha jót mondanék, akkor sem egészen. Sok minden magyarázza ezt, mert hiszen semmi sincs ok nélkül. Elsőnek azonban, úgy hiszem, a megélhetés beszél. Vagyis a falucska tetszetős helyen fekszik ugyan, s amint elmondám az előbb, egyben-másban szerencséje is van. Hanem a mindennapi kenyér dolgában, hogy a jó módról ne is beszéljek, hát abban elég mostohán van a nép. A határ földje, ha a holdak számát vesszük, még úgy-ahogy, mert hiszen van Baglyodnak háromszáz holdja, vagy talán valamicskével több is. De ennek a földnek csak a fele lapótya, úgy feküdvén csakugyan, mintha a tepsiből most tették volna ki arra a tájra, vagyis egy óriási nagy lapítóra, mely nyugati irányban lejt, a völgy felé. A másik fele azonban, annak a háromszáz holdnak, igen vegyes terület, mert egyrészt erdőből áll, amely gondozatlan és haszonra tilos; s másrészt gondolkozó vagyton, vagyis bokros-cíheres szalag, mely a falu felett s az erdő szélén húzódik végig, s amely éjjel-nappal azon gondolkodik csakugyan, hogy erdő legyen-e vagy kaszálló.

Hát ilyen a baglyodi föld.

Elvegyes nagyon, mert a lapótyás részen minden szívesen megtermik, a gondolkozó részen pedig csak a mogyoró s annak bokrai alatt az ibolya. S ha a földhöz hozzátesszük azt is, hogy aki Baglyodban lakik, az szinte rejtekhelyen lakik, akkor már könnyű megfejtetni azt a találós kérdést, hogy milyen nép lakta negyvenötben a falut.

Hát elvegyes nép, nyilván.

S úgy is van, mert lakott ottan valami húszig való svábajkú család, jobban mondva, az ajkuk német volt, de maguk nem szabályosan svábok, mert igen borivók voltak, s borsos-paprikás emberek. Pattogtak is negyvenötben, amikor hallották, hogy kezdik a politikát számon kérni. Úgy meglobbantak a hírtől, hogy házat-barmot otthagytak s káromkodva mind elmentek. Pedig hát gyökeres bajuk nem lett volna, mert hiszen mindenki azt mondja, jó hazafiak voltak s nem vérrel politizáltak, hanem csak bor mellett összevissza, mint más magyarok. De hát mind ráültek mégis a szélre, ami elvitte nyugatra őket. Csak kettő maradt belőlük, s az a kettő jól megél velünk ma is.

Az egyik különösen, egy Hopra Mátyás nevű, mert a későbbi időben az a Hopra valahogy a vejem lett.

Ezek voltak tehát, ezek a svábajkúak, negyvenöt előtt a java nép, a jól termő lapos földekvel; a többi népség pedig, vagyis a tetemes rész, az valóságos gyűjtemény volt. Olyan egészen, mintha valami tréfás ember válogatta volna össze. Mert ugyanis volt azok között cigány, s nem is csak egy vagy kettő; voltak együgyű magyarok valahányan; volt seprűcsináló, volt dongás, volt vadász és madarász, volt ablaküveges; s még egy öreg bakter is volt, aki annyi gépszuszogást és vonatsípólást hallott már azelőtt, hogy mint a hal a vízbe, úgy búlt belé ebbe az erdei csendbe.

Mindezeknek, akiket én most elszámláltam, nagy része még a baglyodi fészken gondolkozott, amikor én ide települtem, negyvenöt tavaszán. De már akkor láttam én, hogy mint az áprilisi idő, az egyik órában ezt gondolják, s a másikon azt gondolják. S ahogy teltek a napok, az első melegebb széllel néhány cigány karavánban el is ment. De aztán megfordult a szél, ahogy a tavaszi kínlódásban szokása neki, s egy zimankós napon új cigányok jöttek, úgyszintén karavánban. S mint a cigányokkal, úgy jártunk a többi ingatag népséggel is, mármint azokkal, akik nem voltak gyökeres lakosok. Mert egyszer csak odalett a seprűcsináló s a helyébe jött egy tyúkszemvágó; aztán elment az ablaküveges és jött a helyébe egy mézgagyűjtő. S

miközben ezeket így csereberélte az idő, azalatt efféle mismás emberekvel még szaporodtunk is, mert honosult oda kóválygó pincér, s egy elárvult borbély; nemkülönben egy öreg hordár s valami mezei prófeta; s ráadásul még egy vereshajú ember is, akiről azt hírelték, hogy az állami hóhérnak volt a segédje.

S itt voltunk mi.

Vagyis a székely magyarok, kiknek a helyét a telepítési biztos, egy törvénycsináló atyánkfia, Baglyodban jelölte meg. Harminchét család került erre a baglyodi lajstromra, melyet szent iratnak is nevezhetnék, mert hiszen a harminchét család által egyszáz és nyolcvanhét lelket teremtett újjá a népi törvény. Igen, a gyermekekkel együtt ilyen számban települtünk meg, ám-bár egy fél esztendővel azelőtt, amikor Újvidék mellől elindultunk, akkor tizenkilenc lélekkel többen voltunk, mert betegségben s a háborús tüzekben meghaltak harmincötön, s születtek tizenhaton. A harminchét családnak jutott huszonegy elhagyott ház, melyből tizennyolcat a német ajkúak hagytak el, nyolcvanegy lélekszámmal; hármat pedig valami bélyeges öt család, huszonegy lélekszámmal.

Nekem s Ámáli feleségemnek jutott egy kőház, két szobával; s lévén egy vejem is, egyetlen Zsuzsika lányom után, bizonyos Ténferi Péter, ki azóta megboldogult, hát azoknak is jelöltek egy házat, valami csodás volt. S bár nekik három kicsi gyermekük vala abban az időben, én mégis úgy gondoltam, hogy húzódjunk valahányan az én fedelem alá, hadd maradjon az a másik ház valaki másnak, érdemesnek mindenesetre, aki valahol szorong is talán.

Így is lett.

De hogy tovább folytassam az ülededést, a ház mellé jutott nekem három hold földecske, kettő a palacsintás jótermőből s egy a ciheresből, amit én elegendőnek is ítéltam, mert hiszen szabad gyermekem nem volt. S jutott föld Ténferi vejemnek is, mégpedig a három gyermekhez öt hold, három a síkföldekből s kettő a bokrosból.

S elkezdtek az új földeken az új életet.

- No, Péter! - mondtam a vejemnek. - Most már itt élünk, itt halunk.

Ténferi vejem, aki szeretett libegősen beszélni, köhécselve felelt:

- Hát ahogy a madarak tollával meg van írva.

Nem tudhattuk, hogy a madarak tollával mi van a jövődbe írva, de amit én mondtam, azt bölcs megadással mondtam. Vagyis azt gondoltam, hogy lesz immár egy kicsi nyugodalmam nekem is, szántok-vetek békességgel, s babrálok az ibolya tövít. Ha pedig munka közben úgy lesz érkezésem, leülök egy forrás mellé, s a múlt fájáról a kalapom fejébe szedem az emlékeimet, ezt az egész hányatott életet, s kiválogatom onnét a szívnek és az elmének mindama gyöngyeit, amelyeket az ivadékoknak örökölni szeretnék hagyni.

Így gondoltam.

De az ibolyák tövin a játék és a gyöngy válogatása a forrás mellett, az bizony elmaradt. El, mert hamarosan megválasztottak bírónak, ami választást, egy kicsi pusmogással ugyan, de mégis elfogadtam. Úgy vélekedtem ugyanis, hogy ha már Baglyod szállást adott nekem s a magyar nép hazát, akkor Baglyodnak fia s a hazának hazafia leszek. A terút a nyakamba vettem tehát, s megnéztem töviről-hegyire, hogy ezt a baglyodi bolyt miképpen tudnám úgy elrendezni, hogy bárki ha fogja látni, bólintson rá egyet.

Amit az eszem malmára felöntöttem, azt megöröltem jól; s amikor megszitáltam a lisztemet, akkor az maradt meg, amit most mondok. Vagyis az, hogy amiképpen az egyes embernél a testet és a lelket egyaránt kell nézni, azonképpen a népnél is, melyből az én ereszem alá ez a baglyodi boly tömörült. Együtt kell nézni a testet és a lelket, mert különbözők vagyunk ugyan s legyünk is, de akiknek jóban-rosszban egy sorsot kell viselniök, azok a közdolgokban legyenek egy személy. Ez azonban csak úgy lehetséges, ha az igazság uralkodik. Mert ugyanis, ahogy boldogult atyám mondta, az igazságtalanság a legnagyobb megrontója minden Bolynak, legyen az a boly család vagy falu, vagy akár maga a nemzet. Így van ez, mert az igazság örök emberi óhajlás, minekfolytán ha napfényen nem virágozhatnak, akkor bujdokolva keres életet.

Én hát bírói kalapnak ilyen kalapot tettem.

S abban a kalapban megnéztem először, hogy a testnek mire van szüksége. Vagyis szemügyre vettem a falunk azt a gondját, amit közönségesen a mindennapi megélhetés gondjának szokás nevezni. A fundamentumot tekintve, vagyis a baglyodi birtokot, úgy találtam, hogy szomjazni nem fogunk, s fázni sem fogunk; s ha ésszel dolgozunk, akkor éhséget sem látunk ugyan, de kövér ember sem igen lesz közöttünk, hacsak olyan betegségben nem szenved. Nem lesz kövér ember, mert a lakosság négyszáz felé tartván, annak háromszáz holdon kellett megélnie; jobban mondva, jószerint csak annak a felén, mert ahogy említettem volt, a birtok másik felén erdő honolt, vagy ciheres bokor.

Gondolkoztam egy nap s egy éjszaka.

Aztán összehívtam az embereket, s azt mondtam nekik:

- Akarjátok-e, hogy csakugyan bírátok legyetek?

Egy akarattal lelkesültek, hogy csakis; s ha már úgy reám tették a reményüket, akkor elmondtam nekik, hogy mindenki lelkiből dolgozzék, mert így és így van a dolog, s másra szorulni nem akarunk. De még az sem lesz elég, a lélekből való munka, hanem az ésszel is élni kell, hogy a kevés földről minden kikerüljön, amire szüksége van a háztájának, a veteménytől a kenyérig. Tartson mindenki majorságot, s neveljen állatokat; gondozzák a termő fákat, s az ehető vadakat csak módjával pusztítsák, de módfelett szaporítsák. Azonkívül pedig, aki csak tud, üzzön a szabad idejében valami hasznos mesterséget; s ha újság kerül a kezükbe, fejtsék meg a keresztretjvényt is, mert aki jól megfejti, nyerhet egy hasznos könyvet, a bubájának kelengye ruhát, vagy legalább egy hőmérőt.

Azt mondták, hogy jól beszéltem.

S fogott is csakugyan a szó, mert az én feleségem is megüldetett egy tyúkot, kerülgette a gyümölcsfákat, s esténként kötögetni kezdett. S amíg ő kötögetett, addig én azon gondolkodtam, hogy a test gondja után miképpen kéne a lelket is művelni. Ebben a dologban egészen parlagon voltunk, mert egy fából hamarkodott templomocska állott ugyan, de pap nem volt; egy idétlen iskola is maradt, rongálva nagyon és mocsokban, de tanító ahhoz sem volt. Gondoltam, legyen első az iskola, s egy vasárnap kalákába szólítottam az embereket. A padokat formájukra mostuk-tataroztuk, az ablakokat felszereltük, s egy fekete írotáblát is kerítettünk valahonnét. Az asszonyok pedig kívül-belül kimeszelték a falakat. Gyeák, vagyis tanító azonban nem volt, minekfolytán egy régi mondáshoz folyamodtam, amely úgy szól, hogy szükség törvényt bont. Megbeszéltem hát az emberekkel, hogy hét éves kortól tizenöt éves korig iskolára kötelezzük a gyermekeket, mégpedig hetenként háromszor. Vagyis a leánykákat kedden délután, a legénykéket pénteken délután, s vasárnap vegyesen, együtt valahányat. Mi pedig, a családok fejei, sorjában egymás után következve, tanítani fogjuk őket. Ki mire legjobban tudja. Magaviseletre, írásra s olvasásra, s más olyan tudományokra, amiből magunk is szedegettünk valamicskét.

A tanrendet írásba is tettem, bár egy kicsit darabosan.

No, ez megvolt.

Következett volna a templomocska, ami következett is. Más szóval, kalákában a templomot is kitataroztuk, s végül egészen megnyerővé tettük. Hanem a pappal igen meg voltam akadva, mert minisztrálni még tudtam volna, misét mondani azonban nem, szerencsére. S valóban szerencsére, mert misét akkor sem mondhattam volna, ha tudtam volna, mert ahhoz a papi kenet kell, s feleség nem kell. Istenem, mit csináljak! A püspöktől kérhettünk volna egy papot a maradványból, de annak a papnak a toronyban kellett volna lálnia, mivel más lakható hely nem volt. S módban sem voltunk még annyira, hogy egy papot illendő módon el tudjunk tartani. Hümmögtem hát egy darabig, majd az Isten azt a gondolatot adta nekem, hogy menjek el a szomszéd faluba, melynek Pottyon volt a neve, s ahol volt egy pap, azt tudtam. Hát én nem szóltam senkinek, nehogy valaki eldugja a csizmámat, hanem megvártam, hogy a nyári munkával végezhesünk, s akkor elmentem Pottyonba. Meg is találtam a papot, aki sovány kicsi ember volt szegény, de a szemében lélek honolt. Elmondtam neki magunkat s az egész baglyodi állapotot, amivel úgy megejtettem őt, vagy ő maga magát, hogy nemcsak a vasárnapi misemondásokra vállalkozott, hanem más papi szolgáltatokra is, amilyen példának okáért a temetés vagy az utolsó kenet.

Somoska volt a neve.

- De szegények vagyunk - mondtam neki. - Csak a hálánk lesz kövér, a kepe nem.

- Ingyen teszem - felelte a pap.

Hát ez jólesett, abban a nehéz időben; mi azonban otthon mégis összebeszéltünk, hogy a fáradozását ingyen nem fogadjuk el. Mivel azonban pénzünk nemigen volt, s ingadozott is már akkor a pénz, egy szép tyúkot irányoztunk elő minden alkalomra, mégpedig úgy, hogy a tyúkot is családonként sorjában szolgáltatunk, akár a gyermekeknek a tudományt.

Akire a rovás esett, hogy elsőnek ő adja a tyúkot, az a jámbor asszony, nagy buzgalmában, még a templomba is elhozta vasárnap a szárnyas képét, s ott a templomban bizony a tyúk elkodácsolta magát. Az áhítatot azonban a tyúk szólása nem zavarta meg, sőt inkább az Ábel füstjének tekintettük. S a füst után, amikor lejárt a mise, magát a tyúkot is átaladtuk a papnak, vagyis a hónya alá dugtuk, fejjel előre.

S ő a képével elment.

Ezek történnén, nagyjából s egy kicsi kedvezéssel Baglyodot már csakugyan falunak lehetett nevezni. A kenyér és az Ige úgy-ahogy kerékvágásba tett minket, vagyis nagy kitérőkkel nem kellett már kanyarognunk s csüggetegen keresgelnünk az elveszett fejünket. Hanem mehettünk előre egyenesen, a jelen kovászával a jövő felé, a télből a tavaszba; s az egyik esztendőből a másikba.

S miközben így folydogált a hátunk mögé az idő, töltöttük mi is a bajt s marasztottuk az örömet; vittük a gazdálkodást, s a törvényeket válogatás nélkül bétartottuk.

Így érkeztünk el a kilencszáznegyvennyolcas esztendőhöz, amikor megszületett a negyedik unokám, akit Saroltának kereszteltünk. S éppen a keresztelő napján, végre s valahára, az iskolánk is elnyerte a tanítót, aki gyalog érkezett Baglyodba, a hátán egy kőbori zsákval. Különben Szuszi Mihálynak hívták, s nem is lett volna rossz ember, csak éppen a visszájára volt fordítva. Vagyis inkább a gyermekek tanították őt, mint ő a gyermekeket.

De ne szóljak semmit, mert én sem lehettem bírónak jobb, mint Szuszi Mihály tanítónak. Ugyanis a következő esztendőben s olyan váratlanul, mint ahogy szél nélkül lepottyán a fáról az alma, engem a bírósról lecsaptak. Jól van, gondoltam magamban, nyilván öreg vagyok már; de bizony tudtomra jutott, hogy nem az öregség miatt tetek le, a falu megkérdezése nélkül, hanem másért. A templom miatt ugyanis, nemkülönben azért, hogy a tyúkokat oda- vesztegettem Somoska papnak.

Hát ez nem esett jól.

Szegyenkeztem egy kicsit, s magamba is kondorodtam, mint hóharmat után a falevél. De sok időm a magam bajára nem volt, mert a tarka után fekete jött. Vagyis szegény Ténferi vejem, a rossz tüdejével, meghalt. Elégge búsultunk, az egész családfa, szinte tövig. Pedig tudtuk, hogy a halál settenkedik reá, mert sokat köhécselt a tüdejéből, s utóbb már vért is távoztatott magából; azonkívül pedig erdőn-mezőn szeretett bujdokolni, s a dombok tetejéről a világba tünedezni. A bogarakat is sokat nézegette, hogy milyenek tudnak lenni; nemkülönben a legelésző felhőket, vagy a megbolydult fellegeknek a fodrozásait.

Gyűjtötte a világot, amiben élünk, amíg élünk; s aztán elvitte.

Attól az időtől kezdve mi is kevesebb szóval éltünk. Zsuzsika leányom ingatag kedvvel nevelte a gyermekeket, mert egyszer béborult s máskor kiverődött, mint az ég. Én pedig kezdtem olyan lenni, mint a tükör, amelyet meglebbentett a pára. De ha meglebbentett is, a gazdaságot mégis, mind a két családét, egyedül kellett kormányoznom, bár a leányom nem özvegy módjára dolgozott, hanem emberül; s hasznoskodtak a gyermekek is, különösen Zsuzsánna, aki kezdett már bimbóssá cseperedni; s még különösebben Pálóciska, aki Zsuzsánna előtt járt időben is, s aki nemcsak a legkedvesebb unokám volt nekem, hanem második keresztapám is, mert Anti nagyapó helyett, ahogy már mondtam is, ő keresztelt el engem Antapónak, s majd Szirom tátónak.

Most már egyebet nem is akarok azokról az évekről mondani, amelyek ötvennyolcig elfolytak. Nem is azzal a szándékval ültem le, magammal szembe. Amit idáig elnagyolva regéltem, azt is inkább azért tettem belé ebbe a zöld krónikába, hogy a gyökereimet egy kicsit kitakarjam; s hogy lássam is magam betűkre tördelve; s hogy vessek is egy-egy pillantást a szekereimre, mely nyikorogva ugyan, de ép kerekkel döcögött által azon a tizennégy esztendőn, míglen elérkeztem Pünkösöd haváig, az ötvennyolcas esztendőben.

Hát nagy aggódással érkeztem el.

Látnom kellett ugyanis, hogy az öregség hava hullani kezdett. Reám is szálldogált egy-két hely, de csak úgy játékosan inkább. Hanem Ámáli feleségemre buzdulva hullt. Még a szellő is, ha volt, feléje térítette a tél havát; s a múltó napok valahányan havasták őt, s az új hold különösen. S ő szegény szelíden állta a magasság üzenetét, de én fáztam. Annyira körülvelt a hideg ború, hogy a reményemet is lassankint megülte a zúzmora, majd jégvirág nyílt a szívem ablakában.

Az ágya mellett virrasztottam, a szorongattatás igájában.

- Nem szólasz semmit?! - kérdeztem tőle.

- Megyek vándorolni - mondta nehezen. - Harmadszor megyek, de most már az örök hazába.

Pünkösöd hajnala volt, éppen pillámlott a nap. S akkor egyszerre csend lett, amilyen csak fent lehet, fenn a világűrben.

Ámáli meghalt.

Második hónap

Június, vagy a Hűség hava

A lelkemben megfeketült mindjárt az a perc, amelyben Ámáli meghalt; s utána úgy béborult nekem az ég, mintha csillagok nem is ragyogtak volna soha. Zsugorodva álltam az ágy mellett, az eszemre köd ereszkedett, s a köddel együtt nehéz együgyűség. Mint a szurokba, ha beléragad két bogár, úgy állt az időben egymás mellett egy négyes és egy kilences szám. Nyilván azt akarta mondani nekem, hogy negyvenkilenc esztendőt töltöttünk együtt, mint a hitben társak s bajban egészült emberek. Valahogy megállottuk mindig, hogy se ünnep, se művesnap ne borítson fel minket.

Hát most a halál széthullasztott.

Ámáli szegény, ő a semmibe esett; én pedig a lelkemre tottyantam, mint tottyan a gyermek. Abból a ködből, ami sűrűsödve vette a lelkemet körül, hát abból valami nyugtatót kicsalni törekedtem; olyanfélét példának okáért, hogy egy halállal mindnyájan tartozunk; s hogy a pára megmarad, ha el is lobog a víz. De bizony, az én bölcsességem is csak olyan volt, mint a bajban a béka, amelyik a hátára fekszik olyankor.

Megnehezült szemmel körülnéztem lassan a szobában, ahol meglapulva ült a csend. A lámpa, kicsire húzott lángocskával, még égett az asztalon, de a lángocska felett a szemem látta, hogy az ablakon túl a hajnal már buzgón fényesedik, s hogy a lapuló világ kezd egészen előbátorodni. Valameddig így álltam, sanyarú füstömben, akár megfogyatkozott olajával a lámpa. De aztán s hirtelen magamhoz rebbentem, mert odakünn, az ablakkal szemben s az árnyékszín alatt, megzajdultak a tyúkok. Valami róka, vagy a görény nyilván záholta őket, mert nagy virrogással verdesték magukat. Ahogy ezt hallgattam, lassan az eszembe hatolt, hogy mindenki teszi a magáét, legyen az róka vagy tyúk; vagy mindnyájunk fölött a hajnal, mely az éjszakát, lám, már semmivé tette. Hát, ahogy mindez az eszembe folyt s onnét bennem tovább szivárgott, felvettem én is az asztalról a lámpát s elindultam a másik szoba felé, amelyben Zsuzsika lányom aludt, a négy gyermekkel együtt, akik közül Pálocska volt tizenharcadik esztendő, Zsuzsánna tizenöt, Péter a tizenharmadik, Sarolta pedig tíz. Lassan kinyitottam az ajtót, s a derengő szobában zsenén világítva, odamentem Zsuzsika lányomhoz, aki Saroltával együtt még az ágyában aludt, Pünkösdi napja lévén. Az arcára már enyhe fény szitált az ablakon keresztül, de mivel csak sajdukt még az a fény, a lámpát az arcához közelebb emeltem; s látván, hogy a lámpa füstje átszövi kettőnk között a zsenge fényt, egy kicsit megálltam, mert úgy képzett előttem, mintha pap módjára tömjénnel füstöztem volna. Meglehet azonban, hogy a képzeletem csak azért játszott, hogy a holtnak gyermeke haladékkal ébredjen arra, ami történt. S valóban, lelkemből sajnáltam arra ébreszteni a leányomat, amit az éjszaka szült. De hát, gondoltam magamban, mit tudjak csinálni! Bezzeg, várnék én s nem mondanék semmi fekete szót, ha az anya harmat volna, aki felszáll a reggeli fényben; vagy ha költöző madár volna csupán, kinek búcsúzó röptét észre sem vesszük talán.

De hát édes és valóságos anya volt, akit fel kellett öltöztetni az örök vándorútra, s akit el kell a sírkapuig vinni.

- Zsuzsika! - szoltam, mint a szellő.

De lehet, hogy csupán hang nélkül szoltam, mert a Zsuzsika szeme nem lepkézett semmit, s az arcáján sem fodrozott a derengés. Ha nem volt a szavamnak hangja, azért történt nyilván, hogy a gyermekek fel ne ébredjenek. Zsuzsánna ugyanis az egyik karospadon aludt, oda megvetett ágyban; Pálocska és Péter pedig a másik széles kanapén, lábbal össze.

Enyhén meg is mozgattam Zsuzsikát, s ismét szoltam:

- Leányom!

Hát erre kipattant a Zsuzsika szeme, s annak riadt fénye az arcomra szállt, majd onnét a lámpára repült. S abban a pillanatban felugrott, hogy az ajtón kiszaladjon. De a kilincs előtt mégis megállt, egy mozdulattal felém rettent, s azt kérdezte:

- Meghalt?!

Látván, hogy nem felelek, hanem csak lehajtom a fejemet, Zsuzsika kínjában nyaffant egyet, majd vondozva magát, visszajött ismét az ágyhoz, s az ágy előtt térdre rogyott. Valahogy volt, mindeme kínszenvedés láttán én nem indultam meg, hanem éppen a magaméval a leányom ellen keményedtem, gondolván róla, egy ilyen bajviselő s kicsit erőszakos asszonyról, hogy a fájdalmát csupán illendőségből vastagította ennyire meg.

- Fel kell öltöztetni, hallod-e!? - szóltam ismét.

Zsuzsika azonban tovább hüppögött az ágy mellett, én pedig álltomban megtüremlettem, egyik kezemből a másikba adogatván a lámpát, ámbár el is olthattam volna már, mert hiszen közben a virradat fényesre bomlott. Mialatt ez a semmi történt, azalatt a gyermekek, akik már neszt vettek vala az anyjuk nyaffanásából, gyorsan életre keltek s egy-két rebbenéssel fel is ruházkodtak. Jobban mondva, csak Pálowska és Zsuzsánna, mert Péter a párnája előtt guzsorogva ült s csupán a szeme két bogara fénylett, mintha a benyilazó fénynek az ágán mézgás rügy lett volna mind a két szembogara.

Zsuzsánna, aki nem is bujdosásban született talán, hanem a tündérek bokrán, illanva kiment az ajtón; Pálowska pedig mentiben, egy odavetett szuszval, kifújta a kezemben tartott lámpát, s aztán szó nélkül kilépett a házból. Tudtam jól, izgását-mozgását ismervén, hogy az istállóba ment, ahol két lovunk s egy fejős tehenünk várta a sarjút, amivel akkortájt tartottuk őket. A holt lámpát letettem én is az asztalra, s magam a karospadra ültem, ahonnét Zsuzsánna leányka kiröppent.

Fényesség volt a szobában, s a fény alatt tömörű csend.

Nem tudom, meddig.

Csak az jut eszembe, hogy Zsuzsánna ismét belibbent az ajtón, s utána belépett három asszony feketében. Mind a három koros társa volt Ámálinak, s a három közül kettővel komaságban is voltunk, mert Kotyorka Dávidné volt az egyik, s a másik Fekete Radavoj Jóafné.

- Vigasztalódást a gyászban! - csak annyit mondtak.

- Mindnyájunk számára - szóltam én is.

Az ágy mellől, mint az esettet a szamaritánus, felemelték Zsuzsikát, kinek a színe sárig viola volt; én pedig kijöttem a szobából és elindultam az istálló felé, hogy a lovak meleg párájában éledezzem. Amíg vánszori módon mendegéltem s mentem, valahogy kezdett a nyugalom permetezni bennem. Igen, mert a lelkem bőrén éreztem ama szokásunk áldott mivoltát, amelyet kovácsolt sorsunkból magunkval hoztunk, s amelynek ígéje szerint eljött már három ember, hogy gyászos terhemet közös vállakra vegyék. Csak egy tündér kellett, az én unokám, s az a tündér kidugta mindjárt a forrást, hogy annak a vize előbugyogjon közös életünk színe alól, s összemossa gondjainkat; s majd örömlőket is, ha lesz.

Már tudtam, hogy alkalmas ember mindenre érkezni fog; s hogy egytől-egyig végbeviszik, amit kell. Nem is mentem hát elé a házhoz, hanem a lovak mellől a kertbe települtem, ahol éppen bogyósodtak az almafák. Ott járkotáltam a bogyós fák alatt, s amikor déli időben bémentem onnét, Ámáli már a ravatalon feküdt. A gyertyák égtek mellette, s két ember cserefából a sírkeresztet is faragta.

Kedden délután, amikor a holdnak első negyede volt, el is temettük. Somoska pap temette; s aki csak tudott járni, a falunak apraja s nagyja, az mind elkísérte erre a harmadik örök vándorútra.

Nyugodjék vártomban.

S lelkemnek eme óhajásával az emlékezetbe bé is zárhatnám ennek a temetésnek a történetét; s egyébként bé is zárom oda, de a torozást meg kell örökítenem, mert azon olyan dolog történt, ami a további életünkbe kifolyt. Azon kezdem, hogy Jóaf komám, aki ezalkalommal helyettem ügyködni mindenben szíves volt, a temetés után kihirdette, hogy a gyászoló család egy kevés enyhülésre mindenkit szívesen lát. A szokás kívánta, hogy így szóljon; de másfelől a szokás úgy szokott valóságba öltözni, hogy csupán a rokonság, a kebliek és a megsegítő emberek jönnek el a torba. Baglyod azonban lakóiban elvegyes lévén, nem a szokást tudták jól, hanem a szót értették meg szívesen. Így aztán nemcsak a harminchét települt családból jött el egy-kettő valahányból, s még gyermekek is, hanem oda vánszorodtak olyanok is, akik a temetésre el sem tudtak szánakozni. Százötven ember legalább. Pálocska pajmogott és murrogott is emiatt, én azonban nem bántam a sokadalmat, mert azt gondoltam, hogy szokjanak csak egybe az emberek, hogy akik egy bolyban vannak, azok legyenek csakugyan egyazon bolyban. S úgy reménytettem, hogy fennakadás ivás-evésben sem lesz, mert hiszen három derekas bárányt, akik télen elsőkül lettek, rizskásával, burgonyával és zöldséges lével nagy kondérokban megfőztek az asszonyok; s volt almából való pálinka, nemkülönben sör, úgy száz üvegecskével.

Hát hadd torozzanak, gondoltam; barátkozzanak, s emlékezzenek.

S el is kezdődött az Isten nyugtassa szegényt, mert ki egy pálinkás poharat s ki egy üvegecske sört megragadott, s künn az udvaron az asszonyok is öt kondérból osztani kezdték a húsos levest. Azért csak ötből, mert a hatodikat mi bévítettük a szobába, ahol Jóafné komámasszony húszig való embernek szép asztalt terített. Kellett is a nagy asztal, mert a komám mellett mind ott ültek azok is, akikvel a vándorlások alatt szorosabban voltam; nemkülönben ott volt a községi tanács elnöke, vagyis Bazsó Alajos, aki seprőgyártó volt azelőtt, s ott Szuszi Mihály is, a gyeák tanító. Csak Somoska pap hiányzott, akinek eléggé mondtam, hogy maradjon; s maradhatott is volna bátran, mert összefért volna Bazsóval, hacsak az Isten közékük nem áll vala. De hát ő szelíd makacskodással menni akarván, Péter unokám szekérvél vitte Pottyontra vissza, egy temetési malacval együtt.

Hanem ott volt még valaki, annál az asztalnál.

S nem más volt az a valaki, hanem Hopra Mátyás, akit már felemlítettem egyszer ebben a zsenge regében, s aki svábajkú gazda volt, tőlem a harmadik házban. Ez a Hopra mint özvegyember gazdálkodott, egyetlen öccsével, kit német és magyar szóvegyítéssel Jóhánnosnak hívtak, s aki meg is volt kottyanva egy kicsit, bár különben igen dolgos volt és jámbor. Nem úgy maga Hopra, akit eszesnek lehetett mondani, de garázdának és asszony bolondjának még inkább. Kérdeztem is Zsuzsika lányomtól, suttantva neki:

- Te biztattad ide?

- Nem eszik embert - mondta Zsuzsika.

Hát ebből én értettem valamit, de nem szóltan. Inkább csipdestem a bárányból; s fogyasztottak a többiek is, ki-ki mennyit. Aztán Jóafné komámasszony elhordta a tányérokat, kímélvén ebben is a háziakat, akik sajgó szomorúságban ültünk. S ahogy az asztal, tál és tányérok már nem lévén rajta, szépen megmezősödött, hát Hopra mindjárt megtette magát a ház barátjának, s töltögetni kezdte a sört. S még pedig oly jártassággal töltötte, hogy egyik-másik, gyorsan

nekibújva, már hörpölte is a sör habját, ami futva sorzott a pohárból kifelé. Gondoltam, ha elfogy a sör, elfognak lassan ők is. Gondoltam, mert ugyan kedvelem a vendéget mindig, de akkor Ámáli nélkül csak száraz ág voltam, amelyen rügyecske nem tudott fakadni.

No, hát a sör el is fogyott végre, de utána mégsem az én gondolatom kerekén fordultunk, hanem inkább a hold jegyébe, amely növekedőben volt. Vagyis Hopra valahonnét egy gyalog hordócskát bújtatott elő, ami nem is az enyém volt, hanem az ő csempészett ajándéka. S azt a hordócskát, a fülinél fogva, feltette a karospadra, s ott megcsapolta. Jó bor volt benne, annyi bizonyos, de én két pohárral ha ittam belőle, többet nem. Hanem a többiek felejteni kezdték szegény Ámálit, s Hoprát éltetni. S ahogy szokás magyarok között, ha bor mellett megkottyannak egy kicsit, kezdtek politikára térülni a szóval, bár először csak cseppetve, de aztán egyre vastagabban. Gondoltam, ebből nem lesz jó, ha a községet együtt kezdik boldogítani, mert ugyanis Hopra a szövetkezési dologban nem értett Bazsóval egyet; nemkülönben kicsidelte azt a buzgalmát is, amivel hetenkint egyszer egybe gyűjtötte az embereket, hogy a magunk és a világ dolgai felől, a kíváncsiság szerint, őket kiművelje.

Gyászban is lévén a ház, illendőnek véltem, ha elterelem őket a politikától.

- Hol termett ez a bor? - kérdeztem.

- Nem szövetkezeti földön! - mondta Hopra.

Bazsó úgy nézett Hoprára, mintha egy kicsi eb nagy kutya hangon vakkant volna meg, de aztán légyhajtó módon mindjárt legyintett egyet, pedig máskor bizseregni szokott az ilyen fullánkossal. Rögvést láttam azonban, hogy nem a természete változott meg, hanem a szándéka volt olyan, amitől nem akart eltérülni. Ugyanis a nagy politikában akart eligazítani minket, közelebbről pedig éppen a franciák dolgában, akik abban az időben kezdtek, kevélykedő nagy lobbival, az arabok ellen algirozni.

Hát ahogy a franciák belső háborúját jósolgatta, ami közöttük nemsokára lángot fog vetni; s ahogy a felzendült arabok mellett kard nélkül kardot rántott, hát akkor csak hallom, hogy odakünn az udvaron nagy zsidajás és rippadozás van. Hamar felálltam az asztal mellől s igyekeztem kifelé, de ki gondolta volna, hogy azt látom, amit láttam. Ugyanis valami tacsókó fiúk fát hordtak rakásba össze s más fickók éppen megfogták az egyik jérkét, vagyis az egyik tavalyi kis kecskét, s a vegyes népség pedig biztatólag rippadozott.

- Micsináltak?! - kiáltottam oda.

- Meg akarják sütni - mondta egy leányka.

Mire ezt kimondta volna, hát egy kar előre nyúlik a hátam mögül s a, mellem előtt úgy tesz, mintha hátrább akarna engem söpörni. Odapillantok s akkor látom, hogy Hopra Mátyás. De mielőtt szólhattam volna valamit, Hopra előmbe állt s nagy hangon, mintha Dárius lett volna az én házamban, így szólt:

- Emberek! Aki az arabokat ünnepelni akarja a franciák ellen, az maradjon a helyén, mert Szirom bácsi nekik adja lakomára a kecskét! A többi elmehet!

Hát erre mindenki tolni kezdett a kecske felé, s két perc alatt úgy megárvult a jérke, hogy a mekegése dicsőségbe ment. A kövér tréfának olyan jól cseppent a zsírja, hogy nevetésre derített, de meg is ütköztem rögvést a derülésemen, mert hiszen szegény Ámálinak a torozása folyt. Visszamenvén a szobába, megkérdezte Bazsó, hogy valami baj van talán? Hopra azt felelte, hogy nincsen semmi baj, mert Baglyod most áldoz az araboknak. S mivel a szó után teliszájjal nevetni is kezdett, muszáj volt elmondani a tréfát, mely engem ha mentett is, az elnököt igen bántotta, s talán bánthatta volna, ha tudják vala, magukat az arabokat is, akik

csakugyan a jobb létükért kezdtek igaz harcot. Dicséretére kell mégis Bazsónak mondanom, hogy nem csinált semmi habarodást, hanem szépen felállt, s azt mondta Hoprának:

- A válasz meglesz.

Tudtam, hogy a halott miatt türtőztette meg magát, s úgy is búcsúztam tőle. Mert ugyanis utána elment, egy Jónás nevű embervel együtt, aki mindenestül titkár volt mellette, s aki fél szemire háborús vak volt.

Így megkozmásodván a torozás, a többiek is szedelőzködtek, s elmentek. Közöttük Hopra maradt a legvégire, amiből tudtam, hogy a szilvának a magját most akarja megmondani nekem; s hát szólt is, a szemembe fogantozva, s azt mondta, hogy szeretne engem, de minél hamarább, közelebbi szóval illetni. Gondoltam ennyiből is, hogy mit tett fel magában, de a nagyobb bizonyosság kedviért megkérdeztem Zsuzsikát:

- Ez a Hopra mondott neked valamit?

- Komoly szándéka van, azt mondta.

- S te mit?

Zsuzsika megvonta hegyesen a vállát, s azt felelte:

- Kilenc éve kotyogok özvegyen.

Ennél többet nem is beszéltünk, mert eleget tudván, szükségtelen volt; másfelől pedig az idő is jól belément az estébe. Béhúzódtam hát a másik szobába, ahol Ámálival ketten laktunk, s ahol először kellett, árva egyedül, töltenem az éjszakát. A lámpa után matarásztam a gyermek holdvilágon, mert Zsuzsánna unokám nem a szokott helyére tette, hanem valahova. Megtaláltam, s a harmadik gyufával meg is gyújtottam. Néha nagyobbra, s néha kisebbre csavartam a lángját, de nem tudtam megnyugodni egyiknél sem. Mert ha kicsire csavartam, a fény siratott engem; ha pedig nagyobbra csavartam, akkor az ajtó éppen nyílani akart örökösen, hogy Ámáli belépjek rajta. Mondogattam ugyan magamnak, hogy nem jön haza többet, de amikor ezt mondogattam, akkor bennem egy hang csóválta mindig a fejét, mintha csodálkozott volna azon, hogy én mit beszélek. Vagyis hát, nem a valóságban éreztem magam, hanem csak annak a partján. Az agyamban megvegyült az idő, mintha a halál múltat, jelent és jövőt egybe-töltött volna; s a lelkemben sem volt semmi való, csak az émelygető öröklét.

No, gondoltam, már én sem bolondulok meg.

S akkor, mintha Mózes küldte volna a Jairus leánya által, hát ott tartom a bibliát a kezemben. Nyilván úgy történhetett a dolog, hogy miközben az Ámáli halála az időt vegyítette bennem, azalatt kivettem a bibliát a párnám alól. Mert az ördög ellen ott tartottam mindig ezt a könyvet, mint ahogy a vadász is, az oroszán ellen, örökké kéznél tartja a fegyvert. S ha már ott volt a biblia a kezemben, hát a lámpa mellé ültem véle s olvasni kezdtem a Dávid zsoltárait, amelyek olvasás közben változatos színekben libegtek, mint a lelki tündérkert pillangói. S ahogy mélyedten tovább olvastam azokat, valami zunnogást véltem hallani. Először azt gondoltam, hogy csupán a szárnyas szavak zunnognak a fülemben, de mivel a zsanálás szünni nem akart, hát föltekintettem; hogy csakugyan a fülem fogott-e a Dávid palotájából valami zenét, vagy pedig a valóság zümmög nekem.

Hát bizony, egy légy volt.

De nem közönséges légy, amilyent látni unott és említésre méltatlan, hanem csillogó nagyocská légy, melynek a színe kékbezöld volt. Dongva villogott a lámpa körül, majd a fejem fölött körbe repülve zsanált, mintha csillogó fonallal csokrot kötött volna össze. S amikor megtette ott kellő forgásait, hát akkor éles zümmentéssel, ugyancsak a fejem fölött, hosszú vonalat repült; majd pedig visszazállott ismét a körbe, hogy fölöttem kékbezöld fonallal ismét csokrot kössön.

Valamit akart.

Az ő dolga, gondoltam magamban, s gyöngyözni kezdtem a zsoltárokat tovább. A csillogó légy azonban nem nyugodott, hanem tovább zunnogta a fejem fölött a karikákat, s majd éles zümmentéssel ismét repülte a vonalakat. Keresett valakit.

A tenyeremet a bibliára borítottam, s az eszemet forralni kezdtem, hogy a legyet megfejtsem valahogy. Kezdttem gondolkozni. Különös légy, gondoltam; a színe, az egész alkotása, s a természete. Csak most, vagy mostanában kerülhetett ebbe a szobába, mert azelőtt nem láttam soha. A zunnogása, amíg a fejem fölött kering, egyenesen siránczó, mintha rimogna nekem, hogy segítek rajta. Amikor pedig vonalba sikkán, akkor sivatva csillámlik, mintha fenyegetve akarna emlékeztetni valamire.

Istenem, de mire?!

S akkor, ahogy az én eszem is ide-oda sikkant, egyszerre eszembe jutott, hogy itt feküdt Ámáli a ravatalon. Itt feküdt szegény, s nyilván ennek a különös légynek benne nagy kedve telt. Elvittük előle mégis, és eltemettük; s most tőlem kéri számon ez a kékbezöld vadász légy.

Egy kicsit megborzadtam.

Bétettem a bibliát, az ablakot kinyitottam, s a lámpát eloltottam. És lopakodva a sötétben, nehogy utánam jöjjön a légy, kimentem lassan a csűrbe, hogy a sarjában lefeküdjem. Fektemben hajnalig forgolódtam, majd korán a mezőre mentünk, mert a ciheres helyen kaszálni kellett. Az unokák is velem jöttek mind, csak éppen Sarolta maradt otthon; s no, még otthon maradt Zsuzsika leányom is, hogy a torozás után a házat végső rendbe tegye, s hogy valami ebédet is főzzön nekünk.

Pálocska fáradalom nélkül kaszált; s mivel látta, hogy én magamba szomorodva sokat révedezek, egyszer így szólt:

- Kedves tató, inkább dőljön le egy fa alá.

De én nem feküdtem le, mert a természetem olyan volt, hogy az igaz gondolatot, a jó barátot és a munkát sohasem tudtam cserben hagyni. Inkább igyekeztem dolgozni tehát; s amit a fájdalom és az éjjeli szorongatás rontott az erőmön, azt az unokák némileg pótolták is, mert az elmúlás mellett ott harsadozott előttem az élet, vagyis Pálocskában az ifjú erő, Zsuzsánnában a világszépítő kedvesség, s Péterben pedig a madarak rebbenései.

S így elmúlt a nap.

Estére kelve, borsikázva féltem a Dávid órájától, de vágyakoztam is arra, mert feneketlen kút lévén az én özvegy árvaságom, abban egy légy is a semminél több volt. A lámpa mellett ismét az asztalhoz guzsorodtam tehát, s olvasni kezdtem a zsoltárokat. A szavak újból libegni kezdtek, de alig szállt a magasba néhány zöngemény, a légy ismét zunnogni kezdett a fejem fölött, majd vonalba sikkánva csillámlott, s megint körbe zsanált.

- Eltemettük! - mondtam neki.

Bétettem a bibliát, kinyitottam az ablakot, s eloltottam a lámpát. Aztán lopakodva ismét kimentem a csűrbe, s lefeküdtem a sarjába. Éjfél felé el is szenderedtem, s virradatval elmentünk a ciheresbe. Délebed után esőt is kaptunk valamennyit, ami nagy áldás volt akkor, mert hetek óta szárazság tikkasztotta a földet. A természet megújulásán és az unokák melegében, az elmúlt napokhoz képest, magam is sokat újultam. Este már derültebb ésszel, bár csontosodó árvasággal, ültem a biblia mellé, hogy jöjjön és rimogjon nekem a légy.

De a légy is árván hagyott engem.

Gondolom, emlékezett arra, hogy két és fél napig feküdt Ámáli a ravatalon; s kívárván a légy is annyi időt a temetés után, világba ment a nyitott ablakon keresztül. Így múlik el, tűnődtem magamban, ember és buzgalom, hogy helyet adjon új forgásoknak, ami jól is van, mert okulván az értelem az elmúlt rosszból, talán javít az idő valamit a világon.

Megnyugodtam, mint ősszel a fa.

S attól kezdve a holddal együtt nőtt bennem az élet, s a régi módon egyengettem a gazdaságot, bár immár csak lagymatagon éreztem a magaménak. De azért az én holdam akkor sem fogyatkozott meg, amikor az igazi apadni kezdett. Ezt az állandóságot azonban másokról nem mondhatom el, mert amidőn egészen elfogyott a hold, vagyis szent János havának a közepén, s amikor a cédrusfák árnyékában az arabok vérrel kezdtek hadakozni, hát akkor Hopra Mátyás ismét megjelent a házamnál. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a virrasztás óta abbahagyott minket, mert hiszen Zsuzsika miatt több versben is úgy ragadt hozzánk, mintha mézzel lettünk volna békenve. Hanem inkább azt akartam volna értésre adni, hogy eme alkalommal hozzám jött merőben, mégpedig egészen megsüllyedve. Láttam is mindjárt, hogy nagy baj van valami; s amit neszeltem, jól neszeltem. Mert ugyanis azzal kezdte Hopra a szót, hogy az első harapás megtörtént, vagyis Bazsó elnök megadta a választ, amit a virrasztóban megjövendőlt.

- Végrehajtás? - kérdeztem.

- Kizsákmányolás! - mondta Hopra.

Hát erre én is jobban meghegyeztem a fületem, mert hirtelen nem tudtam elgondolni, hogy Bazsó miképpen tudná Hoprát kizsákmányolni. De hamar fordulván a szó, nagy derű mosolygással nyakángatni kezdtem. Volt ugyanis, ahogy már el is ejtettem egyszer, volt Hopra Mátyásnak egy hígeszü öccse, az a bizonyos Jóhannos, akivel együtt lakott. A munka darabosát mindig Jóhannos végezte, de kótya lévén, semmi birtok nem volt a nevében. Hát ezt a közöst Bazsó úgy fordította, hogy Hopra szolgát tart a gazdaságban, vagyis kizsákmányoló.

Formázta is, valóban.

- Csak ijesztés - mondtam.

Hát ha ijesztés, bolygatta tovább Hopra a parazsat, akkor ő is meg tudja ijeszteni az elnököt. Mert ugyanis Bazsót a keresztnevében Alajosnak hívják, s akit pedig Alajosnak hívnak, az mind a szentes bélyeget viseli s a halála után esélyes arra, hogy szentté is avassák. Ha pedig Bazsó ilyen bélyeget visel s várományos a szentek közé, akkor ne legyen Baglyodban elnök, hanem menjen barátnak.

Bár csak hangzat volt, amit Hopra mondott, künn a világban valami mégis tudott volna ragadni belőle. Ha nem több, egy somolygás legalább, ami Bazsónak nem használt volna. Frissiben én is derültem rajta, de aztán azt mondtam Hoprának, hogy nem kell a ködöt a hegyre hordani, hanem béküljenek meg. Az egyik mutasson hajlandóságot arra, hogy szükség esetén az arabokat megsegíti; a másik pedig az Alajosból rövidüljön meg Lajosra.

- Részemről akadály nincs - mondta Hopra.

Így elgurítván szem elől a bajt, mint macska a gomolyát, Zsuzsika leányom is valahogy oda-keveredett. S akkor történt, hogy megcseppent a felhő, ami egész hónapban ott készülődött a fejem fölött; s azok a hideg cseppek az én lelkemre is olyan bélyeget nyomtak, mint Bazsóra a keresztnév. Ugyanis fészkelődni kezdtek mind a ketten, mint heveredés előtt a kutya; majd Hopra köhécselvén egy kicsit, megszólalt. Ádám és Évánál kezdte ugyan a dolgot, de aztán megunván a térengést, melyben az irányt is el-elvesztette, egyszerre bucskát vetett a szóval. Vagyis azt mondta, hogy ők Zsuzsikával ketten egymásra találtak, s ha nem lenne annak semmi akadálya, akkor ők egybe is kelnének.

A szót csend követte.

Vártuk, hogy legalább egy légy elrepüljön, de mivel egy zömmmentés sem bolygatta meg a csendet, Hopra megkérdezte végre:

- Mit gondol?

- Zsuzsika nem kiskorú - mondtam.

Hát ennél többet a frigyről nem beszéltünk, amiből aztán az lett, hogy János napján, a Hopra Mátyás szekeren, elmentek a szomszéd városkába s ott az anyakönyvelő előtt egybekeltek. Nem csináltunk semmi lakomát, hanem Zsuzsánna unokám zöld levelekből töltelékes káposztát főzött, s azt családi körben vacsorára elköltöttük. S ha már így volt, ahogy volt, a kedvüket nem homályosítottam, hanem poharat emeltem rájuk; s magamban még dicsérgettem is Hopra vejemet, hogy hiszen jó gazda s van esze is elegendő.

Hanem vacsora után, amikor a magam fészkre mentem, nem találtam a helyemet immár. Magamba fordulva, apróra elgondoltam mindent. Szegény Ámáli öröklétbe esvén, kopogó fejemre maradtam; s ebben az egyedülvalóságban csak a leányom függött gyümölcsként előttem, s az unokák zöldelltek. Most immár, új kertészt adván nekik a forgandó szerencse, igen megvékonyodott az én fonalam, amely engem, mint gondviselőt, hozzájuk kötött.

Eme két dolog mellé, mely mind a kettő az én eddigi életemet gyökeriben mozgatta meg, másnap egy harmadik is járult, mint ahogy két kakasszó után következik a harmadik. Ugyanis Bazsó elnök eljött hozzám azon a pénteki napon, s velem erről-arról beszélgetni kezdett. Beszéd közben, hogy egy kicsit vajazza is a lelkemet, dicsérgetett is engem. Elejtette például, hogy a községben mindenki tisztel és becsül engem, mert a félből én egészet alapítottam; s továbbá a járásban is tudják rólam, hogy az iskolát én állítottam talpra, s hogy az egyetértést én dajkáltam.

- Tettem, amit tettem - mondtam neki.

Jóneven vette Bazsó, hogy annyit is szoltam, amit szoltam; s Hopra vejemre békességet ígervén, megkérdezte tőlem, hogy a közös gazdálkodásról én miképpen vélekedem.

- Mi magunkval hoztuk azt a szokást - mondtam neki -, hogy egyik a másikért legyünk.

Bazsó aprózva bólogatott erre, de a szomját nem tudtam a válaszzal eloltani mégsem, mert ismét a közösben való gazdálkodást kérdezte.

- Azon gondolkoznom kell - mondtam.

- Hát gondolkozzék - felelte.

Csendes jó éjszakát kívánván nekem, én kezdtem is a közösben való gazdálkodásról gondolkozni. De amikor egy darabig gondolkoztam, homályba keveredtem; s újból gondolkozván, ismét homályba keveredtem. S mert nem akartam ebben a dologban hibát ejteni, eltökéltem magamban, hogy a homályval megküzdöm. Vagyis megnézem a tövin azt a közös gazdálkodást, hadd lássam, s ismerjem is meg.

Másnap, egy szombati napon, még nem is pillámlott a hajnal, amikor fölkeltem. Olyan ruhát öltöttem, mint vasárnap szoktam; s édes szóval az unokákat is szólítottam, hogy ők is serkenjenek fel, s úgyszintén öltsenek szép ruhát.

Örvendezve tették, amit mondtam.

S amikor készen voltunk, mind ahányan voltunk, akkor elindultunk Muzsda felé, ami Baglyodtól hat kilométer messzeségben feküdt, s ami állami gazdaság volt az egész.

A kakasok éppen harmadszor szóltak akkor.

Harmadik hónap

Július, vagy a Virágok hava

Még küzdött a hajnal a reggeli fényvel, amikor végimentünk a baglyodi utcán, kanyarogva a patak mellett, melynek a vize annyi bátorságot gyűjtött az erdős hegyekből, hogy mint zúgó folyó, úgy hetvenkedett. A házak akkor bújtak elő a humályból, még pássadozva az éjjeli eső után; s mivel az eget is felhők gypjasították, hát csalóka módon a valónál fiatalabbat mutatott az idő.

Mert ötre járt az óra, úgy gondolom.

Déli irányba mentünk, mert a községi út, egy jó futásnyi távolságban, ott futott belé az országútba. Mire odáig értünk, a felhők már szakadoztak, a bokrokon és a füveken fényvel csillámlottak a virrasztó esőcseppek, s a távoli fák is világra bújtak.

- Késik az aratás, tató! - mondta Pálocska, aki mellettem jött, s akinek úgy járt a szeme, mintha az ő birtoka lett volna mind, amit csak látott.

- Tovább tart a kenyér - ejtettem vissza.

- Maga mindent olyan könnyen vesz!

- Hát nehezítsem?!

Így beszélgettünk, mert ilyen volt a természetünk. Vagyis én mindent simítani szerettem, úgy annyira, hogy még a farkasra sem azt mondtam, hogy bestefia ragadozó; hanem azt mondtam inkább, hogy a természet szülte farkasnak szegényt, ami elég baj neki, mert az állatok nem szeretik, s az emberek meglövik. Bezzeg Pálocska nem sajnálta a farkast, amikor teszem azt, csitargós télen éhezett; hanem csak kárhoztatta őt, amikor éhségében bárányra vetemedett. Vagyis olyan volt, mint az anyja, az én Zsuzsika leányom, aki nem tudott megpuhulni soha; s ha látott valahol egy szeget, azt is mindjárt belé akarta verni valamibe. S nemcsak természetben, hanem külsőleg is őt formázta, mert csontos volt s inkább ösztövére, a homlokára szelídség nem ült, keze-lába igen megvolt, a szája szorított tartásban állt, a szeme pedig fekete s az akaratban szúrós.

Mégis igen szerettem Pálcskát, s talán éppen azért, hogy egészüljek általa. El is gondolkoztam a természet adza-nesze játékán; majd hirtelen azon kaptam rajta magam, hogy a többieket, akik a hátam mögött jődögéltek, mintha kiejtettem volna az eszem kosarából. Hamar hátrafordultam tehát, mintha csak az utat a szememmel puhítani akartam volna nekik, de valójában azért, hogy az eszem mind a hármat fényképezze le ismét.

Zsuzsánna már bimbós leányocská volt, tizenöt esztendősen lévén; s szegény Ámáli feleségemet juttatta eszembe, mert csillogó szelídség áramlott belőle, mint a megboldogultból ifjú lány korában. De a tündéri csillámlás mellett mégis törhetetlen volt, mint a fűszál, mely királyi szarvas és lomha ökör előtt egyaránt kedves. Péter az apjára ütött egészen, szegény Ténferi vejemre, vagyis cinege csontozatú volt és a bőre halovány. Olyanforma, mintha gyermekkorában meghódolt volna egy kicsit, mely nevezetet arra a gyermekre mondják, aki a holdba néz s ama nézés által finomra tisztul. Sarolta is afféle ivadék volt, látszott már abban a tízesztendősen korban; annyi különbséggel mégis, hogy amíg Péter, az ő éhes képzeletével, a felhőkön kodozott, addig a Sarolta szelídsége fehér violát virágozott.

- Tudtok-e jönni? - kérdeztem.

- Mindjárt elrepülünk! - mondta Zsuzsánna.

Hát mendegéltünk is fáradalom nélkül, bár elég lejtiben. Pálocska vizsla szemekvel a vetéseket ügyelte, amelyek már a muzsdai állami gazdasághoz tartoztak; Zsuzsánna pillangózott mindenfelé; Péter a felhőket adta el, mint finom gyapjat, az áruforgalmi hivatalnak; Sarolta pedig virágokat szakasztott, kék búzavirágot főleg s nemkülönben kádárvirágot, ahogy mi a margarétot nevezzük.

Már láttuk a gazdaság fészket, ahol a vezetők székeltek; de éppen akkor szembe jött velünk egy öregasszony, aki az országúton egy rossz tehénként vezetett. Valami maradék tanyáról jöhetett, a maga szegénységéből, s köszönvén nekünk, azt kérdezte: - Búcsúra mennek?

Pálocska elnevette magát, s egy kicsit darabosan vetette oda:

- Hol él maga, néne?!

Azt akarta mondani evvel a csalán szóval, hogy demokráciában élünk, ahol elültek már a szentek, s nem szokás búcsúra járni. A vénasszony magába csigult rögtön, mintha csak azt mondta volna, hogy tőlem úgy legyen minden, ahogy van; és sürgetőleg a tehénhez szólt, nehogy a nevét kérdezzük talán s az ódonult kérdés miatt valahol bélyeget rakassunk reá.

Mondtam is Pálocskának, hogy nem kellett volna bántani szegényt.

- Hát mért kérdez ilyeneket?! - fortyant a fiú.

Megfogtam a karját s szelíd szóval megmagyaráztam neki, hogy az ember mondásai sem jönnek a semmiből. Mert ugyanis, amit az életben látunk-hallunk, vagy más érzékenységünkkel tapasztalunk, az mind tojásokat rak az agyunkban. Néztelen sok tojást gyűjtünk emígy, de a gyűjtés közben a régiek közül is minden percentben kikel valamelyik; mégpedig az, amelyiket a külső világból vagy a képzelmen keresztül villanás ér. Így történt az öregasszonyval is, mert amikor látta, hogy mi művesnap ellenére ünnepire vagyunk öltözve, akkor benne egy régi tojást megérintett a meleg sugár. Abban a régi tojásban pedig az a szokás rejtőzött, hogy aki művesnapon ünnepélyesen mendegél valahova, az nyilván a búcsúra megy. Így tehát kicsipogott belőle a kérdés, hogy búcsúra megyünk-e; s azért az emberi szóért nem ő a hibás, mert mi csaltuk elő az ő múlt életéből.

Pálocska igen elgondolkozva bólogatott.

- Most már érted? - kérdeztem.

- Gondolom, hogy értem - mondta a fiú.

S ha ő gondolta, hogy érti, akkor én is gondoltam valamit. Azt ugyanis, hogy Pálocska, akinek hétfői esze volt, nemigen értette, amit én az ünnepi eszessel magyaráztam. De hát úgy vélekedett nyilván, hogy a szívárványra ne kötozzuk tovább a bogot, hanem a szemünkön keresztül, nagy kíváncsisággal, gyűjtsünk inkább új tojásokat. Erre éppen módunk is érkezett, mert az országútból kitérve, ráfordultunk egy utcás útra, mely láthatólag a célba vezetett. Egy kicsit köves és eléggé hepehupás volt az út, de két oldalán nagy öreg gesztenyefák álltak. A jobb kezünk felől takaros házacsák is sorakoztak, kis virágos kertekkel az orruk előtt; s balfelől pedig egy óriási mező terjengett, mely legelőnek volt hagyva. A mezőre éppen akkor ereszkedett rá a juhnyáj, nyilván a gazdaság juhai. Úgy néztem, hogy a nyájban háromezázra menőleg volt a juh; s miközben a pillantásaim a hullámozó juhnyáj tetején libegtek, a szemem lassította is a két lábamat. Látván a juhász, különben egy öregecske s aszalódott ember, hogy lassúdom az ablaka előtt, hát felém fordult s tácsó ábrázattal nézett minket. Szóltam is volna hozzá, de az a gombolyég fekete puli kutya, aki véle volt, annyira ugatott, hogy a hangomat eldugta volna.

- Mikor vegyítették? - szólhattam végre.

Rajta akarom fogni, gondolhatta a juhász, hogy ő pálinkát vagy bort vegyített, s a fejét a nyaka közé húzta, mintha azt akarta volna mondani, hogy azt ugyan ki nem veszi belőle senki. Erre közelebb léptem hozzá s megmondtam neki, hogy a juhok vegyítését értem, mert ugyanis úgy látom, hogy a fésűs merinó juhokat a kaukázusival vegyítették.

- Keresztezés! - pöffent a juhász.

- No - mondtam. - S ki a keresztapjuk?

Hát erre megint behúzta a fejét a juhász, de Pálowska, aki jól értette ezt a beszédet, olyan szívéből harsant nevetésre, hogy a kutya ismét puzduri lett s irgalmatlanul kezdett ugatni. Látván, hogy hiába erőltetjük egymást, integettünk a juhásznak; s tovább mentünk. Alig haladtunk azonban néhány percet, elértük a szövetkezeti boltot, melynek a házában egy korcsma is volt, úgy láttam. A bolt aludt még, a korcsmával együtt, s így útbaigazítás nélkül haladtunk tovább. Ebből a hiányból nem lett azonban semmi baj, mert a templommal szemben egy parkos kertet találtunk, s a kerten túl, tömörített házak karéjában, egy nagy udvar tátongott. Az udvaron kocsi állott, afféle mezei futó; a kocsi előtt két pej, igen szép lovak; s fent a bakulésen egy ember.

Odamentünk, s köszöntem neki.

- Innét kormányozzák a gazdaságot? - kérdeztem azután.

- Innét.

Szelíd ember volt s öreg; gombakalap csücsült a fején, a bajusza egészen szürke volt, s dolmányos ujjas lötyögött rajta, kékszerű posztóból s megsújtva zsinórokval. Szívesen elegyedett beszédbe velünk, s miközben az őszi nap melegével hunyorgott reánk, kérdés nélkül is sok mindent elmondott. S elmondott volna még többet is, de java beszélgetés közben, az utca felől egy férfiú közeledett, kinek a jövőre köhintett egyet-kettőt az öreg, s elhallgatott.

- Jó reggelt, Gógös bácsi! - köszönt, aki jött.

A hangjában nem volt semmi parázs, sem jégnek hideg lelke; s maga is közelítőleg olyan volt, mint egy fiatal szerzetes barát, aki világi ruhát vett. Tőlünk nem kérdezett sem jót, sem rosszat, hanem volt ott egy földön ülő tornácos ház, minek az egyik ajtaját a zseb-kulcsával kizárta, s azon az ajtón bément.

- Ez az igazgató - mondta akkor Gógös kocsis.

- Az egésznek?

Mivel kettőt is bólintott a dolmányos, odaszóltam mindjárt az unokáknak, hogy jöjjenek utánam. Kopogtattam az ajtón, s bementünk mindahányan. Köszöntem, hogy jó reggelt kívánok, mire az igazgató, ki az asztalánál ült, megmért engem egy pillantással, majd megnézte az unokákat, de azokat már némi enyhületvel. Utána azt kérdezte tőlem, hogy micsoda ügyben járok, mire én azt feleltem:

- Beállanék ide, az állami gazdaságba.

- Gazda? - kérdezte.

- Gazda - mondtam.

Erre felállt az igazgató s Gögös kocsisnak kiszólt az ajtón, hogy Simófi jöjjön be. Nemsokára egy természetes fekete ember lépett a szobába, aki Simófi Gergely volt, ahogy azt később megtudtam. Megkérdezte tőle az igazgató, akit viszont Duba Lehelnek hívtak, hogy lenne-e szüksége reám, mert én bé akarnék a gazdaságba állni. Simófi megnézett somolyogva engem, s megnézte a gyermekeket; majd így szólt:

- Hát hogyne!

- Én is beállanék - szólt Pálowska is rögtön.

- Hát hogyne! - mondta Simófi ismét.

Ennyi történt, s minden megtörtént. Mert eme néhány szó után köszöntünk Duba Lehelnek, és Simófival együtt eltávoztunk. Jobban mondva, az alku után, hogy elsején mind a ketten munkába állhatunk, szépen eltávoztunk volna, de hát künn az udvaron engem Simófi maga mellé ültetett a kocsira, Pálowskát Gögös kocsis mellé a bakra, a három zsebének pedig velünk szemben szorítottunk helyet. Amikor a lovak elindultak velünk, vagy inkább a gyermekek vidámságával, akkor Simófi azt mondta, hogy a gazdaságnak három majorja van s a hármon kívül ez a központi kerülete, aminek ő a vezetője; különben pedig ő is erdélyi származású ember.

- Érzik is a szaván - mondtam.

Valahogy volt, ettől olyan jókedve lett, hogy a kicsi Saroltát az ölibe ültette; s a gesztenyefák között kitérve az országútra, szót vetett Gögös kocsisnak, hogy hajtson Baglyod felé. A jó úton olyan gyorsan röptettek a lovak, hogy annyi idő alatt még a nap sem tudott egészen kitörni a szakadozott felhők közül, pedig java nyár lévén, a nap is ugyancsak igyekezett. A község végében aztán leszálltunk, s hő búcsúzkodás után elmentünk haza.

Nagy gondban voltam, hogy miképpen rendezzem el az otthoni gazdaságot. Két napig bolyongtam madárszó mellett s az őzek nyomán; majd a harmadik este, ami félig-meddig búcsú napom is volt, asztalhoz ültünk, hogy mindent eligazítsunk, amit el kellett igazítani. Az új hitvesek ültek az asztal mellett, vagyis Zsuzsika leányom Hopra vejemmel, s Pálowskát is odavettem magunk közé. A birtokra nézve úgy egyeztünk, hogy az öt holdat, ami boldogult Ténferi vejemnek jutott volt, Hopra vegye használatba; a három hold pedig, ami az én tulajdonom volt, legyen a gyermekek hasznára. Azon a hármon, amennyire az iskola és az erő engedi, Zsuzsanna, Péter és Sarolta dolgozzanak, s a hitvesek gyámolként és tapasztalatokkal segítsék őket. Mi pedig, Pálowskával ketten, éjszakára haza járogatunk, s ami gond lesz, azt legalább a lámpavilág mellett segítjük emelni.

Hát erre szót tettünk.

Amíg beszélgettünk, Hopra többször is vakargatta azt a negyvenöt esztendősi buksiját, s néha dörmött is egyet-egyet, amit úgy kell érteni, hogy a sóhajást a nyögéssel vegyítette. Ebből a nyögés a nyakig munkának szólt, mert a hitvesi öt holddal immár tizenöt volt neki, amit heje-huja mellett s az ágyban sokat heppedezve csakugyan nem lehetett megművelni. A sóhajás azonban szíve zsírjából fakadt, mert azon az este ő lett Baglyodban a legnagyobb gazda. Hol mézes szavakkal s hol tövises ággal, csiklított a Pálowskát, hogy maradjon paripán otthon, de a fiú annyira rázta a fejét, hogy a bolhát nem tudta a fülbe tenni.

Nem is szerette Hoprát.

Hát úgy volt, ahogy volt: másnap hajnalban, mi Pálocskával ketten, elmentünk Muzsdára. Útközben, láttam jól, annyira feszült a fiú, mint a feszes tömlő, amelyik jól meg van töltve tüzes borval és szép jövődövel. Igaz, az idő is kiverelkedte magát, s arany kedvvel nyújtózkodtak a ledőlt gabonák is, s nemkülönben illároztak a madarak.

- Ha kérdik, hogy mit akarunk - mondta Pálocska -, akkor mi mit felelünk, tató?

- Te mit?

- Én azt, hogy tanulni akarom a gazdaságot.

- Akkor egyet akarunk - mondtam.

Simófi Gergely azonban, hiába volt erdélyi születés, nem kérdezte tőlünk, hogy a kolbászt szeretjük-e jobban vagy az édes tejet. Hanem róka módon egy példázatot mondott. Ha valaki nem tud úszni, mondta ugyanis, s a vízről sem tudja, hogy hideg-e vagy meleg, akkor belészökik-e mindjárt a vízbe, vagy pedig előbb megtapasztalja.

Hát én tudtam volna mindjárt felelni neki, mert kurta szóval csak annyit mondtam volna, hogy örökké abban a vízben éltem, amelyikről ő példálózik. De nem szóltam semmit, hadd lám, Pálocska mit válaszol. Hanem volt esze a fiúnak, mert rámondta menten:

- Ha állami víz, akkor belészökném.

Simófi dicséretből megalapogatta a Pálocska hátát, majd somolygó hunyorításval azt mondta, hogy az állam vizét mégse zavarjuk meg, hanem legyünk fecskék inkább, akik csak legyeznek. S ezt a legyezést köznapi nyelvre úgy ültette át, hogy az állami gazdaság időszakos munkára felfogad minket, s nekem fizet órabérben hatodfél forintot, a fiúnak pedig ötöt; s a túlórát is úgy. A béosztásunk pedig, a munkára nézve, olyan lesz, hogy nappal udvarosok leszünk s éjjel bakterkodunk, s amellet pedig fogatolunk egy számarval. A mi dolgunk aztán, hogy egymás között miképpen osztozkodunk a munkán, vagyis a számaron s a két napszakon.

- A többi a gondnok megmondja - tette hozzá.

Aztán felült ismét a mezei futóra, s Gögössel együtt elhimbálózott a reggeli határba. Utána néztünk, hogy milyen könnyen otthagyt minket, majd amikor a szemünkből kifutott a kocs, Pálocskával egymásra néztünk. Én inkább azért, hogy no, fecskének mégis meglettünk valahogy; a fiúnak azonban, mohó és nagyrahágó természete lévén, a szeme fényes ablakában ott ült a kérdés, hogy maradjunk-e, vagy fortyogjunk haza. S ahogy ezt láttam, ismét megfogtam szelíden a karját, s érett szóval megmagyaráztam neki, hogy a világ sem avval kezdődött, hogy az Isten megteremtette a muzsdai állami gazdaságot. Hanem először meglett a füvecske, a füvecskéből a gabona, s a gabonából a gazdaság. Hadd legyünk hát mi is először füvecskék, s majd leszünk emígy búzakalász, akit szeretni fognak az emberek s becsületben tartani.

- Most már érted? - kérdeztem.

- Gondolom, hogy értem - mondta Pálocska.

Láttam, hogy megnyugodott, ha nem is egészen; indulhattunk hát a gondnokhoz, hogy a többi megtudjuk tőle. Ahogy mondtam, volt ott egy földön ülő nagy ház, aminek a hosszú arcúata az udvarra nézett; de az arcúata előtt tornác is volt, melyet a tornácos oszlopokhoz ragasztva, derékig érő s párkányos deszkafal választott el az udvartól. Két nyitott bejárata volt ennek a tornácnak: az egyik a gazdaság igazgatója járt be az irodájába, maga Duba Lehel; a másikon pedig az irodákon dolgozó nagy szakosok, s az ügyes-bajos emberek.

Hát mi ott bementünk az első irodaszobába, ahol egyedül egy leány dolgozott, kistermetű, de mosolygós szép leány. Még nem tudtuk, hogy Kislaki Piroskának hívják, s hogy ő a titkárnő, vagyis az adminisztrátor, ahogy ott nevezik. Mondtuk neki a gondnokot, mire Piroska titkárnő a következő szobába irányított minket. Ott csakugyan meg is találtuk a gondnokot, egy Putnoki Elek nevű embert, aki kövérek, de mégis nagyon fudázó, vagyis szeles ember volt. Egy másik asztalnál ült még egy ókulárés, fényes könyökű ember is, bizonyos Hegyháti Oszkár, aki a béreket számolta el. S ott guzsorgott, a kisebbik harmadik asztalnál, egy soványka s nem valami szép vénkisasszony, kinek a neve Tari Ibolya volt.

Mondtuk, hogy Simófi időszakosnak, ilyen-olyan munkára, felfogadott minket, s azért jöttünk. Putnoki ugrott is mindjárt, s fudázó lévén, azzal a könnyű lebernyeg kabátjával olyan szelet csapott, hogy egy csomó irat szárnyat bontott az asztalon, s mint valami fehér madárcsapat, amelyik mégis meggondolja magát, leszállt a pádimentumra. Öreg ember lévén, aki madarakat nem is hajkurásztam soha, nem kapdostam a papirosok után; de Pálowska, dicséretes módon, rögvést nekibuzdult, s rebbent Tari vénkisasszony is. S ahogy hirtelen nekibújtak a szedegetésnek, Pálowska a fejével úgy feltűrkölte a vénkisasszonyt, hogy az a szegény őszi Ibolya az egyetlen kerek felire suppan egyyszeriben, s a két fuszujka lába az ég felé integetett.

Isten bocsássa meg, neveltünk rajta.

A multság hangjára Piroska titkárnő is benyitott, s így szólt:

- Eljegyzés van?

Az őszi kisasszony úgy elvörösödött erre, mintha megfőztük volna ráknak; s mondván, hogy csak bárányfelhőzünk, Putnoki gondnok ügyünkhöz fogott. Először odavitt Piroska titkárnőhöz, aki lajstromba vett minket, s a személyes igazolványunkba is belírta az állami gazdaságot. Aztán az udvaron keresztül egy hosszú és emeletes szénacsúrhöz vezetett minket, s a csűrnek az udvar felőli bütüjén kinyitott kulcsval egy megrokkant ajtót.

- Itt van, ami van - mondta.

Valahogy úgy mondta, mintha alig is lenne odabent valami. Pedig nem úgy volt, mert ami egyetmás lehullott a gazdaságból, azt mind oda gyűjtötték össze, abba a raktár odájba, aminek csak akkora ablaka volt, mint egy óriásnak a tenyere. Különben elég nagy kazárina volt, tágas szobánál is nagyobb talán. Szabadalmat kaptunk arra, hogy a halmazval azt csináljunk, amit akarunk, s tudunk is. Terebélyes szabadalom volt, mert az idő, az ő lassú sodrásával is, sok mindent összegyűjtött oda, a rossz seprűtől kezdve a csorba boronáig, s a madárijesztő rongybubától a régi lobogóig.

Gondoltam, majd csinálunk valamit véle; s amikor éppen ezt gondoltam, a hátam mögül s fülhegygel úgy hallottam, mintha Putnoki gondnok szelelné vissza. Hamar megfordultam s utána kiáltottam, hogy hát a szamár hol van. Erre azt felelte a gondnok, hogy a szamár a másik kerületben van, vagyis a másik üzemegységnél, ahogy nevezni már szokás volt. De hát legyünk keresztényi türelemmel, mert onnét el fogják hozni; csak éppen azt nem tudja, hogy mikor, mert az a másik üzemegység öt kilométerre van, ami nagy távolság a szorgos nyári munka idején.

Hát hagytam a szamarat.

Inkább nekivetköztünk Pálowskával, hogy a hordalékot valahogy üdvöztük, s hogy a kis kazármát is a gazdaság számára hasznosan megnyerjük. Olyan tervet csináltam tehát, hogy mindent kihordunk a kazármából s ami valamit érőnek látszik, azt lajstromba vesszük, a többit pedig elégetjük. Magát a kazármát pedig szépen kitakarítjuk, a falait kimeszeljük, s legvégül olyan szállást csinálunk belőle, ami a szamárnak palota lesz, s nekünk is alkalmi szállás.

Egész nap dolgoztunk, ahogy az elgondolás megkívánta. S ha a kedvünk tolla fehér volt is a munkában, mi magunk mégsem voltunk az ég madarai, akiket csak a reménység táplál. Ugyanis az üzemi konyhában húsebédet főztek, s elég jó vacsorát; s mi is a bolyhoz tartozván immár, vagyis a gazdaság népéhez, az ebédelő teremben oly kis pénzért tápláltuk magunkat, hogy azzal a pénzzel egy csomag cigarettát ha vehettünk volna. Délebédnél még Pálocskával magunkban üldögéltünk, de vacsorára megjött Simófi is a mezőről, s odaült mellénk.

- No, mit mond a kalendárium? - kérdezte.

- Kiverődik valahogy az idő - mondtam.

Voltunk valami negyvenen a fogyasztó teremben, de azoknak java része vezető ember volt, s őrnöki személy. A többiek, nagy részben családos emberek, azok háztájt vezettek, s otthon feleltek az ég madarainak, vagy még munkán voltak künn a mezőn, mert éppen akkor kerek hold volt. Kellett is használni a hold kedvezését, mert az esők miatt késett az aratás; s bár a gépek úgy dolgoztak, mint a mesében a szegény ember pálcája, azért ember is kellett. Ember pedig szűkiben volt, mert az egész muzsai gazdasághoz, vagyis a háromezer holdhoz, nem állandósultak többen, mint háromszáz lélek. Így egy lélekre tíz hold jutott, hogy azt megművelje; s mivel a gyermekben és az elaggott emberben is van lélek, a dolgozók számára a tíz hold megemelkedett; s majd ismét megemelkedett azok miatt, akik az állattenyésztésben hasznoskodtak.

De hát, hogy ne térüljek el egészen a fogyasztó teremről, ott folytatom a szót, hogy voltunk valami negyvenen. Azok közül, mi Pálocskával ketten, még keveset ismertünk. Simófi azonban egyik-másikra a szemünket ráirányította, s ügyes szóval bé is avatta nálunk. Így például Merényi Pált, aki főkönyvelő volt, s akinek az arcán minden előreállott, amikor magyarázott. Merényi mellett Jóna Pált láthattuk, az ő kontírozó helyettesét, aki csendes kicsi embernek látszott. Egy másik asztalnál a tervkészítő Vaskúti Lajos ült, egy szigorú sovány ember, aki számokban azt is kimutatta, hogy a gazdaság milyen eredménnyel dolgozik; s Vaskúti mellett a főgépész ungatott néha-néha egyet, egy törzsökös szőke ember, kinek Domokos Márton volt a neve. Tova a fal tövében, egy kicsit elhúzott asztal mellett, zöldszegélyes ujjasban az erdész üldögélt, neve szerint Zátónyi Pongrác; s aki mellette feszült, az Csengeri Gere Ferenc volt, s főgazdász lévén, Duba Lehelnek a helyettese.

- Uradalmi jószágkormányzó volt - mondta Simófi.

Hát jól megnéztem azt a Csengeri Gerét, ha már azelőtt is oly magasra mászott a fán. Őszülő haja volt és faragott arca, a homloka tuskós egy kicsit, a szemhéja húsos, a szája békaszáj valamicskét, a füle nagy volt, s a hangja rezes.

Gondoltam, amit gondoltam, de nem szóltam semmit.

De Pálocska szólt.

- A titkárnő nincs itt - mondta.

Simófi nagyot nevetett, hogy lám, kölyök még a mókus, de a bokron meglátja már a mogyorót. Én is andalodtam magamban, ámbár a neszt a fülemben is tehettem volna, mert nem olyan mókus volt a fiú, aki karácsonyra félreteszi a mogyorót. Hát ebben a szellőben elidőztünk még egy ideig, majd a fogyasztó teremből az udvarra mentünk. Ott Simófi jó éjszakát köszönt nekünk, mi pedig téltől megbeszéltük a dolgunkat. Abban egyeztünk meg, hogy a baktérseget váltakozva fogjuk viselni; s a többi aztán úgy lesz, ahogy adja magát.

Pálocska tehát elment Baglyodba haza; én pedig a kazárma szájában két széles deszkából pallót csináltam, azt pokrócokkal letakargattam, s közel éjfélig szundikáltam. Akkor kerítettem egy nagy botot, s azzal a botval járkoltam az udvaron, nemkülönben a gazdasági háztájak körül, s künn a mezőkön is. Gondolkoztam a holdvilágon, s füleltem vagy hallgattam a csendet.

Olyan hamar reggel lett, hogy a kakasok szinte el is késtek.

Pálocska is megérkezett idejében, s folytathattuk a munkát, hogy a kazármát fésülgessük, mosdassuk. Tettük is szorgalommal, de mégsem olyan egyetlen módon, mint ahogy kezdtük vala. Ugyanis az alku szerint udvaros is voltam, s az udvar pedig olyan állapotban volt, hogy bűnnek eredtem volna, ha én lettem volna az állami gazdaság őrző anyyala. Sok szalma s más gazdasági hullomás legelészett rajta; kavicskő, fahordalék és eldobigált egyetmás szállotta meg, hepe-hupás lett és ormós a háta, s a virághompokon könnyadozott a virág.

Hát én ennek ellensége lettem.

Elkezdtem tehát a csatát, s ahogy múltak a napok s őrízet mellett az éjszakák, hát az idő folyásában úgy vidámult a kazárma, s úgy szépült az udvarnak az arculata. A kavicskő és a gizgaz a múltó napokkal együtt az udvarról tovalett, a hepehupák és az ormók csak voltak, s a virágkompok mosolyogtak, nevettek, vagy tündörögtek. Igen, mosolygott az árvácska, a nefelejcs, a levendula és a tátika; nevetett a muskátli, a szarkaláb és a bazsarózsa; s tündörgött a gyöngyina, mályva és a kardos virág.

S a tornácon is megújulva fohászkodott a kökényszőlő, s a tündéreknek nagy kedvvel harangozott a hajnalka virág.

Pedig a hónap közepe még alig volt a hátunk mögött.

Láttam, megpendültek az emberek is, hogy tiszta udvar és virágos tornác derítette őket. Maga Piroska titkárnő oda is jött hozzám az egyik napon, s azt mondta nekem, hogy az embernek dolgozni is jobb kedve van, amióta látja, hogy virítanak a virágok. Jólesett nekem a kedves szó, s szép leány is volt Kislaki Piroska, de mégis így szóltam:

- Ha nem vigyáz, Pálocska magát is elülteti!

- Olyan nagy ültetős?! - kérdezte pajkosan Piroska.

No, gondoltam magamban, vajon Pálocska most mit mond. De mire ennyit is gondoltam volna, a fiú megszólalt mellettem, s azt mondta:

- Igen, ha aztán nem kéne könnyekkel öntözni.

Hát szép volt s igaz a válasz, úgy annyira, hogy a szemem meg is párásodott tőle. De Piroska is érezhette, hogy a dongó virágra szeretne szállni, mert sóhajtott egyet, s azt mondta:

- Kedves fiú maga, Pálocska.

Másnap, kedvező szombat is lévén, a vacsora alkalmával egy üveg bor állott minden asztalon. Nagy terefere volt, hogy vajon miért van, ami nem szokott lenni; s mivel Duba Lehel is megjelent, aki különben otthon háztájban élt, mindenki igen találgatta a bor titkát. A titok azonban kurta életű volt, mert a vacsora előtt Duba igazgató szót kért, s abban a várató szóban azt mondta, hogy a bort mindenki igya az én köszöntésekre s nemkülönben az unokám egészségire, akik az állami gazdaság udvarából buzdító költeményt csináltunk.

Éltették is az öreg fát s annak a rügyét, vagyis minket kettőnket.

Hát engem, mint hajdan a tanítványokat a galamb, úgy ért a szó. Elárvásodott létemben istápot nyertem általa, s mivel az illendőség is úgy kívánta, a fülek hallatára megköszöntem. Nem mondtam többet, csak annyit, hogy ha a földet, amelyen magyarnak élünk s emberül munkálkodunk, valamiképp is szebbé tesszük, akkor az a föld jobban odaköt magához. S no, még annyit a végére biggyesztettem, hogy a bort nem tekintem áldomásnak vagyis nem adtam el a szamarat, akit megígértek nekem.

Ebből a mondtásból nagy nevetés lett, s a nevetésből pedig végtére megszületett a szamár is. Mert ugyanis a hétfői napon, olyan sok oda-vissza levél és huzalkodás után, maga Simófi hozta el a másik üzemegységből a szamarat, a kicsi szekérével együtt.

- No, itt az oroszlán! - mondta.

Mint a kutya a sündisznót, megkerülgettem a szamarat, hogy jól szemügyre vegyem, ha már a kezem aláadták. Fiatal pálmafi volt, s színezetben csakugyan hasonlított az oroszlánhoz, mert a szőre színén nemcsak a dohány, hanem annak a füstje is elvegyült. Mivel azonban olyan borzos volt, mint a bojtorján boszorkány napján, így szóltam:

- Inkább Boroszlán.

Akik ott álltak, mind nevettek azon, hogy oroszlánra vadászván, Boroszlánra találtam; s mert vidámító növény is a boroszlán, amit a tornác mellé díszítő cserje gyanánt magam is ültettem, hát így mindenki rajta hagyta a szamáron, hogy semmi más neve ne legyen neki, hanem csak Boroszlán.

Úgy láttam, nem bánja ő sem.

Negyedik hónap

Augusztus, vagy a Boroszlán hava

Már szállt is az alkony, amikor ez a keresztelő, ilyen sima egy akaratval, megtörtént. Utána mindenki ide-oda elment, csak Pálocskával ketten maradtunk, vagyis a kettőnk nyakán hagyták a szamarat. Gondoltam, a keresztelő csipkés árnyékában nyilván csak megfelejtkeztek arról, hogy honnét és mit adjunk a szárnak enni, s hogy a szállása hol lesz. Mondám hát egy felszóval Pálocskának, hogy maradjon Boroszlán mellett, s magam elindultam, hogy Simófitól megkérdezzem, amit ő elfelejtett megmondani. Mindenütt kerestem, csak éppen ott nem, ahol volt. Végvalahára a karám-kerítésnél, ahol a lovakat paripáknak nevelték, hát ott megtaláltam. Mondtam neki a szamár gondját, de amire soha nem mertem volna számítani, Simófi szinte ágyút sütött reám. Hát nem elég, gyullasztotta magát, hogy elhozta azt a virágvasárnapi barmot a messzi nyavajából, hanem még rozmaringot is szedjen neki, vagy készítsen a számára talán madártejét?! Menjek a gondnokhoz, s neki mondjam, hogy adjon tutti-fruttit a keresztfiamnak, s hogy vesse meg az ágyát!

- Köszönöm a jó szón a bogot - csak annyit mondtam.

Aztán elmentem Putnoki gondnokhoz, akit az udvaron szerencsésen szembetaláltam, amint éppen ment volna hazafelé, aminek ideje is volt, mert hiszen immár esteledett. Megállítottam, s mondtam neki is az ügyet. A gondnok azonban azt felelte, hogy nem tud csinálni semmit, s annak két oka van. Az egyik az, hogy a munka ideje már vastagon lejárt, s a szamár miatt túlórázni nem akar; a másik ok pedig az, hogy tudomása szerint a szamár még nincsen állományban, s amíg nincs állományban, addig nem létezik.

Ott állott Boroszlán a kicsi kazárma előtt, nem messze tőlünk.

- Amott van, tetszik látni! - mutattam a szárnra.

Putnoki szelesen rázta a fejét, amivel azt akarta mondani, hogy nem látja, amit lát; vagyis neki a szamár csak lidérces tünemény, amíg a hivatalos kimutatásba belé nem kerül.

- Hát akkor micsináljak? - tátottam a szemem.

- Vegyék állományba - mondta a gondnok.

Kerestem is mindjárt azt a soványka üzemgazdászt, vagyis Vaskúti Lajost, de csak a hült helyét találtam neki, mert maga hazament volt már az irodáról; s Piroška titkárnőt is kerestem, hátha ő valami alkonyati segítséget tudna nyújtani, de el is elment Piroška is a szállásra, amit egy öreg asszonynál bérelt a telepen.

Visszamentem hát Boroszlánhoz, s mivel a léte felől bennem is lebbendezett már a kétség, lapogatni kezdtem a hátát.

- No, mi az eredmény? - kérdezte Pálocska.

- Koppsemmi - mondtam.

Néztük egymást, hogy mit tudjunk csinálni. Pálocska azt mondta, hogy vegyítsük el valahol a lovak között, vagy csapjuk a mezőre. Megtehettük volna pogányság nélkül, mert fogtuk még a nyár derekát, s így nemcsak gyomatos helyet, hanem kövér burjánt is találhatott volna. De hát a lélek azt mondta bennem, hogy én sürgettem őt ide s nem tagadhatom meg ilyen sebtiben. Ha egyéb nem, meglehet velünk a kicsi kazármában is, ahol nekünk a jó szállás s neki a palotás férőhely csakugyan megvolt. Csak hát, a Simófi áporzkodása s a gondnok fanyari kézmosása ködöt szított az én régi szándékomra, kivált a takarmány miatt, amit valahonnét suttyomban kellett volna előkerítenem. Így aztán, mivel a Baglyodba való hazamenetelben éppen én voltam a soros, az a gondolatom támadt, hogy Boroszlánt is elviszem magammal haza. Legalább nem ödögök egyedül az úton, s jól is tartom otthon a pálmáfit.

- Vigye, ha megy - mondta Pálocska.

Rejtőzött jó néhány kockacukor a zsebemben, mert az volt a szokásom, hogy cukorban a maradékot, s nemkülönben minden hasznos hullomást, mint amilyen a szeg vagy a dugó, hát azt mind a zsebembe gyűjtöttem. Ebből az állományból adtam Boroszlánnak egy szemet, de mindjárt láttam, hogy nem ismeri még ezt a csamigát, mert hiszen először csak kíváncsi módon bűzölgette, majd a habarójával tapogatta meg. Utána azonban bevette a tenyeremről, s kezdte ropogtatni. Az ízével, úgy látszik, igen hízelgett neki a cukor, mert nosza, adjak még egyet, szinte mondta.

Hát adtam, s utána így szóltam:

- No, gyere!

Ennél többet egy félszóval sem kellett kéretni, mert olyan készséggel jött, mint a cigány után a felesége. Útközben meg is legeltettem egy csorba helyen, ahol úgyis csak az ősz ette volna meg a burjános fűvet; s adtam még neki egy szemet a cukorból, s baráti módon elbandukoltunk haza. Ideje is volt immár; hogy torkolatba érjünk, mert a holdban éppen újság lévén, sötét este volt. A lovak tágas istállójában helyet csináltam neki, s aztán bementem a házba. Oda is jókor érkeztem éppen, mert Bazsó elnököt találtam az asztal mellett, Hopra vejemmel együtt. Előttük egy tálon három lapótya kívántatta magát, vagyis itteni szóval három lángos, amit Zsuzsika lányom hamarkodott nekik; s a lapótya mellett fogyófélben egy üveg bor, melynek az udvarában éppen illogattak.

Engem is lenyomtak harmadiknak.

- Megvan a békesség, tató! - mondta a vejem.

Tágabbra nyitottam a szemem, hogy a békesség is megvan, s hogy ez a Hopra vejem is már tatózik velem. De nem mondtam semmit, hanem vártam, hogy Bazsó elnök vajon mit szól.

- Már az arabok dolgában egyek vagyunk - szólalt is meg Bazsó. Hát az nagy szó, gondoltam magamban, mert ugyanis az arabok egészen kezdtek a világra felmerülni. Nagy híre volt ennek, mert az újságok, amelyek az állami gazdaságba naponként jövégettek, igen teregették az arabok dolgát; s a rádió is, ami a Piroska irodaszobájában állott, s amit Pálocska ottan gyakorta fülelt, igen nagy szószólója volt nekik. Így magamtól s Pálocskától egybejött annyi, hogy a franciák belső szóvitáját a képről magas tábornok kezdte elültetni, de másfelől, mint a száraz erdőben a tűz, az arab országokban úgy harapódzott el a szabadság lángja. S a villadozó lángok felett, éppen jelenleg, Amerika és a Szovjetek intelmeket küldöznek egymásnak, s az egyiptomi vezér frissiben Moszkvába ment; s abban az országban pedig, ahol a Tigris és az Eufrátesz folyók oly régóta folynak s ahol a Paradicsomkertet is lenni mondják, hát ott az arabok már kezdtek is vörös színbe nyílani.

- A béke nem kerül pénzbe - mondtam.

Bazsó Hopra vejemre nézett, nyilván azt vizslatva rajta, hogy vajon a fogadkozása énelöttem nem konyvad-e le; a szót azonban nekem szánta, mondván:

- De mindent megígért, szükség esetire.

- Meg én! - vastagította Hopra a szót. - Pénzt, lovat, s embert; ha kell!

Hát erre ittunk.

Aztán Bazsó, mint a virágról haza a kasba a méhecske, oly vidáman dorolva, elment. Én még elregéltem, jórészen a gyermekek örömeire, a Boroszlán számár történetét, s aztán lefeküdtünk. Másnap, hajnal hasadása után, jól tartottam Boroszlánt, s Muzsdán idejében megjelentünk. Mindjárt elmentem Vaskúti üzemgazdászhoz, hogy Boroszlánt vezessék be a létezők közé, de Vaskúti olyan levelet kért, amelyet a másik üzemegységnek kellett volna írnia, mellékelvén a levélhez a szamarat. Olyan levél azonban nem volt. Ebben a nagy nélkülözésben annyit mégis megtett, hogy elvezetett engem Csengeri Geréhez, akinek főgazdász volt minden porcikája, s mondta neki a dolgot. Csengeri főgazdász poszogott egy hangot, majd azt mondta, hogy Piroska írjon a másik üzemegységhez levelet, s a választ várjuk meg.

- S addig? - kérdeztem.

- Lebegjen a számár - mondta Csengeri Gere.

Hát jól van, gondoltam magamban, én többet nem erőltetem papirosra a szamarat, hanem hat lábra állunk, amiből kettő az enyém lesz, s négy pedig Boroszláné. Ez annyit jelentett, hogy a kicsi szekeret megreperáltam, majd elmentem a lófogú Dobaihoz, aki a földműves szövetkezetben a boltnak a vezetője volt, s nemkülönben annak a fűlszeg korcsmának is, ami a boltházban, nyilván a józanság fitogtatása miatt, alkalmas módon dugva volt. Ez mind a kettő, vagyis a bolt és az italtól óvoda, az állami gazdasághoz tartozott, mint más egyéb ellátó hely is; Dobai pedig százalékra szegődött ember volt, de azon felül s a szabad kezével a maga szakállára dolgozott. Az a szabad keze azonban valódi balkéz volt, mert honvénült legény lévén, a tetszetősebb nőknek valami ingyen piperét mindig dugott oda. A nők, mint ahogy tisztességes asszonyok szokták, ingyen nem fogadták el a piperét, hanem egy-egy csali pillantás képiben nyugtát adtak róla; egymás között azonban megcsevegték a dolgot, de sőt, a férjüknek vagy a kedvesüknek is elmondták. A férfiak aztán tovább gyűrűzték a Dobai bal kezét, mert a lófogú bakvirágok kontójára hitelben ittak.

Elmentem hát ehhez a Dobaihoz, aki a bolti portékák szállítása miatt sokat sirámozott, mert azok a megrendelt portékák a vasúti állomás raktárában gyakorta elnapoztak, kivált így nyári időben, amikor a gazdasági munka igen megdollott. Tudtam, hogy mit csinállok, amikor megcsángattam előtte az örömhírt; vagyis amikor elmondtam, hogy a fogatos számár megérkezett, s véle az apróbb szállításokat én bonyolítom. Ha az ember a bőriből ki tudna ugrani, akkor Dobai menten kiugrott volna, úgy megörvendett. Hirtelen buggyanásában Isten angyalának nevezte Boroszlánt, engem pedig Szirom bácsónak, mely nevet Simófi terjesztett el rólam, pedig volt már nekem annyi más nevem is, hogy minden fülemre jutott legalább kettő.

De hadd legyen, gondoltam magamban, s a gazdaság érdekében magamon hagytam a bácsó nevet is. Egyébként sem akarván csipkét kötni, mindjárt a hasznos valóságra tértem; vagyis megegyeztem Dobaival, hogy mindazon portékát, amit a gazdaság részről szállítani már tegnap kellett volna, minden reggel följegyzi nekem.

- S a többi bízva reám - mondtam neki.

Mindjárt jegyezni is kezdett, s annyi sok portékát hozott össze a papirosra, hogy néztelen sokat. Így például, hogy csak a főbbeket említsem, mindenféle szappanokat, melyek ládákban váraakoztak; hordókban bort, s töméntelen üveges söröket; bakancsot, cipőt, szandált és papucsot; konzervát, sajtot, sőt és paprikát; rádiót és harmónikát, edényt és szerszámokat; seprűt, gyufát és üveget; s no még, változatos piperét mindenfélét.

Ahogy sorjában olvastam ezeket, a szemem már szállította is őket; de tekintvén a vasúti állomás távolságát, amit két kilométerre becsültem, valamint a rakodásokat s nemkülönben a számár lassúságát, úgy gondoltam s mondtam, hogy egy hétig is gyomlálhatom a papirosat.

- Jól van, Szirom bácsó - felelte Dobai.

Ebből a válaszból már láttam, hogy Dobaival el lehet indulni az üdvösség útján; de bácsó ide, s barátság oda, mégis vettem egy írka-füzetet, hogy abba én mindent beléírkak. Elgondoltam ugyanis, hogy Boroszlán, mivel nem tudtam őt rendesen állományba íratni, hát azért csak levelező számár a gazdaságban, mint az iskolában is a külső tanulók; s másfelől pedig, ahol az írás annyira uralkodik a valóságon, ott az én igazságomnak is szüksége lehet a betűkre.

Kérdezte is Dobai, hogy minek kell nekem az írka.

- Nem kér enni - csak annyit mondtam.

S onnét a boltból, az irkával a zsebemben, elmentem az üzemi konyhára, ahol megkerestem a főnököt, aki nagydarab kövér asszony volt és igen szigorú. Papírosan Gyenge Ilon volt a neve, de mindenki óbester asszonynak emlegette, csak éppen én szólítottam tisztelt asszonyomnak. Ezért-e, vagy mert özvegyült ember voltam, meg is nyírta mindig a szigorúságát, valahányszor mi ketten szóba keveredtünk. Eme alkalommal is, amikor meg mondtam neki, amit Dobainál már elcsángattam, annyira a pártomra állott mindjárt, hogy azt hittem, szuszogni sem tudok a virágba borult lelke alatt. Így hát hamar egyességre léptünk, ami abból állott, hogy a szükséges anyagot, amit azelőtt emberek verejtékezve hoztak-emeltek, én fogom a számárral a konyhára szállítani.

Pecsét gyanánt egy félméteres száraz kolbászval meg is ajándékozott mindjárt; s amikor én ezt a nyári csamigát, a más többiek károsodása miatt, nem akartam elfogadni, akkor bot módjára felemelte a kolbászt, hogy a fejemen fogja darabokra törni.

Hát mit csináljak, elvittem.

Egy tisztességes darabot mindjárt adtam is Pálocskának belőle, mihelyt visszatértem a kicsi kazárma elé, ahol a fiú Boroszlánnal együtt várakozott. Amíg kedvire ette Pálocska a kolbászt, azalatt én elbeszéltem, hogy kivel mit végeztem; s összeadván az egészet, így szóltam:

- Csak győzzük!

- Nem fogjuk, ezzel a szárárral - mondta a fiú.

Ebből az ingó szóból már láttam, hogy valamilyen okból s eléggé váratlanul, Pálocska unitárius lett, aki csak az Egyistent hiszi, s azt sem mindig. Felekezeten kívül szólva, azt akarom mondani, hogy a hite eme dologban nem köszikla volt, hanem csak viasz. A kolbász azonban annyira meg tudta melegíteni ezt a viasz-hitet, hogy lángocskára tudtam gyújtani; vagyis megvallotta Pálocska azt a hitét, hogy ebben az új világban nemcsak a szamarat kéne mellőzni, hanem az ökröt és a lovat ugyancsak, s azok helyett a gépet kell befogni.

- Haladnunk kell! - mondta.

Erre azt feleltem neki, hogy haladnunk kell, az igaz; de haladjunk emberi módon, s ne mint a sáska, széll-el-lobbal szökkenve. S ha úgy haladunk, akkor a számár lassanként visszamegy a mende-mondába, az ökör a terített asztalra, s a ló pedig a földön repülő madarak közé. Amíg azonban nincsen elegendő motor, addig a pástétomos konzerva helyett a köménymagos levest is meg kell ennünk.

- Igaz-e? - kérdeztem.

- Igaznak hallom - mondta Pálocska.

Az esze helyett ugyan a fülit mondta hitvallónak, de én azt gondoltam, hogy egy időre nekem a füle is elegendő lesz, s elindultunk Boroszlánnal. Elsőnek az óbester asszony számára elhoztuk a mészárosból a húst, a péktől a kenyeret, s a kertésztől a veteményt. S más egyéb után, amivel

úgyszintén a főnök asszonyt lendítettük előre, sort kerítettünk Dobaira is. Igen fűdült nyári nap lévén, leginkább az italban szenvedett hiányt, mert nemcsak az irodások, hanem a mezőn dolgozók is gyakorta illasztottak egy-egy embert, hogy hozna nekik sörítalt, vagy vizes bort legalább. De hát Dobai, minden ilyen alkalommal, szorultságában csak a lófogat mutatta s a nyakcsigáját dörgölte, mert söre-bora nem volt. Ahogy mondtam, segítettünk azonban rajta, mert délebed után néhány ládával már letöröltük a verejtéket róla. S mindez, amiket elősoroltam, egészen rendjin ment, vagy még annál is jobban. A szekerecske sírdogált ugyan a kisebb terű alatt is, de azért bírta; s magára Boroszlánra sem mondhatok az egy jón kívül semmit. Egyedül Pálocska felhőzte valamicskét a szívemet, mert munkában megtett ugyan mindent, de az úton haladtunkban folytonosan oldalgott; de sőt, ha valaki leány vagy afféle virágzó nép jött szembe velünk, akkor el is maradozott mindjárt a szekértől, ügyelgetve a fák lombjait és a madarakat, hogy ő azokhoz húz s nem a számárhoz tartozik. Mondtam is egyszer neki:

- Látod-e, Jézus nem átalotta a szamarat.

- Akkor más világ volt - felelte a fiú.

S mint Pilátus, aki áporkodva már mosta a kezét a szamár miatt, éppen akkor Simófi szembejött velünk a kocsin. Odaszólt Gögös kocsisnak, hogy álljon meg, s a lovak megálltak.

- Mit visznek? - kérdezte.

- Sört a boltba - mondtam.

Simófi gondolkozott egy kicsit, majd úgy rendelkezett, hogy a ládákat rakjuk le; s ha pedig leraktuk, akkor a számárral kimegyünk a répföldre, ahonnét mintának répát hozunk, mert látni akarja, hogy a koptatott magból mi lett.

Erre gondoltam én is egyet, s azt mondtam:

- A szamár nem mehet, mert nincs állományban.

- Hát miben van?

- Lebegésben - szóltam.

Simófi megmarkolta azt a madárfészek zöld kalapját, s láttam az arcán, hogy most káromkodni fog, vagy harsanva nevetni. Hát mind a kettőt megcselekedte. Vagyis először az Isten lebegő szakállával bajlódott; de azután, amikor én elmondtam, hogy a szeles Putnoki gondnok s az üzemgazdász fakanál Vaskúti miképpen toporgott a szamár miatt, s hogy Csengeri Gere lebegésre ítélte Boroszlánt, hát akkor Simófi csakugyan nevetésre harsant. S mivel a tréfára mindig szívesen hajlott, azt találta ki, hogy a répára szegődjünk meg: ő a fuvarozás költségéről utalványt ad nekem, én pedig az utalványt Putnoki gondnokval fizettessem ki.

- Mennyit kér? - kérdezte is mindjárt.

- Nekem semmi sem jár - mondtam -, mert én a gazdaság embere vagyok.

- De a szamár!

- A szamár húsz forint, egy órára.

Nyújtotta a kezét Simófi, hogy az alkura adjunk egymásnak parolát; s azt meg is tettük. Azután hazahoztuk a koptatott répát, s a közönséges fajtából is valami tíz törzsököt, mely tizet Boroszlánnak szántam, jutalmul a napi munka után. Oda is állítottam a szekerecskét a kis kazárma elé, gondolván magamban, hogy amíg a szamár bételik a jutalommal, addig én az utalványt odateszem Putnoki elé. Erre azonban nem tudott sor kerülni, mert Boroszlán a

répára ügyet sem vetett, hanem a földet kezdte igen nyugtalanul tapodni, a szőrét felborzolta egész merőben, s a szeme gubáját riadt fényben forgatta reám.

Láttam, vadul akar valamit.

- No, mondjad! - szóltam neki.

Hát erre megindult az udvarból kifelé, majd visszaneézett, s szinte intett is azzal a gerjedt nagy fejével, hogy menjek utána. Megértettem, hogy irgalmatlanul haza akar Baglyodba menni; s mivel a nap már készült is leszállani, én bizony megmondtam Pálocskának, hogy ő maradjon, mert én hazaviszem a szamarat. A fiú, valami okból, örömmre gyulladva maradt; én pedig elindultam Boroszlánnal Baglyod felé.

Olyan meleg volt az úton, hogy a porban a tojás talán meg is főtt volna; de különben nem mozdult semmi szél, bár az ég alja igen mérgesen acélos volt. Amikor azonban úgy fele formáját az útnak megtettük, hát akkor megmozdult a levegő. Nem a szél hátán mozgott, hanem áramlott az egész, akár a tenger; s abban az áradásban a hideg és a meleg egymással hadakozott. Boroszlán belémerítette a fülét az áradásba, a szőrit még jobban felborzolta, s azzal a négy botikós lábával olyan gyorsan kezdett kopogtatni az úton, hogy ugyan aprítanom kellett mellette. Ha nem szégyelltem volna, hogy természetes ember létemre felüljek egy olyan kicsi állatra, bizony fel is ültem volna, de inkább a lépteimet és a nyakamat nyújtogattam mégis. Bár tudtam, hogy nem oktalanul sürgünk, mert hiszen a felhők hömpölyögtek s a levegő morgott, mégsem gondoltam volna soha, hogy Boroszlán ilyen nagy próféta legyen.

Mert amikor a kapuhoz értünk volna; abban a percben lezúdult a vihar. Mint a tüzes ostor, villám csapott végig a falun, s az orkán szél bögni kezdett. A szamár az istállóba futott, én pedig a házba.

Csak egy fertály órát ha tartott a fergeteg.

A szalmát azonban mind elvitte a kertből, a csűr födelét megbontotta, s valami tíz fát is kiszaggatott a tövéből. Reggelre azonban olyan szelíd és ártatlan lett ismét az idő, hogy szinte hazugságnak tetszett, ami este volt. De hát a tördösött fák s a felborzolt mezők nem hazudtak; s nagy szomorúságomra nem hazudott az a bizonyos aszalódott s öreg juhász sem, akivel a juhok vegyítéséről szót váltottam volt, amikor Pálocskával Muzsdára érkeztünk. Az öreg juhász ugyanis, már a nap oly zsenge reggelén, az út mellett legeltette a juhokat; s amikor köszöntem neki, így szólt:

- No, hallotta-e?

- Mit, jó cimbora? - kérdeztem.

- Gőgöst agyoncsapta a villám!

Ezt ahogy kimondta, egyszerre megsült bennem a szó; s az eszem is úgy megködlött hirtelen, hogy csak fátyolosan láttam azt a gombolyég kicsi pulit is, amelyik a juhok mellől odaszaladt a számárhoz. A kutya illogása helyett Gőgös János nézett be az emlékezetem ablakán, a két pej mögül a bakról, abban a kék dolmányos ujjasban s gomba kalapban. Szomorkás volt az arca, nem mozdult s nem is pillantott; inkább képnek tetszett, amelyben megörökölt az eleven.

Tovább mentem.

S amikor az udvarra megérkeztünk hárman, mert ugyanis jött a szamár mellett a kutya is, hát akkor, bent a kicsi kazármában, Pálocska már éppen megmosdott volt s egy csepp tükör előtt a bajuszkáját egyengette. Virágzónak látszott a fiú, színben s bő kedvben egyaránt; s Gőgös Jánosra is csak annyit mondott, hogy meghalt, meg. Mondtam neki, hogy menjen el s tudakolja

meg a szomorú történetet; én addig munkára állítom a fogatot, s várok. Indult is Pálocska, de ahogy az udvarra lépett s meglátta a kicsi pulit, visszaszólt nekem:

- Hát ez a csibuk?!

- A juhászé - mondtam.

S milyen az ember, mindjárt el is mosolyodtam, hogy Csibuk lett a neve. Úgy néztem őket, a békesség derűjével. A szamár teljes lelkiből ette a tegnapi répát, s ahogy evés közben a kutya folyton ott motoszkált az orra előtt, az a gyermekes gondolatom támadt, hogy a reggeli táplálkozás után rá is gyűjthetna Boroszlán erre a csibukra. De csak megnézte, szemében a pihe mondással, amit a nagyok a kicsiknek szoktak mondani, szólván:

- No, nálad nélkül nem is lett volna meg.

Mindez mialatt lefolyt az eszemben, s bé is fogtam Boroszlánt a szekerecskébe, Pálocska is megjött. Félig álmélkodva, de szó közben egy kicsit bújtatva is a vidulását, elmondta, amit megtudott. Vagyis úgy történt volna a dolog, hogy tegnap este, az én távozásom után nemsokára, Simófi elküldte Gőgös Jánost az állomásra. Van ott egy bakter, mondta neki, s annak a bakternek van egy felesége, aki várandós állapotában négy hónapos. Mondja meg annak az asszonynak, hogy a várandós vizét, ha olyan vizülettel már teli gyűjtötte a csattos üveget, akkor küldje el. Mert ugyanis azokat a sávós angol gője disznókat, amelyek a mangalica kanoktól nem akarnak terhesülni, holnap a várandós vizületvel bé akarják oltani.

Hát Gőgös János elment, de mivel az üveg még nem volt teli, a bakterné asszony várakoztatta, hogy nemsokára megjön az ingerülete neki. Úgy is lett, s majd aztán Gőgös János a csattos üveggel eljött. De a várakozás alatt annyira megkészsült az idő, hogy Gőgöst egy fa alá kényszerítene az orkános vihar, s ott a fa alatt agyonsújtotta a villám.

- S a vizület? - kérdeztem.

- A juhász azt hitte, hogy sósbor-szesz - mondta Pálocska.

S miközben nevetett ezen, én a sors rejtelseire gondoltam, hogy milyen is az élet. De akármilyen volt, indulnunk kellett, hogy az óbester asszony ne akadjon fenn. El is hagytuk éppen az udvart, amikor Simófi szembejött velünk. Megállított minket, s azt kérdezte Pálocskától, hogy hol kámforkodott a tegnap este, mert ugyanis őt akarta a bakternéhez elküldeni. Kiabálta is mindenfelé a nevit, de mivel nem találta, az öreg Gőgöst kellett útba tenni. Ha azonban már így van, hogy Gőgös meghalt a fiú helyett, akkor a fiúnak kell Gőgös helyett a bakra ülni.

- Tudsz-e hajtani? - kérdezte.

- Lovaztam elég sokat - felelte Pálocska.

S meg is egyezvén mindjárt, hogy másnapról kezdve a fiú lesz a kocsin, mi szépen tovább mentünk, már mint négyen, mert Csibuk nem akart tágítani a szamár mellől. Mindent elhoztunk a konyhára, amit csak kellett; de bennem, mint az egymást kergető hideg-meleg hullám, úgy futkosott a meg-meglükkenő gondolat, hogy Pálocskát ütötte volna agyon a villám.

- Este nem hallottad, hogy keres?

- Hallottam - mondta a fiú.

- S hol voltál?

- Bent voltam Piroskánál.

Valahogy volt, csak ebben a pillantásban lobbant fel bennem az öröm, hogy Pálocska megmenekült. Láttam a leány arcocskáját, amelyik mosolyog, mint a gyümölcs; láttam a szemét, amelyik villadozik, mint futamló szellőben a parázs, s hallottam a hangját is, ahogy azt mondta egyszer, hogy kedves fiú maga, Pálocska.

- Akkor ő mentett meg - mondtam.

- El is veszem feleségül - felelte a fiú.

Hát erre úgy megnémultam, mintha engemet is szinte megütött volna a villám. Gondoltam, jobb is lesz, ha erről a dologról több szót nem ejtünk, mert Pálocska egyenes és hamari természetű lévén, még azt is megérhetem mindjárt, hogy a fülem rózsalevéllé változik. Végeztük tehát kevés szóval a munkát, minek folyamán, egész nap alatt, a bokorból nem ugrott ki semmiféle nyúl. Délután Csibuk hazament a nyájhoz; én pedig este Baglyodba, mert attól a naptól kezdve az éjjeli őrködés Pálocskára szállt, bár úgy gondolom, hogy nem annyira a gazdaságban keringett, mint inkább piroskázott. De nemcsak éjszakára, hanem jó résziben nappalra is megváltunk egymástól, mert a villám a bakra ültette a fiút, ahogy a beszéd volt is. Ilyenformán egyedül hasznoskodtam a számárral, amit nem is bántam, mert a világról a maradékot rendezgetni tudtam magamban; s csendes örömem telt Boroszlánban is, aki úgy hozzám édesedett, hogy a zsebembe bújt volna, ha lehet; s Csibukval is annyira megbarátkozott, mintha bolhából ő nevelte volna.

A munka csak akkor állott meg, azon a délután, amikor temettük Gögös Jánost. Régi ember lévén, s ebben az új világban is olyan, mint a jó pénz, hát a gazdaság egész népe ott volt a temetésen. Az öregebbje mind jó csizmában és fekete nadrágban, vagyis módosan valahányan, amit nem is lehet csodálni, mert a fizetésük is megjárta, s a lakásuk is külön konyhával és vízzel szerelve volt, nem úgy, mint az uradalmi világban. S az öregek mellett felsereglettek mind a fiatalok is, ki helyből a gazdaságból, s ki pedig messzibbről jövet; de azokon csizma már nem volt, vagy az asszonyféléken régimódi öltözet, hanem a fiúk gavalléros ruhákban, s a lányok könnyű lengőben.

Szép temetés volt.

S bár nem azért volt olyan szép, hogy könnyebben lehessen felejteni, egy hét múlva Gögös Jánost mégsem emlegette senki, s két hét múlva még kevesebben. Csak egy szeg volt ő is a szekérben, mint más ember is; s ha kiesik egy ilyen János szeg, akkor a helyibe tesznek egy Pálocska szeget, s a szekér megy tovább. Hát itt is ment tovább s nem is üresen csikorogva, mert a nyár billegésinek ellenére a termés jó volt s az állatok sem forgódtak rosszul. Egymás után ahogy múltak a napok, én is egészen vágásba kerültem Boroszlánnal, csak éppen egy valamit nem tudtam megértetni véle. Nevezetesen a Csibuk természetét, mert annak a pulinak olyan természete volt, hogy napjában néhány órára mindig visszaszökött a nyájhoz, ahol fölös szorgalommal terelgette a juhokat s oly halmozva ugatott, hogy a szorgalmát ha egész napra elosztotta a juhász, akkor Csibuk a nyáj mellől soha el sem mozdult. S mert a jó vágásból a kutya elkergette az unalmat s a számár megette onnét a csalánt, hát az én szekerem is a kedv kerekén járt. Ennek folytán Dobai olyan nagy emberem lett, mintha szegrejáró menyecske lettem volna; s az óbester asszony is nekem adta volna az édenkertet.

A Pálocska élete azonban már nem volt annyira meggyalulva, mint az enyém. Egy kicsit azt hitte, hogy lépesmézből van a világ, de hát fiatal volt és akadálytalan. Ennek Simófi is megkóstolta a borsát, mert ha úgy jött, a fiú árkon-bokron keresztül hajtotta a két pejt; s egyszer valami nyirángos helyen, s máskor egy kuharos dülőben fel is dőlt a kocsi, de nagy szerencsére Simófi még utána is tudott káromkodni.

Mondtam is a fiúnak, hogy nem fog ő azon a helyen megtapadni; s ezzel a mondással nem a kedvit akartam harkály módjára kopogtatni, hanem éppen kedvezőbb jövődöt kívántam elejébe festeni. Ugyanis szerettem volna, hogy Pálocska ne pilinkéztessen a kocsit, hanem ember és ló egy darabban megmaradjon; de nem szerettem, hogy Gögös után Simófi kakukkjának mondták a fiút. De nemcsak mint kakukk madarat szerették volna elröpíteni a bakról, hanem szemmel tartották, mint hetyke kakast is, aki Piroska mellett kattogott folyton. Különösen a főgazdász Csengeri Gere dugdosott ellene horgot, úgy vettem észre; s nagy részben irigykedésből, mert ha jól látta a szemem, úgy esdette Piroskát, mint a nyaláncságot a gyermek.

Mindezeket, amiket mondtam, s amiket nem is mondtam, nem keresgéltem szemecskékből raktam össze, mert sem pletyka szónak elejébe járni nem szokásom, sem az emberek vélekedését nem firtattam. Ami szó azonban úszkált s játékosan vagy pöffenve a víz színére szökött, azt a fülemmel mind elfogtam; s el a szememmel is, amit látni kellett.

Tudtam, hogy valami süllög ellenünk.

Úgy tettem mégis, mintha nem sejdítenék semmit. A számár ügyiben sem mozgolódtam többet, hogy vajon a szükséges levél megérkezett-e; de hát Piroska megmondta a fiúnak, hogy ott fekszik a Csengeri Gere asztalán. Gondoltam, majd szólnak, ha a számár állapota olyan félárván, ahogy van, nem megfelelő. Nekem a gondom nem az volt, hogy a papírosat imádjam, hanem a munka, s hogy a munkának látszatja legyen. Az írka-füzet azért mégsem henýélt, mert abba mindig beléjegyeztem, hogy mikor mit és hova vittem s belé a takarmányt és az abrakot is, amit Boroszlánnak adtam.

Dicsérhetném az eszemet, hogy mindezt így gondoltam és tettem, de azzal csak előleget adnék arra, ami nemsokára elkövetkezett. Minek előtte azonban, s főleg okulás céljából, elmondanám azt a tanulságos dolgot, szót kell ejtenem ama ünnepségről, amelyen az ország és a gazdaság ügyét részeltettük figyelemben. S ha már szót ejtek erről, akkor egy másik felszót juttatok magamnak és Pálocskának is, kinek a neve csipogásba jött azon az ünnepségen, mely csipogás aztán csak hegyezte ellenünk a Csengeri töviset.

Az ünnepség azon a napon volt, amelyet mi öregek első királyunk ünnepének ismerünk, s amelyet a nép mostani világában Alkotmány ünnepének mondanak. Az én elmémben ezek nem veszték össze, mert szent István király hazát szerzett a nemzetnek, s ez az Alkotmány földet szerzett a népnek; s ebben a népi hazában nekünk, akik idegenből megtelepültünk, a megélhetés mellé a honos magyar mivoltot is megadta.

Ez a gondolat melegített engem, amikor egybegyűltünk erre az ünnepségre. Duba Lehel, vagyis az igazgató, ki cicomátlan voltában nagy pártos ember volt, elmagyarázta nekünk az Alkotmány kedvezéseit, s majd azután a gazdaságra fordította a szót. Elsőnek megemlékezett Gögös Jánosról, kit az állami gazdaság halottjának nyilvánított. A termésről azt mondta, hogy bár igen ugrándozott a nyár, panaszról mégsem szólhatunk; de némely dologban előre kell egy kicsit rugaszkodnunk, így például az öntözésben, az újító hévületben, a korai veteményes csemegék és a gyümölcs termesztésében. Azonban nemcsak hiányolta, amiben hátra maradtunk, hanem volt dicsérő szava is azokhoz, akik érdemben állottak. Ugyanis megdicsérte elsőnek a dolgozó népet, s aztán egyes személyeket is. Így Simófi Gergelyt, aki a terhes asszonyi vizülettel az angol göjéket szaporításra tudta serkenteni; s nemkülönben Ebergényi állatorvost, aki az állatok fájzását tudós módon, vagyis mesterségesen bonyolította. És megemlékezett még másokat is, akik közül én jelenleg csak a konyhai főnök asszonyt örökítem meg; s őt is csak azért, mert amikor Duba igazgató a főztjöt dicsérte neki, akkor az óbester asszony közbekiáltott:

- Az érdem fele a Szirom bácsié!

Hát erre nagy nevetés lett, ami későbbben előjött ismét, mert ugyanis, valami ének és szavalás után, Pálocska is kiállott a nép elé s elmondta azt a „Nyíreleje kertje” történetet, amit boldogult Ámáli feleségemtől tanult volt, s ami ilyenformán hangzott:

*Egyszer magas Pásztorbükkön történt egy furcsa dolog,
Mely még ma is olykor szájokban forog.
Egy fickó a marhák mellett, inkább magánosan,
Mint pásztor, tökfilkó fővel sarjadt fel a havason.
Istennek, papnak, templomnak hallotta ugyan hirit,
De hogy azokat nem ismerte, soha nem tette szerit.
Egyszer mégis őt az atyja a havasról lecsalá,
Az lévén célja, hogy fiát vegye jó lecke alá.
Elküldé tehát először a templomba másokkal,
Belép a fiú s megáll az ajtón belül nem sokkal.
Hát jön a pap, s felöltözik, a kántor meg orgonál;
Ő száját tát, szemet mereszt, s mint egy csutak, csak úgy áll.
Misét és prédikációt, s más mindent végig nézett,
Azután másokkal együtt ő is haza érkezett.
„No, mit láttál?” - kapja mindjárt fiát az anyja nyakon,
Mire a fiú így felel, eléggé balgatagon.
„Bejött a pap a templomba, földig érő szoknyába,
Nagy gondosan elősétált, s betért egy kamarába.
Kijött ismét felöltözve egy hófehér ujjasba,
S biza, beállt nagy szaporán egy szép festett katlanba.
Nosza uram, papolni kezd, hadaz jobb s bal kezével,
Döngeti a katlan száját keményen az öklével.
Minden parancsolatokat egymás után kiadott,
Majd abba a kamarába megint beveszett legott.
Aztán két fickó kiállott s a csengőt rándította,
S más valaki a hiuban a zenét kondította.
Jöttek a legénykéek elől, s a pap velük nagy cifrán,
Szeges sapka a fejében, s szép lepedő a hátán.
Egy terített asztal mellett szépen megtelepedtek,
Jöttek-mentek, egyezkedtek, sugdosódni kezdettek.
Ebből én mást nem érték, mert a szókat habarták,
Me a kupa, me a kupa: ezt sokszor elhadarták.
Azonban kezdé már a pap, hogy: nyíreleje kertje,
S megint nyíreleje kertje, s még nyirelje kertje.
Néha a pap is kifordult s »boliskum« úgy kiáltott,
Amelyre »pirított túró«: ez a szózat hallatszott.
Egy arany poharat a pap, ajh, nagyon hajtogatott,
S meg is mondá fennszóval, hogy abból mit illogatott.
Mert fordulván egyet aztán, így énekelt: óh, jó must!
A színe is úgy mutatta, hogy abbizon édes must.
Az asztalon volt egy könyv is: ezt csak hányták-vetették,
Le-lekapták a kis fickók, hol innét s hol túl tették.
Ebből a pap amit mondott, nem lehetett megtudni,
Így aztán én az egészet kezdtem is már megunni.”*

*Akart még több efféléket a tökfilkó mondani,
De az atyja balga szavát nem tudta már állani.
S hogy ne maradjon oly sután, holmire tanította,
S vált is valami belőle, addig furta-faragta,
Dagasztotta, lapította, s végül kijavította.*

Ötödik hónap

Szeptember, vagy Piroska hava

Mondom, nagy nevetés lett, amikor Pálocska elmondta a vadon nőtt fiú történetét. Nem is lehet csodálni, hogy az elmék és a szívek tetszését megnyerte, mert aki a magot kimállasztotta a történetből, az megértette jól a tanulságot, mely szerint ne csángáljunk el az emberi bolytól, hanem egymás között csiszolódjunk. S miközben az elmék befogadták ezt a tanulságot, vidámultak a szívek is, mert hiszen Pálocska, bár a negyvenes vándorlás alatt született, mégis oly együgyű hímezéssel mondta el a szent mise folyását, mintha csakugyan a havason nőtt volna fel s addigelé templomban még nem járt volna soha.

Mindenki, de még Duba Lehel is, igen tapsolt neki.

A szemek azonban nemcsak Pálocskára permetezték a dicséretet, hanem Pirooska felé is nagyon pillangóztak, amiből könnyen alítani lehetett, hogy mindenki tudott a hevültségről; mellyel a két ifjú esdetté egymást. Láttam, Simófi is mondott Csengeri Gerének valamit, amitől a főgazdász úgy elzordonult, mint az ábrándos kutya, ha az erdei tűz mellett a füst megcsapja hirtelen. Gondoltam is magamban, hogy majd alkalmilag megkérdezem attól a változatos erdélyitől, hogy mit tett a fülibe Csengeri Gerének, akit én hangtalan szóval fordított embernek neveztem, vagyis hamisnak. S könnyen meglehet, hogy nemcsak gondoltam magamban, amit mondék, hanem találgattam is a Simófi taplóját, mert egyszer csak azt vettem észre, hogy a műsoros résznek vége van. Nagy vidámsággal, mint aki lelkének éhét immár elverte, mindenki zajongva felállt, a székeket a fiatalok gyorsan kihordták, s még gyorsabban megterítették az asztalokat, mert ugyanis az ünnepség ott folyt az étkező teremben. Senki nem vonogatta-tologatta a jelenlevőket, hogy kicsoda kivel üljön egyazon asztal mellé, mert hiszen a kétkezi és a fejmunkás között, ilyen élvezeti alkalommal, rangbéli különbség nem volt. De úgy történt valahogy mégis, hogy az egymásnak való emberek jórésztiben együvé keveredtek. Így aztán a Duba Lehel asztalánál ott merkedezett Csengeri Gere, aki a gazdaság vitelében, fent a két üzemegység tornyában, helyettese is volt neki; s ott ült a szigorú Vaskúti Lajos, a számok és a tervek mestere; s nemkülönben a főkönyvelő Merényi Pál, kinek nyúlvanos arca lévén, mindig úgy tűnt, mintha furakodnék. Ezek mind pártos emberek voltak, de az volt Putnoki gondnok és a főgépész Domokos Márton is, akik azonban már nem ültek együtt, hanem a gondnok a fényes könyökű Hegyhátival ült, s a honnvénült Tari Ibolyával; Domokos Márton pedig, aki a pártbélieliek szervezetiben titkár is volt, s akit dörmögő igazságos természete miatt mindenki szeretett, Zátonyi erdésszel ült s valamint Ebergényi állatorvossal, aki mindig olyan ügyelgonddal volt felöltözve, mintha leánykérőbe akart volna indulni.

Simófi Gergely, ki nagy füstöléssel volt a nép embere, odanyomult a mi asztalunkhoz s úgy ült mellette, mint egy nagy fekete felhő a kicsi mező szélén. Pálocska közénk vonzotta Pirooskát is, s ilyenformán mi négyen méregettük a szemünkkel azt a két üveg sörítalt és a liter bort, ami ott állott az asztalon. Jobban mondva, csak mi ketten Simófival, mert a két fiatal a gerjesztő virágok színein álmélkodott, melyeket a szemükben, az egymás számára, nyílattak. S még jobban mondva, csak Simófi egyedül méregette az italt, mert az én szemem bizony a messzeségben font szivárványból koszorút, a szegény Ámáli részére, aki engemet a lélek erejére megtanított, s megtanította Pálocskát is a harmaton nőtt pásztorfiú történetére.

- Mért búsul, Szirom tató? - kérdezte Simófi.

- Csak kalandozom - feleltem neki.

- Merre?

- Hát bizony, a felhőkön túl.

Mormogott valamit Simófi, ami nem apácák fülinek való; s aztán sört töltött a poharakba, hogy az étvágyunkat csiklintsuk egy kortyval. S jóidőben is éppen, mert alig eresztettük le a sört, már hozták is a vacsorát, bár még a nap messze volt a leáldozástól. Vacsora után, mikor a konyha már álomra szenderülhetett, az óbester asszony is a mi asztalunkhoz fartatott. Simófi megölelgette azon a felén, amelyik az ő kezeügyibe esett, mire a jókedv fonálán kioldódtak a megmaradt bogok is, s valaki elkiáltotta magát, hogy halljuk Szirom bácsit! Meghordoztam a fejemet, hogy kitől származhatott a hang, s hát a bujtogató Kömlődi mészáros volt, kitől a húst a konyhára villegetni szoktam.

- No, tató! - mondta Simófi. - Szóljon valamit, mert különben holnap csontot kapunk!

Irigyletem a felhőt, amelyik hamar el tud oszlani; vagy még inkább a gondolatot, amelyik elszáll. De hát ember voltam húsból-lélekből, aki arra tanítottam másokat mindig, hogy a bolyban ne vonakodjék megtenni, amit közóhajtásra tenni tud. A készség meg is lett volna bennem, de hamarjában nem jutottam tovább a fülem tövinél, amit szorgalmasan babráltam. S látván Simófi, hogy már biztatom az eszemet, odasúgta nekem, hogy mondjam el azt a régi históriát, amikor bíraskodtam a cigányok felett. Ha lett volna időm, ámuldoztam volna azon, hogy honnét tudja ama történetet, amit én soha senkinek el nem beszéltem; de mivel időm erre nem volt, hát felálltam, hogy legyen meg a mészáros akarata.

S ahogy szegény tudásom engedte, szólni kezdtem.

Az első szavammal Simófi Gergelyt említettem, a gazdák atyamesterének nevezvén őt; de utána mindjárt ráfogtam a cigányok föltámasztását is, akiről szól a história. Az pedig úgy kezdődött, az a história, hogy mi negyvenöt tavaszán Baglyod községbe megérkeztünk. A falu annyira félbe-szerbe volt akkor, hogy téltúl újra kellett alapítanunk, mint a nagyobb hazát is, s benne a mi kis honunkat. Elsőnek emberek kellettek belé, s innét-amonnét jöttek is emberek, akiről éppen rosszat nem lehet mondani. Jött azonban két cigány karaván is, mely kettő közül az egyik, kicsit billegve ugyan, de a községi rendben megüledett. A másik karaván azonban, mint a pók a fonálon, folyton csak filingézett; de annál a szélben való fityegésnél nagyobb baj volt az a szokásuk, hogy loptak; s nemcsak tarkázva loptak, itt-ott s egyszer-máskor, amitől a tisztesség csak sóhajtott volna, hanem loptak azok mindama napokon, amelyek alatt Isten teremtette a világot. Először nekik ígértük a szenteket, ha felhagynak a tolvajkodással; aztán nekik ígértük az ördögöket, s majd a nagypénteki poroszlókat. De semmi sem használt. Istenem, mit tudjunk csinálni; s kíváltképpen mit tudjak én, mert hiszen a község bírása magam voltam. Gondolkoztam, ahogy csak tudtam, s végül egészen elszántam magam és létesíttem egy alkalmi vészbírárságot. A vészbírárság egybeült, hogy szigorúan, de emberségesen ítélkezzék; s az én eszem után ki is mondta hamarosan az ítéletet, amely úgy szólt, hogy a karavánba tartozó gyermekeket az állam számára elkobozzuk, a nőket vezeklés után mind apácának adjuk, a férfiakat pedig felakasztjuk. Függelékben azonban és pótlólag hozzátettük, hogy mivel az országban békőszöntött a szabadság, az ítéletet három napig nem hajtjuk végre, mely három nap alatt a cigányok bántalom nélkül és szabadon járhatnak-kelhetnek. Ezt a könyörtelenséget háromszor kidobolván, a karaván úgy odalett valahova, hogy a harmadik napon csak magunkat tudtuk volna felakasztani, ami kár lett volna, mert hiszen akkor nem tudtam volna elmondani ezt a történetet.

Rippadoztak, úgy tetszett mindenkinek a történet. Piroska a nyakamba ugrott, Simófi pedig Piroskát annyira a nyakamhoz ölelte, hogy azt hittem, immár a fán rajta is marad a gyöngy. Jöttek a poharakval, hogy koccintsanak velem, akiben elveszett egy nagy politikus, aminek az igéje igaz is volt, mert hiszen a tyúkok miatt a bíróságról is lecsaptak. Még maga Duba Lehel is megköszönte, hogy oly nagy vidámságra serkentettem a népet; s gondolván magában, hogy immár jobb lesz, ha egyebet nem hall, szépen el is ment.

Alkonyodott is már.

Mint a pillangó, ki villáncsolva tovarebben, annyi időre nekem is eszembe jutott, hogy haza kéne menni talán. De Simófi, kinek a kedve oly gyakran szokott színeket váltani, egészen pirosra lobbant. Odahozta a hegedűjét, amit még deák korától kezdve őrizgetett, s húzni kezdte az óbester asszony fülbe azt a nótát, amely a nők szívét, hacsak nincsen kőből, meg szokta lágyítani.

*Nyitsd meg, rózsám, az ajtót,
Hadd mondjak egy magyar szót.
Nyitsd meg nekem csendesen,
Bémegyek lábujjhegyen.*

Hejh, irult-pirult az óbester asszony az ő egész területén; de Pálocskának is parázslani kezdett a két szeme gubája, s miközben azon a parázon szegény virágszál Piroskát meg akarta sütni, a hegedűszó mellé énekelni kezdte a második verset.

*Tedd a széket rendesen,
Leülök legényesen.
Vesd az ágyat pompáson,
Lefekszem katonáson.*

No, erre a szívbeli vitézkedésre egészen széjjel futott a tűz, az asztalokat mind egybe tologatták, s nagy hevültséggel illározni akartak volna valahányan, de akkor a zajongás hirtelen összezsugorította a szárnyát, mert olyan dolog történt, ami színültig ámulatos volt. Vagyis a tágas ajtóban, ami nyári módon egészen nyitva volt, egyszerre a számár megjelent. A teremben körülnézett, matarászva a szemével; s amikor engem meglátott, akkor nagy komótosan, a székeket ügyesen kerülgetve, odajött hozzám. Kérdőleg reám tekintett, amiben az volt, hogy az este leszállt, hécskám, s mi még itt vagyunk! Aztán az orrával meg is tuszkolta a karomat, mondván szinte, hogy menjünk Baglyodba, nohát!

- Jól van, indulunk - szóltam.

S fel is állottam, hogy tegyem, amit mondtam. De akkor Simófi is felállt s a hegedűvel odahajlott a számár fölé, s ahogy húzta Boroszlánnak a nótát, énekelte a verset is neki.

*Ha gondolod, rózsám, hogy megélhetsz velem:
Fogd meg a jobb kezem, s úgy beszéljess velem.
S ha gondolod, rózsám, nem élhetsz meg velem:
Fogd meg a bal kezem, s úgy búcsúzz el tőlem.
A búcsú végire sírjon egyik szemed,
Sírjon mind a kettő, mint a záporoső,*

Nem tudnám megmondani az okát, de ebben az édes-bús permetegben úgy megáradt bennem a bánat vize, hogy a hullámok verése miatt meg kellett fogynom az asztal lapját; s mire lehullott a záporoső is, a könnyeim már a szemem köszöbére gyűltek. Talán a köd cseppent meg bennem, amit az Ámáli emléke gyanánt hordoztam; talán a búcsú szellőjét hallottam meg, mely lebbent a jövőben, s amely azt üzeni nekem, hogy pakétáld össze az éveidet, ember, mert a készülő időben te is itt hagyod az emberi bolyt, az állatokat és a fákat, s itt hagyod ezt az iparkodó magyar földet is, mely egyedül honod volt a nagy világon.

- Kedves apócskám! - mondta Piroska.

S mire észrevettem volna, megcsókolta a kezemet, mely az asztalt szorongatta. Ránéztem a kislányra, s amikor láttam, hogy könnyben úszik a fényes szeme, gyengén érintve megsimogattam a fejét, s halk szóval mondtam Boroszlánnak:

- No, gyere!

El is indultunk hazafelé, s csendesen mendegéltünk a nyári estében, mely az újhold miatt sötét és árva lévén, velünk együtt hallgatott. Otthon sem szóltam kettőnél többet; s a napok is, amelyek következtek, csak amolyan puha és csendes napok voltak. Meglehet azonban, hogy a csendesség puha takarója alól csak leselkedtek azok a napok, mert olyan nagy küszöbön léptem át az ősz havába, hogy azon a küszöbön könnyen el is eshettem volna.

Ugyanis Rózsa napján, mely a teliholddal együtt szombatra esett, egy levelet kézbesítettek nekem, mely levélnek az átvételét a nevemmel meg kellett erősítenem. Amikor az olvasásba belésszabadultam, látnom kellett, hogy a muzsdai állami gazdaságtól jött a levél, melyben kurtán felszólítottak engem, hogy délután öt órakor jelenjek meg a fegyelmi bizottság előtt. Nohát, gondoltam magamban, nem kellett volna a levél megírásával bíbelődni, sem a pénzt költeni a bélyegre, hanem ingyen szóval csak megmondani nekem, amit írtak. S eme gondolatom után másodiknak ismét azt gondoltam, hogy nohát! Mert ugyanis valami nagy bajt véltem lapulni a levél mögött. Vajon mit tehettem, édes jó Istenem, hogy engem fegyelmezni akarnak?! Apróra megbolhásztam egész ittlétemet, hogy az emberek szemeláttára, avagy titkon mit követtem el. Netán loptam volna, mint a karaván s most a három nap végiben száraz fát állítanak nekem?! Nincs eszemben, hogy ilyent tettem volna, ámbár időt lehet hogy loptam, nem cselekedvén annyi hasznost, amennyit kellett volna. De asszonyt bajba nem kevertem, férfiút meg nem kurtítottam, s az arabok dolgában sem voltam éppen értetlen. Csibukot, ha az lenne a baj, nem én csábítottam el a nyájtól; a szamarat pedig... Hoppá, itt lesz a baj! Mert a szamar csakugyan belément az alkotmányos ünnepségbe, s az emberi nótát is rajta hagytam.

- No, nem baj - mondtam magamban. - Ha szenvedni kell Boroszlán miatt, hát akkor legyen.

Jámbor lélekvel váraкоztam, s amikor közelgett az óra, hát akkor tisztességgel elrendeztem magam, s magamon a ruházatot. Legalább félszóra szerettem volna Pálocskát is látni, mert ki tudja mi történik az embervel, de a fiút nem találtam elé; Boroszlánnak azonban, aki ott álldogált a kicsi kazárma előtt, emberséges intelemmel meghagytam, hogy aztán oda is utánam jönni eszibe ne jusson. S elindultam a földön ülő, lugasos tornác felé, s ott beléptem abba az iroda szobába, ahol Piroska titkárkodott. Örömmel ütődtem meg azon, hogy nemcsak Piroskát látom a szobában, hanem Pálocskát is; de bezzeg a megütődés mellől az öröm mindjárt elmaradt, mert azt kellett hallanom, hogy ők is a bizottság elé készülődnek; s látnom kellett azt is, hogy a fiú igen vérmezi magát. Szelíden mondtam neki, hogy aztán hegyesebb szóvitába ne vegyítse magát, majd így szóltam:

- No, menjünk!

Abba a szobába mentünk, amelyik a legnagyobb volt az irodaházban, de hát így is eléggé megtöltöttük a szobát, mert ahogy hirtelen megszámoztam, kilencen már benne ültek, s az a kilenc velünk tizenkettőre szaporodott. Egy nagy asztal mellett ott feszült ugyanis Csengeri Gere, a középső helyen; mellette jobbról a főkönyvelő Merényi, s balról a szigorú Vaskúti; a Merényi oldalán egy gépvezető munkás, s Vaskúti mellett pedig egy loápoló ember. Az asztal bütüjében a honnvénült Tari Ibolya guzsorgott, maga előtt papirossal, mert nyilván jegyezni akarta kiejtett szavainkat. Oldalban, egészen a fal mellett, három kiszolgált szék is állott, s azokon az óbester asszony ült sorjában az elsőn, a másodikon a lófogú Dobai, s Kömlődi mészáros a harmadikon. Rosszkedvű székek voltak, vagy a terű nagy volt rajtuk, mert nem-

csak az izgásra-mozgásra, hanem még a sóhajtasra is igen recsegték szegények. Mi szembe ültünk az asztallal, de hallgatag széken.

Látván, hogy a fegyelem szele miféle leveleket hordott össze, két dolgot mindjárt tudni véltem. Az egyik az volt, hogy ez nem a pártosok bizottsága, mert hiszen Csengeri Gere, Merényi és Vaskúti pártosok voltak ugyan, de Csengeri Gere nem efféle lámpával feszült ott, hanem mint régi uradalmi tiszt; a másik kettő pedig szinte reánk írta a szemével, hogy tiszteld a főkönyvelőt és féljed az üzemgazdászt.

Vártam, hogy mi tud lenni.

Csengeri Gere valami papirosat forgatott, nyilván azért, hogy a figyelmünket megoltsa, mint a tejet szokás. Aztán megmondta, hogy a fegyelmi bizottság a munkafegyelem mállasztásával vádolja a fiatalokat, akik a munka ideje alatt s utána is, a gazdaság ügyeinek elejébe helyezik a szerelmi érzelmeiket.

- Nem igaz! - szólt belé Pálowska.

- Hallgass! - rippant rá Csengeri Gere.

- Nem vagyok magának darabontja!

- Hát akkor hallgasson, kérem.

- Az más - mondta a fiú.

Hát erre az én szívemről is leesett a kő, hogy a szódobigálásból nagyobb baj nem lett. De a leesett kő helyett másikat tett reám Csengeri Gere, s nem is csak egyet, hanem mindjárt kettőt. Mert ugyanis azt mondta, hogy én egy hónapon keresztül fegyelmet sértettem a számárral, szabálytalanul használván fuvarozásra a szamarat. Másodszor pedig a takarmányt is szabálytalanul használtam, minek a neve, enyhe szóval, eltulajdonítás.

- Loptam, azt akarja mondani? - kérdeztem.

- Népszerűen úgy mondhatnám - felelte Csengeri Gere.

Ahogy ezt hallottam, egyszerre úgy megfűdült bennem a vér, hogy szerettem volna, mint egy öreg fa, zúdulva rádőlni az igazságtalanságra, s úgy végezni bé az életemet. De aztán valahogy erőt vettem magamon, s inkább a természetem tetejébe szállva, szépen felálltam, hogy induljak kifelé.

- Hova megy? - kérdezte a főgazdász.

- Megyek a börtönbe - mondtam.

Nevettek az emberek, hogy engem milyen könnyű fegyelmezni, s mivel Piroska marasztaló módon meg is fogta a karomat, hát szépen visszaültem. Csengeri Gere le is vette rólam mindjárt a börtönt, vagyis azt mondta, hogy a fuvarozási szabálytalanság miatt csak intelemben részesülök, s különben pedig használható már a szamár, mert állományba vették. Abban a másik dologban azonban zavarosabb a víz, mert a takarmány árát meg kell fizetnem, először.

Folytatni, hogy másodszor, azt már nem tudta, mert az óbester asszony rázökkent a szóval:

- Nem ő ette meg, uram!

A főgazdász megnézte hegyes szemmel az asszonyt, de aztán mégis velem folytatta a szót, megkérdezvén tőlem, hogy hajlandó vagyok-e megfizetni a takarmány árát. Mondtam, hogy hajlandó vagyok, mire Csengeri Gere bólogatni kezdett; hanem a bólogatást hamar abbahagyta, mert az ő hamis pénzét rögvest megfordítottam. Vagyis azt mondtam, hogy a takarmányt

megfizetem, de akkor a gazdaságnak is meg kell fizetnie a fuvarozási díjnak azt a részit, ami a számárra esik. Márpedig az nem csekély összeg. S meglobogtattam az irka-füzetet, hogy abba minden belé van írva, s majd én is megkérdeztem: - Hajlandó-e megfizetni?

- Azt kérdezze meg a gondnoktól - szólt a főgazdász.

El is tettem az irkát, hogy jól van akkor, s vethetjük a végire a keresztet. De bizony rosszul gondoltam a pontot, mert Csengeri Gere tovább folytatta a dolgot. Nevezetesen azt mondta, hogy a gazdasági részen túl ott van még az én rovásomon az erkölcsi botlás, más szóval a takarmány eltulajdonítása. Ezért pedig a legkeményebb megrovás jár nekem, vagy esetleg eltávolítás a gazdaságból.

- Elég lesz a megrovás! - szólt belé a loápoló.

A többiek is, akik a nagy asztalnál ültek, nagy buzgalommal bólogattak, hogy a megrovás csakugyan elég lesz; de Pálocska igen nyomorgatta maga alatt a széket, s az óbester asszony pedig magát feszítve dörmögött, mint a földrengés előtt a föld. Látván, hogy ebben a gyülekezetben, Csengeri Gerén kívül, az igazságtalanságnak nincs is hűséges barátja, hát én is az értelem pártjára álltam s azt mondtam, hogy a gazdaságból nem távozom el s a megrovásnak nem állok alá, hanem az igazság lován ülve maradok, s onnét ültömből fellebbezek.

- A minisztériumhoz? - kérdezte a főgazdász.

Megmondtam, hogy nekem a gazdaság feje is elég lesz, maga Duba Lehel; s mivel a jegyzőkönyvbe a honnvénült kisasszony ezt belé is írta, hát az én ügyem felett elaludt a lámpa. Jobban mondva, a lámpát a fiatalok feje fölé vitte Csengeri Gere, s ott nagyobbra is csavarta a lángját, mert hiszen valójában Piroska miatt fűjt a szíve barlangjából. Meg is pirongatta mindjárt a kislányt, hogy a hivatali szoba nem doromboló hely, s ha valaki édelegni akar, akkor vasárnap menjen a fűzfák alá.

- S maga plébánosnak! - szólt oda Pálocska.

Mindenki kuncogott erre, Piroska pedig pityeregni kezdett. Pálocska odanyújtotta neki a maga kisruháját, hogy azzal törölgesse a könnyeit; a főgazdász pedig döfösen a fiúra mutatott s azt kérdezte tőle, hogy mit keresett oly gyakran a titkári szobában.

- Rádiót hallgattam - mondta Pálocska.

- Külföldit? - folytatta Csengeri Gere.

Pálocska elbiggyesztette erre az ajkát, ami azt jelentette, hogy az ilyen kérdés meg sem érdemli a választ. De amikor azt kérdezte a főgazdász, hogy mit hallgatott a rádióban, akkor sorolni kezdte Pálocska, hogy mimindent. Példának okáért onnét tudja, hogy egy orosz hajó tizenegyezer méter mélységet mért a tengeren; a magyar állami gazdaságok ebben az esztendőben kétezer rókát lőttek meg, ötezer varjút és tízezer szarkát; továbbá Amerikában meghalt a világ legkövérebb embere, aki három és negyed mázsa volt, a nadrágszíja három méter és a felső karja vastagsága egy méter. Hallotta azt is, hogy Magyarország legöregebb szőlőtőkéje a Rozsamonna, melynek a kora háromszáz éves; hogy mi magyarok az idén négyszáz vagon madáreleséget küldtünk a külföldnek; hogy egy amerikai tengernagy beléfulladt a tengerbe; hogy a föld déli sarkán nyolcvanhárom fok hideget mértek, amilyen hideg eddig a földön nem is volt. A rádióból tudja azt is, hogy legalább száz újfajta mezőgazdasági gépet kezdtünk gyártani, s azok között olyan répavágó gépet, amely óránként negyven mázsa répát aprít fel, s nemkülönben olyan gépet, amely az ember helyett megtisztítja az állatokat. Hallotta a mezőgazdasági vásár dicséretét, s hogy természeteni kell a muskotály zsályát, a kék liliomot, a lestyánt, a kakukkfűvet, a köményt és a tárkonyt; hallotta, hogy a csirkék ételébe olyan

orvosságot tesznek, amitől tyúk-idejünkben évenként százharmincat is tojnak; hogy a füstölt hús könnyen okozhat rákbetegséget; hogy a gyors időváltozás a városokban balesetet okoz; hogy a süllő halak a nagy fényben hamar elpusztulnak; hogy a tengersarki jég alatt, harminc méter mélységben, kicsike élőlényeket találtak, amelyek háromezer évesek; hogy az aranyat letették a trónusról valami galliummal, amely sokkal többet ér; s hogy egy poharat kétszer is meg lehet tölteni s mégsem fut ki belőle semmi.

Hát erre nagyon megijedt Dobai, a korcsmáros, hogy a bort vagy a sörítalt tőle is így kívánhatják tölteni talán, s megkérdezte:

- Hát az miképpen lehet?!

Megmondta Pálocska, hogy Dobait veszedelem nem fenyegeti, mert a poharat először homokkal kell telitölteni, majd aztán vízzel, s mind a kettő benne marad.

- Jól van, öcsém - nyugodott meg Dobai.

Hát erre Csengeri Gere is odaszólt, hogy Pálocskának köszöni szépen a felsorolást, de abból elég lesz. Ellenben az intelmet vegye a szívére s tartózkodjék attól, hogy az irodán piroskázzék.

No, egyéb sem kellett, mint ezt a kislányt ilyen szóval ily kicsibe venni, mert Pálocska menten kicsapott a medréből, ami szokása is volt neki, s így szólt:

- Szíveskedjék a mátkámról illedelmesen beszélni!

Egyszerre mindenkinek pípja lett, hogy halljunk oda, ezek már mátkások! Engem is megrezsentett a hír, de Csengeri Gerét annyira meg, hogy felugrott az asztal mellől, s úgy dörrent a fiúra:

- Mátka Pál engem ne oktasson!

- Nem oktatom, csak mondom - felelte Pálocska.

- De oktat!

- Nem oktatom!

Úgy megszorultak a hevületben, hogy már vakon ütötték az oktat kalapáccsal a piroska üllőt; s az ingerlő koppanások miatt-e, vagy a meggyülemlett gőz folytán, de az óbester asszonyt egyszerre széjjelvetette az indulat, s nagy lánggal a helyéről felugorván, az ég felé röpítette azt a két kövér karját, s így kiáltott:

- De oktatom én!

S a szó után felemelte sebesen a széket s az asztal szélire olyant sújtott azzal, hogy a szék darabokban röpdösött széjjel, mint a felriasztott madárcsapat. Szegény Tari Ibolya rögvest az asztal alá bújt, a többiek pedig lódultak valahányan kifelé, mert az óbester asszony fék nélkül csapkodott a szék fájával, amit maradványul a kezében szorongatott.

Végül aztán, amikor csak magunk maradtunk, nagyot sóhajtott szegény; s majd arra kért minket, hogy vezessük haza, mert nagyon kiadta az erejét. Mi haza is vezettük, s megköszönvén neki a szíves pártfogást, elbúcsúztunk tőle. Amikor ez megvolt, s én a két fiattal együtt maradtam, akkor odamentünk hárman a számárhoz, aki ott várakozott a kicsi kazárma előtt, s aki olyan ártatlan volt, hogy nem is kérdezett semmit tőlem, hanem csak örvendett. Nem tudtam, induljak-e, vagy előbb szóljak még valamit. Aztán eszembe jutott az én ifjúkorom, melynek gyöngye lett, amit lélekből szóltak hozzám. Ha bánat ért, vagy gyéren öröm, ezeket a

gyöngyöket rakosgattam magamban; s amíg rakosgattam, nem voltam önmagam előtt idegen, mint a hideg víz.

- Legyetek hűségesek magatokhoz - mondtam hát nekik.

Aztán odaszóltam Boroszlánnak is, hogy induljunk lassacskán, s el is mentünk Baglyodba haza.

Hatodik hónap

Október, vagy az Igazság hava

Teliholdon mendegéltünk, a múlt meleg napok után hűvösült estében. Az eszem az emberi boly sűrűjében bujkált, mint a fű a vetésben. Jószerint nem születünk rosszra, úgy gondoltam, de az ördög egy-egy kicsit belénk lopott önmagából. Lám, ez a Csengeri Gere is, tudós gazda lévén, sok jót tehetne a gazdaságban, melynek áldott földje van, sok jó állata minden renden, s okos gépei ilyen s amolyan munkára. De mivel mindeme jónak az ember a fundamentuma, az embereket kéne igazságban s az igazság útján buzgalomban tartani. Ha ő is a közjót tekintené, meg is tenné nyilván, de hát a vére vágya szőrt növesztett a hatalmán.

S ami a vízcseppben van, az van a tengerben is.

Mert ha a világot nézzük, az ember tudománya az eget verdesi, s a földet is közelítőleg Paradicsommá tudná varázsolni. De a hatalom könnyen megszűrösödik, s ennek folytán az igazság gyakran ösvényekre szorul; az igazott népek a nyakukat csak ágyúszó mellett tudják nyújtogatni, s akik felettük ülnek, azok a világ békességét robbantásokkal fenyegetik.

Pedig eszünk után jól élhetnénk.

Mindenki szerethetné a jóravalót, a gépek lehetnének dolgos zselléink, s még az időjárást is tudnók tán kormányozni. Mert itt van, példának okáért ez a Boroszlán, akinek a szőre megborzolódik, valahányszor rossz időt jósol; de mezei munkát vagy a természetben andalgást tervezni bátran lehet, ha simán viseli magát. Ha azonban ezt mondom, nem hallgatnak reám, csak a rontó vihar, vagy a vízsodrás után hümmögnek, hogy pedig megjósolta a számár.

- Ugye, Boroszlán? - kérdeztem.

A számár, azzal a szürke kalapács fejével, bólogatott nekem a holdvilágon.

S addig bólogattunk, én a világ jobbik felire s ő az időjárásra, amíg haza érkeztünk. Ahogy szokták mondani, otthon elkelt volna nekem egy kicsi vidámság, a muzsdai csata után, de bizony a rózsaszínű gyógyír helyett békétlenséget találtam otthon is. Sok kárt tett a burgonya-bogár, melyet idejében és kellő módon elfelejtettek irtani; a golyvás üszög is megszállta itt-ott a törökbúzat, s nagy résziben a cséplés még nem volt elvégezve. Zsuzsika lányom, szokása szerint pattogó szóval, Hopra vejemre hányta a borsót; jobban mondva, nem is az én vejemre, mert én nem biztattam frigyre őket, hanem a maga hites urára. Hopra azonban, mintha tökök gurított volna, mindig csak azt görgette vissza, hogy a burgonyára nem ő hívta rá a bogarakat, az üszögöt nem ő rendelte meg a mennybéli Atyánál, s a cséplést sem ő hátráltatta, hanem Bazsó mulasztotta.

- Úgy van, ahogy van - mondtam.

Pedig hát nem egészen úgy volt, ahogy volt, mert Hopra vejemnek a maga régi gazdasága most is elsőbb volt, mint a felesége után való; s az meg is fért volna az emberi természetvel, mert hiszen az édes a mostohánál mindig elébbvaló, de a nagy hangját, amivel most is színezett, azt nem szerettem. Mi lett volna azonban, ha én is a Zsuzsika pattogása mellé állok? Bizony, a békesség helyett csak vikota, melynek szökdöső hullámozása mellett nyilván felébredt volna a két kisebb gyermek is, akik iskola és munka után már az orruk hegyéig aludtak. Így pedig, mint ahogy leszakad a tűz, lassan ők is a mérgekkel kihunytak.

S mehettünk nyugalomra.

Másnap, vasárnap is lévén, elmentem a templomba, minek a célja nemcsak az volt, hogy a gyarlóságot magamban megfűstöljem, hanem jórészen az is, hogy Somoska pappal egy-néhány szót váltsak, s beszéljek a települt gazdákkal is. A papnak megmondtam, hogy az ő vendég-szolgálatát palmaág nekünk, de szeretnénk már egy tulajdon palmafát magunknak. Segítsen hát nekünk, hogy derítsen fel egy olyan papot, aki beérné ezzel a kicsi Baglyoddal

is. Jó időben szoltam éppen, mert amíg Somoska a fejében keresgélt valakit, azalatt Fekete Radavoj Joáf komám felütötte a jobb kezét s így szolt:

- Van nekünk, komám!

S említette a Potápi fiát, aki a múltból, mint hazajárogató diák, felképzett előttem. Fekete szemű fiú volt, úgy pillámlott az emlékezetemben; s nyújtott természetű és szíjas, akár az özönfa ága, aki árvíz után feketén vetődik a partra. Aztán eltűnt a faluból, s csak fülhegygel hallottam, hogy papságot tanul valahol; s bizony ki is kiesett az eszemből, mert az atyjával, vagyis Potápi Domokossal, sohasem voltam nagyobb emberségben. Nem mondom, igen szótartó és családja-majmoló ember volt, de szeretett a bolyból félre faragni; s a Szűzmáriát is olyan hamar lehozta egy cérnaszálon az égből, hogy az ember azt sem tudta, közösen kéne-e a káromlást meggyónni, vagy elég lesz, ha a Potápi kincstárában marad.

A többiek is azt mondták, hogy csakugyan; s Kerekes Ambrus még azt is hozzátette, hogy nyerjük csak meg a Potápi fiát, hadd legyen Baglyodnak egy kicsi papája, amivel azt akarta mondani, hogy a fiút Piusznak hívják.

Úgy is hívták, valóban.

Hát jól van, gondoltam magamban, a mag nem látszik rossznak; s mivel a természetem olyan volt, hogy a szavakat csak a tettekben láttam üdvözülve, mindjárt tenni is akartam valamit. Mégpedig elsőnek azt, hogy jobban megbizonyosodjunk Potápi Piusz felől, s utána menjünk el az atyjához; s ha aztán ez a kettő tovább nyitja az ajtót, akkor a kormányzati hatóságtól pártfogást kérünk, a püspöktől pedig helyezést. Mindez ahogy átvillant az eszemen, már körül is néztem, mert ugyanis a templomozó nép, öröklött szokásunk szerint, nagyrésztiben még ott álldogált zsanálva a templom előtt. Kiválasztottam egy legényt s kérő szóval szólítottam, hogy lépjen hozzánk.

- Jó fiam, ismered-e Potápi Piuszt?

- Papnak ment - mondta a legény.

- Ügyes ember-e, mit gondolsz?

- Megfeji az még a favágó kecskét is.

Amikor ezen jót nevettek az emberek, megköszöntem az ifjúnak a szót, s utána mindjárt azt mondtam az atyafiaknak, hogy induljunk s menjünk el hárman Potápi Domokoshoz, hogy a fiát eressze Baglyodba. Hát onnét íziben el is indultunk hárman, vagyis rajtam kívül Fekete Radavoj komám és Kerekes Ambrus, s amíg mentünk lelkünkkel, azalatt én elejtettem nekik, hogy valami fordított dologgal kéne kezdeni a szót, mert különben Potápi megedzi ellenünk magát. Azt mondta komám, hogy lássam én, s megérkeztünk a házhoz. Potápi délebédnél ült éppen s majdnem reánk lőtte a szeme gubáját, gondolván talán, hogy valami közterhet hoztunk neki. A beszélgetés ereszében ezt-azt mondogattunk, majd azt kérdeztem tőle:

- Maga volt-e katona?

- Hogy a Jézus-márjába ne lettem volna! - felelte Potápi.

Hát erre emlegetni kezdtem neki a törököket, akikről ő is tudta, hogy az első világháborúban szövetséget tartottak velünk. Erre emlékeztetvén, nagy sajnálatval mondtam, hogy most a törökök szoros bajban vannak, mert Cipruson összevesztek a görögökkel, s meg kéne őket segíteni.

- Mi az istennel?! - mordult oda Potápi.

- Két lóval, legalább.

- Abból nem esznek!

Joáf komám és Kerekes Ambrus somolyogtak is felém, de furdalta is őket a tudhatnám, hogy ebből mi lesz. De akkor én fordítottam egyet a szón, s azt mondtam, hogy nem erőszakoljuk a dolgot, de valami flastromot a semmire mégis ragasztani kell. Példának okáért tanácsolja a fiának, hogy jöjjön ide Baglyodba papnak, s itt a fülünk hallatára imádkozzék a békességért, amiben Ciprus is benne legyen.

- Azt inkább - mondta Potápi.

Így aztán megbizonyosodván arról, hogy az a Piusz fiú a valóság papja lenne, s nemkülönben arról, hogy az atyát megnyertük, hát valahányan színültig teltünk jó emberséggel, s mi is elmentünk délebedre haza. Zsuzsika leányom húsos káposztát főzött kaprosan, ami megkívánta volna a délutáni szundítást, de hát én Bazsó elnökkel is beszélni akartam, hadd tudjam meg, hogy a cséplés miért akadozik, s hogy miért kezd Baglyod, egyéb dologban is, oly borzos lenni. Bazsó igen szíves volt hozzám, s valami módos pálinkával meg is kínált, s a módos pálinka mellé a felesége csók-süteményt ajánlgatott. Egy poharacskával meg is ittam, s elropogtattam egy afféle csamigát is, de bizony többet egyikből sem használtam, mert olyan volt nekem, mint a madárénak a táncra. S mialatt így pilinkéztek tova a percek, az asszony oly kedvesen csevegett, hogy ugyan; s Bazsóról sem mondta volna meg senki, hogy valamikor a seprűgyárban dolgozott. Gondoltam, megkérdezem a félszemű Jónás titkárt is, hogy miképpen találja Baglyodban magát, de aztán lenyeltem a szót mégis, úgy vélekedvén magamban, hogy esetleg szörszálat emlegetek, amikor oly simán vagyunk.

- Reméljük, a veje is jól van - szólt Bazsóné.

- Jól, köszöni szépen - mondtam.

Valahogy megütötte a fületem, hogy Hoprát úgy kérdik, mint a méz mellől a méhet; de aztán elmondta Bazsó, hogy szoktak nemegyszer találkozni, s meg is barátkoztak jól. Gondoltam, a vejem mellé most felhőnek odateszem a cséplést, s meg is kérdeztem, hogy az aprózásnak s más elnapozásoknak mi az oka. Azt mondta Bazsó, hogy mindeme dolognak egy oka van: mégpedig az, hogy az idő gyorsabban halad, mint Baglyod maga, s így aztán lemaradozik a haladás útján. Mert nézzük meg: itt van például a cséplés, amit régi módon, vagyis kézi szerszámmal, már nemigen lehet csinálni, s restelkednének is valahányan tenni. Az egyes vállalkozók pedig, akik üzletesen és igen nyereszkesen csépeltek a géppel, hát azok a múltba szenderültek. Most vagy a gépállomások csépelnek, vagy pedig közös gazdálkodásra áll a falu s a tömörült gazdák vesznek egy cséplőgépet. Baglyod nem lépett még a közös gazdálkodásra, minek folytán csak szerződni lehet gépet. Ő szerződött is, mert hiszen kötelessége is ez neki, de hát minden kicsi faluba nem jut el idejében a gép s így Baglyodnak várni kell a sorára.

- Így van ez, Szirom bácsi - tette hozzá.

Valahogy csakugyan úgy volt, ahogy Bazsó a fejembe csepegtette; de azt is napfényben láttam, hogy amint van, úgy nincsen az jól. A gond abban a percben fészket rakott a fejemben, a kölykeivel együtt. A szívem is guzsorgott Baglyod miatt, mely negyvenötben nem is község volt, hanem csak egy gazmota falu, s amelyet az én bíróságom alatt mi teremtetünk újjá, hogy honunk legyen benne. Hát most hunyjam bé a szememet, amikor a rozsda kezdi kivenni; s hajnali kakas módjára ne szóljak, hogy az emberek serényen keljenek, mert különben lemaradnak a szekérről?!

- Hát teszünk valamit - mondtam.

- Szükséges volna - tette melléje Bazsó.

Egy kevéskét gondolkozott utána; s láthatólag nem is azon, hogy mit mondjon, hanem azon inkább, hogy a gondolatát mondja-e, vagy még tartogassa. Látván azonban, hogy én Baglyod miatt a szóra viasz vagyok, hát ismét felemlítette a szövetkezeti közös gazdálkodást. Nem is a csengőre, hanem csak a szavára volt szükség, mert hiszen én jól tudtam, hogy neki a közös gazdálkodás a Miatyánkja. De az emlékezetét én is felcsengettem, felidézvén azt a nyári pénteki napot, amikor erről a dologról szó hangzott közöttünk. Akkor azt mondtam, s most is azt mondtam, hogy mi már régebben megszoktuk, hogy egymásért bolyban legyünk. Magát a tollut tehát nem kell a madáron növesztetni, hanem csak a repülésre kell megtanítani a madarat. A madár pedig két okból repül: vagyis először a riasztás miatt, s másodszer a maga hasznára. Mi ne legyünk olyan tacsókó-fiúk, akik riogatják a madarat, hanem varázsoljunk kedvező időt és gyűjtsünk kíváncsú étkeket, hogy a madarak a maguk kedvével odarepüljenek.

- Úgy gondolom én is - mondta Bazsó.

Hát ez a mondás kíváncsú étek volt az én számomra, ha magamat is a madarak közé számítom, mint ahogy a célzó beszédben tettem is. Megmondtam tehát, hogy a tollunk megvan arra, hogy a közös gazdálkodásba repüljünk, de a kedvező időről és a tápláló magokról gondoskodni kell. A kedvező időt teremtsék meg a hivatalos emberek, mégpedig olyanformán, hogy a népet tekintsék termőföldnek, melynek ők a simuló s jó gazdái; az étek pedig legyen mindama földi és lelki mag, amelyre testével és lelkével törekszik a nép.

Bazsót ez a képes beszéd úgy megfestette, mint a szűz leányt a pajkos babraság. Megkérdezte tehát, hogy melyek lennének azok a földi és lelki magok, amelyekre a nép törekszik. A földi magokra könnyen tudtam felelni, mert megmondtam, hogy a jó gépek, a példás állatok és a dolgozó emberek, akikre mind szükség van ahhoz, hogy a testi jólét egyre gömbölyödjék. A lelki magvakat azonban egy kicsit rázogattam magamban, mert nem akarván Bazsót hervasztani, egész bizonyossággal nem tudtam, hogy mondhatom-e, vagy nem. Végre azonban mégis megmondtam, hogy a művelődést és a vallást gondolom. A művelődésre azt felelte Bazsó, hogy ők, akik pártos emberek, semmit sem akarnak jobban, mint a tudást a nép között terjesztetni. A vallás dolgában azonban egy kicsit kényszerre zunnogta, hogy ő nincsen ellene, csupán a babonának. Hát ebben emberire talált, mert én is kárhoztatván mindig a babonát, így szóltam:

- Békenjük ketten fokhagymával, hogy vigye el az ördög.

Ezen vastagon derült Bazsó, s megtöltötte ismét a poharacskát, bár én sűrű szóval elleneztem. De arra gondolván, hogy ha már beszéddel annyira megműveltük a földet, akkor a teli pohár mellé a pap dolgát is megemlítem, s így szóltam:

- Kéne egy pap.

- Hát hozzanak - mondta Bazsó.

- Maga pártolja?

- Ha nem maszlagol.

Jó, hogy éppen maszlagot említett, mert a nyár elején, amikor udvaros lettem a muzsdai gazdaságban, akkor a gigázós helyekről sokat kiírtottam. Simófi fel is hánytorgatta nekem, hogy a leveleit, melyekből gyógyorvosságot kotyvasztanak, nem gyűjtöttem egybe. Hát akkor, a korholás miatt, én úgy megharagudtam a maszlagra, hogy megtanultam őt, mint a szent az ördögöt. Onnét tudom, s azt el is mondtam Bazsóéknak, hogy van csattanó maszlag és amerikai maszlag, a virágjuk fehér tölcser, s a termésük olyan, mint a kisded sündisznó. S ezt elmondván, úgy fejeztem be a szót, hogy én bizony sem a mi csattanó maszlagunkat, sem az

amerikait nem szeretem; s ha szert tehetünk egy papra, meg is fogjuk tiltani neki, hogy efféle tessen.

Mindez a ház mulatságára elhangozván, köszönet mellett el is búcsúztam, hogy induljak haza. De a fejemben úgy annyira csépeltek s a pap annyira prédikált ottan, hogy amikor az ajtót behúztam volna, csak akkor jutott eszembe, hogy a kalapomat benn felejtettem. Hamar megfordultam tehát, s ahogy visszaléptem a szobába, hát hallom, hogy éppen akkor mondja Bazsó:

- Okos ember ez a Szirom bácsi.

A szó a fülembé hatolván, az én arcomat is egyszeriben megfestette a dicséret, mint a Bazsó arcát a képes beszéd. De idétlen perc a dologból nem lett, mert ha odáig nem tudtam, hogy a második pohár italt miért kellett meginnom, akkor abban a pillantásban kitaláltam, hogy az ábrázomat az ital ösztökélte pírba. Így aztán sem mi nem bánhattuk a pálinkát, sem a pálinka minket, s elmentem zsongó fejjel haza.

Nem mondhatnám, hogy azon az éjjel nyugalmasan aludtam, mert a családi életben a biccenések s még jobban a baglyodi rozsdásodás gyakran egyik oldalamról a másikra forgatott. A hajnali kakasok közül valamelyik a Csengeri Gere vállára is rárepült, hogy onnét a muzsdai fegyelmzésről kukorékoljon, s valamint a székláb csatáról, melyben az óbester asszony a betűhuszárokat megfutamította. Félttem is, hogy a vesztesek szombat óta a köszörűt ismét elővették, de amikor megérkeztem jóreggel az állami gazdaságba, csend és nyugalom honolt. Pálowska igen sugaras volt, mert a mátkaság, ami a bajban olyan hirtelen szökkent világra, egészen béragyogta. Nem kérdeztem tőle, hogy a hold sugarán lábujjhegyen jártak-e, de én elmondtam neki, hogy hazulról, a gondok tarisnyájában, mit hoztam. Így a gazdasági bémadásokat, s a Bazsóval való szócsere a közös gazdálkodás és a pap dolgáról; s végezetül, hogy egy kicsit derítsem is az eget, elbeszéltem azt is, hogy a ciprusi törökök számára Potápi Domokostól miképpen akartam két lovat szerezni.

Ez a fiú tetszésiben nagyon megragadt.

Annyira meg, hogy ezt a bekerítő tréfát, nem sok idő múlva, Pálowska feltámasztotta; s nem is akárhol költötte életre, hanem a mi családunk mezején. Lett is gyapjútepő s haragos ága-boga neki, de aztán elsíkkult, de sőt jóra fordult a dolog. Addig azonban sok egyéb történt, jobban mondva, néhány napig semmi, ha ugyan a dolgos napok múlását semminek lehet tekinteni; vagy hasonló semminek a Boroszlán bölcsességét, melyen a törvényes állapot csorbát ejteni nem tudott; avagy a Csibuk puli változatlan furdalásait, melyek arra készítették őt, hogy a hűség postájával a számártól a nyájhoz s a nyájtól a számárhoz futkorásszék.

De aztán, múltán egy kicsit az idő, olyan üzenetet hozott Piroska, hogy az igazgatót, vagyis magát Duba Lehelt, keressék fel. Az üzenet nem volt sovány, mert kettő is kitelt belőle, amit úgy kell érteni, hogy Pálowskával ketten megfeleztük, mivel ő is részesült ebben az idézésben. Tudtam, vagy inkább biztosra sejtettem, hogy a fegyelmzés ügyiről lesz a beszéd, s mondtam is a fiúnak, hogy aztán ne pattogjon, hanem az igazat csak szépleptiben mondja.

- Ki milyen bőrben van - felelte ő kurtán.

Hát ez annyit jelentett, hogy ő a bőriből nem fog kibújni senki előtt, hanem úgy beszél, ahogy természete neki. Én nem is kívántam tőle, hogy Csibuk módjára firkoljon Duba előtt, de hogy a bőrét egy szikrát se fátyolozza, hát attól egy kicsit megijedtem. Különben, gondoltam magamban, a patak is ugrál, mert fiatal még; de majd folyóvá öregbül, s akkor lassabban folyik, erejében hömpölyögve.

S bémentünk.

Duba Lehel az asztal mellett ült, s amikor jónapot köszöntem neki, akkor felállt, kezét szorított velünk s majd azt mondta, hogy foglaljunk helyet. Amikor leültünk, egy fadobozkából cigarettot kínált, amiből én ki is vettem egyet, mert életemben örökké olyan nagy dohányos voltam, hogy a meleg füstől még Ámáli sem tudott leszoktatni, szegény. Pálocskát is megkínálta Duba, de a fiú nem élt vele.

- No, maga sem füstölög? - kérdezte Pálocskától, s abban az is benne volt, hogy tőle is bészárhatják a dohányos boltokat.

- Nem szokásom - mondta kurtán a fiú.

Erre egy kicsi szünet támadt, mely alatt én egyet-kettőt szippantottam, Duba igazgató pedig abban járt, hogy visszatelepedjék az asztal mellé. Nem sok idő ennyi idő, de én azt megtöltöttem hő kívánsággal, hogy egy kicsit oldódjunk valahogy; s nemkülönben, a példa fonákjaul, végig gondoltam az egyszeri katona történetét is. Azt a katonát ugyanis, a király vártában, megtanították arra, hogy német nyelven mit feleljen a királynak, aki háromszor fog kurtán megszólalni. Először azt fogja kérdezni a katonától, hogy hány éves s arra azt kell felelni, hogy huszonkettő; másodszor azt fogja kérdeni, hogy mennyi ideje szolgál, s arra azt kell mondani, hogy kettő; s harmadszor azt fogja kívánni, hogy éljen a katona sokáig, s arra azt kell felelni, hogy felséged is. Hát eljött az idő, s kérdi a katonától a király, hogy hány éves vagy. Kettő, mondja a katona. S megint kérdezi a király, hogy mennyi ideje szolgál. Azt feleli a katona, hogy huszonkettő. Node, erre megsülten hirtelen a király s azt mondja a katonának, hogy te bolond vagy, mire a vitéz kivágja, hogy felséged is.

S a röpke idő alatt, míg a fejemben a király és a katona ilyen egymás mellé társalogtak, addig az igazgató is helyre fészkelődött. De akkor én már mondtam is, hogy nagy dohányos lévén, miképpen jártam egyszer a rágyújtással. Negyvennégyben ugyanis, október elején, felkerekedtünk Újvidék mellől, hogy meneküljünk, s valahol magyar földön hazát keressünk. Egy sötét éjjel, Cservenka és Zsombor között, megálltunk az országúton, hogy magunknak és a lovaknak szusszanó időt vegyünk. Az idő nyírángos volt, s itt-ott nagy csatazaj hallatszott. A homlokomról feljebb taszítottam a sapkát, s elévettem egy cigarettot, hogy vigasztaljam magam. De hasztalan kotorásztam, gyufát nem találtam. Node, felsejlett ott a homályban egy ember, aki egy nagy fa mellett ülni tűnt, hátát a fának vetve. Gondoltam, odamegyek ahhoz s kérek tőle tüzet. Oda is irányoztam magam, s mondom neki, hogy kérek egy szikra tüzet. De hát az ember nem felelt. Mondom még egyszer neki, s hát arra sem felelt. Ejnye, gondoltam magamban, nyilván elszenderült egy kicsit, s ha tűz nem is kéne nekem, ebben a recsegő világban akkor is oktan dolog elaludni. Abban az éjszakai sejlésben nyúlok hát a válla felé, hogy tessék világra eszmélni, de ahogy a vállát megmozdítottam volna, hát úgy eldőlt az ember, mint a holt.

- Mert az is volt - tettem hozzá.

- S ha rágyújt, mindig estibe jut? - kérdezte az igazgató.

Okos kérdés volt, s én is valószínűleg akartam válaszolni rá. Azt mondtam tehát, hogy nemigen szokott eszembe jutni, mivel annak az embernek a halálában részes nem voltam. S egyébként pedig, az avar be is földte vastagon, mert hiszen azóta már a tizennegyedik őszi is itt van. De hát most eszembe jutott, mert jelenleg is ápokodik a világ.

Úgy láttam, hogy nemcsak a szívemből, hanem neki is jól beszéltem, mert Duba Lehel átalvette tőlem a szót, s azzal fűzte tovább, hogy az ő lelkiben is örökös gyász van a háború miatt. Az atyja ugyanis, aki csomaghordó postás volt Rimaszombaton, az első háborúban esett el, s ennek folytán ő kétesztendősen korán árván maradt. Nem is tud visszaemlékezni az atyjára, pedig az agyában keresgéli sokszor, csak hát hasztalanul. Az édesanyja azonban sokszor

elbeszélte, hogy két lóval járt egy postás kocsin, s mindenkihez csak nyájas szava volt. Mint szükséges postás, mentesülve is volt a katonaság alól, de jött a balszerencse. Az történt ugyanis, hogy az egyik ló kidőlt a kocsiból, s mivel tartalék lovak nem voltak, hát két szamarat kellett befogni. Emiatt aztán kedvét veszítette az atyja, s hogy a szamaraktól szabaduljon, inkább elment a háborúba.

- Pedig kedves állat a szamár - mondtam.

- Így a gazdaságban - felelte az igazgató.

Egy cseppet tüneztünk, hogy íme: két háborún keresztül így érkezünk meg a szamárhoz, s a számártól a gazdasághoz. De aztán, csakugyan a gazdaságnál találván magunkat, így szólt Duba Lehel:

- Hát akkor térjünk az ügyre.

- Térjünk, mert nekem is alkonyul - mondtam.

S bizakodva vártam a szót, amiről úgy gondoltam, hogy nem lesz kedvezőtlen. Nem lesz, számoltam magamban, mert a fundamentum és a tetőzet jól áll egyaránt. Ugyanis a fundamentum az volt, hogy nekem igazam van, s az igazságom pedig olyan embernél fekszik, akinek az arca és a szava szellője nem hamis. S tetőzet gyanánt ott állott a szegénység karja, mely sorsába szorította az atyját, mint ahogy sorsomba szorított engem is.

- Akkor csak a velejét mondom - folytatta az igazgató.

S mindjárt kimondta, hogy töviről hegyire megvizsgálván az ügyet, úgy találja, hogy nekem igazam van. Ennek folytán a fegyelmi ítélekezést semmisnek tekinti, s tekintsem én is annak.

- Jólesik, hogy ezt hallom - mondtam neki.

Nyilván neki is jólesett ezt hallani, de nem válaszolt semmit, hanem Pálóciska felé fordult s azt mondta, hogy az ő ügyiben sem mond elmarasztaló ítéletet. Csak hát.

- No! - buggyant meg a fiú.

Duba Lehel mosolygott azon, hogy így közbezőkkent Pálóciska, de zavarodás nélkül folytatta, hogy csak hát a munka ideje alatt a vőlegénységet a jövőben ne gyakorolja, s utána is mutasson példát a fiataloknak. Ha komoly a szándéka; s ha pedig nem komoly, akkor hagyja abba.

Hát erre Pálóciska nyilván megszeppent, hogy elütik valamitől, mert menten odamondta:

- Komoly, komoly!

- No, akkor semmi baj - szólt az igazgató.

S úgy gondolván, hogy a végire szánta talán, amit mondott, békességgel a szívemben felálltam, hogy induljunk kifelé. Felállt Duba Lehel is, de amikor kezet szorítottunk, utána az egyik ujjával a homlokára ütött s azt mondta, hogy a virágok után a gyümölcsöt szinte elfelejtette megmondani. Ugyanis az időszakos munka állapotát, amiben idáig voltunk, mostan megszünteti; de ugyanakkor az állami gazdaságban állandósít minket s olyan munkára fog sorozni, hogy ezt is, azt is tanulhassunk.

Ha már ennyire benne voltunk a tojás szikjében, gondoltam, hogy szóba hozom én is, ami éjnaponta gondom volt nekem. Megmondtam tehát, hogy baj van Baglyoddal, mert a gazdaság kezd ottan félbe-szerbe menni, s igen félek, hogy az idő rugaszkodása közben még jobban elárvászodik. Ezért azt javallanám, hogy a muzsdai állami gazdaság vegye Baglyod községet oltalmába, s jó tanácsokkal és gépekkel segítse meg.

- Ha közös gazdálkodás lesz - mondta Duba.

Hát ez nem volt több a szivárványnál, de ha esőt szeretne az ember, akkor a szivárvány is harmat a reménynek. Megköszöntem szóval a szót, s elmentünk. A lelki kenyér mellé, amit az igazgatóval együtt sütöttünk magunknak, néhány szerető szót még hagykoztam Pálócška számára, s aztán elindultam Boroszlánnal hazafelé. Otthon sem fogadott rossz hír, mert a cséplés után, ami a korábbi időben már szerencsésen lejárt, most az őszi terményekről mondott a vejem dicséretet. Azonkívül pedig Potápi Domokos is felkeresett, ami ritkán is csak ritkán esett meg, mert Potápi olyan természetű volt, mint a jó macska, aki sohasem mozdul el a háztól. De hát igen szótartó volt, ahogy mondtam is, s el akarta újságolni, hogy a fia levelet írt.

- Lesz-e papunk? - kérdeztem.

- Lesz, ha én mondom - felelte Potápi.

Azon az éjjel nem aludtam rosszul.

S elég jól teltek a napok is, amelyek utána következtek, s amelyekből egy hét, s majd hetek kerekedtek. Egy fél gondolattal mindennap elbúcsúztam Boroszlántól, mert nem tudhattam, hogy az új munkám, amit Duba Lehel a jövőbe rajzolt, hova fog szólítani. De a gondolatom másik felével, ami a szamarat marasztotta, mindig leborítottam a búcsúzó felet; s a végezés is mindig késett, az új munkának az ügyiben.

Hanem valami mégis történt.

Ugyanis azon az októberi napon, amikor az országos választási tanácskozássra mind egybegyűltünk, vagyis Kálmán napján, hát azon a hétfőn arabok érkeztek az állami gazdaságba, valami húszan, ha ugyan egy-kettővel nem többen. Mind ifjú emberek voltak, érett diákok, úgy néztem; s a szándékuk az volt, hogy a mi gazdasági tudományunkat beigyák. Füstszínű emberek voltak, több s kevesebb füstöléssel, ahogy a színüket az otthoni természet, nyilván igen okosan, festeni jónak látta. Mert okos a természet, ha néha nem is tudjuk rajtafogni; mert például a harkálynak vésőt csinált a csőriből s a farkából támaszkodó seprűt, a nyelve hegyire horgot akasztott és a harapófogót négy szálba hasította, hogy alkalmas lábbal megajándékozza.

Vidámak is voltak, s eleven ifjak; az eszük jól fogott, úgy vettem észre, s a szemük villáncsolt valósággal. Az ételben azonban, amit mi enni szoktunk, abban válogatóságok voltak, de hát az ízlelő nyelvük esze és a vallásuk azt megmagyarázta. Nekünk meg, de bezzeg az óbester asszony az ő ízlelő észjárásukat nem tudta megérteni, sem azt a vallást fel nem vette volna, amelyik a disznóhúst eltiltja az embertől.

- Pedig dunnás gyerekek - szokta mondani.

Ezen a dunnáson nyilván dunyhát kellett volna értenünk, de hogy azt a meleg éjjeli takarót miért varrta össze velük, azon fennakadt az én eszem. Egy napon úgy voltam már, hogy megkérdezem erről az óbester asszonyt, de aztán lekonyvadott a végén a bátorságom. Bezzeg a Pálócška bátorsága nem volt ennyire kifaragva, hanem sokkal bogosabb volt, amit nemcsak az ő ifjú kora magyarázott, hanem a virranó természete is.

Ezt akarnám zsengén elmondani.

S hogy az elején kezdjem, ámbár az arabok is benne vannak, úgy kezdődött a dolog, hogy Pálócška igen megbarátkozott s hamar az arabokkal. Ebben a barátságban aztán egyszerre virággá szökött az a mag, amelyet az ő fejébe magam ültettem volt belé, bár nem olyan szándékval, hogy ott kicsírázzék. A magot akkor találtam volt a fejébe ültetni, amikor elmondtam neki, hogy a pap dolgában Potápi Domokost miképpen ejtettem a falu karjába. Vagyis úgy, hogy a két lovát adja oda a ciprusi törököknek, vagy pedig a fiát készítse Baglyodba papnak.

Hát ebből a magból lett, ami lett.

Ugyanis Pálocska, jó feje is lévén tudományra és móresre egyaránt, úgy gondolta, hogy az ő mostoha atyjának, vagyis az én Hopra vejemnek, egy kevés lecke nem fog ártani. Emlékei tárházából elévette tehát Hopra vejemnek azt az ígéretét, amit egyízben Bazsónak tett, s amely szerint az arabokat bármikor is hajlandó két lóval megsegíteni.

Hát most helybe jöttek neki az arabok.

Fel is biztatott azok közül kettőt, hogy vastag tréfából menjenek el Hopra vejemhez, s mondják meg neki, hogy itt az idő: vegye a két lovat s hozza el a muzsdai állami gazdaságba, ahol az arabok által fogják venni. No, jól van, október vége felé s egy szombati napon, mely még Blanka napja is volt a tetejében, hát azon a borongós napon, délebbéd után, elment a két arab Baglyodba s ott Hopra vejemnek megmondták, hogy a két lovat pedig hajtsa a muzsdai állami gazdaságba, ahol az átvétel, ünnepi módon, meg fog esni.

Vakarta Hopra a fejét, de a két lovat behajtotta.

- Mit akarsz ezekvel? - kérdeztem tőle, amikor megláttam a gazdaság udvarán.

- Az Isten döglesztette volna meg őket - mondta a vejem. - Az araboknak hoztam.

Nem tudtam, hogy merre nézzek, úgy ámultam a dolgon. S ahogy forogtam ott a néptelen udvaron, hát valami kuncogást hallottam a tornác irányából, a fedező szőlőlevelek mögül. Úgy járkáló módon, hogy a vejem gyanút ne vegyen, odamentem a rejtékhelyre, s hát látom, hogy Pálocska és egynehány arab ott fogja nagy pukkadásban a hasát.

- Ti hozattátok ide? - súgtam a fiúnak oda.

- Mi hát! - poszogott Pálocska.

Tán nem kéne megmondanom, de megmondom mégis, hogy legbelől magam is nevettem. De ha már így volt, ahogy volt, meg kellett adnom a módját, vagyis mint emberséges öregnek, a vastag tréfát bé kellett kennem vajjal. Más szóval, odaszóltam a vejemnek, hogy várjon egy kicsit, mert én a bonyolítást elintézem. S hogy lássa is jól, bémentem az iroda szobába, majd onnét kijöttem s egy kicsit vidámabb léptekkel odamentem Hopra vejemhez.

- No, mi van? - kérdezte Hopra.

- Éppen most mondják - szóltam neki -, hogy az arabok győztek, s a győzelemben egyesültek.

- Akkor nem kell a ló?!

- Akkor nem - mondtam.

Hát a vejem abban a percben úgy megszeretett engem, hogy visszafelé az egész úton folyvást magasztalt. De másfelől magam is nagyon vártam az alkonyulást, hogy a számárval indulhassak haza, s otthon részes lehessen az örömben, mely csak a terített asztal mellett tud igazán kivirágzni.

Hetedik hónap

November, vagy Bika hava

Nem akarok a kenyérből kalácsot csinálni, vagyis magamból paripát, de úgy jöttem hazafelé az úton, mint csakugyan egy öreg paripa. Leszállott este volt már, de olyan őszidő, amely az enyhéséget őrizte még. A hold sietve buvákolt a felhőnyáj között, kérkedve szinte, hogy két-három nap múlva egészen gömbölyű lesz.

S mondom, fényes szőrrel mentem alatta, mert ha a sörényembe gondot is kötött a jövő, a véretem serkentette az öröm, hogy az igazságom az állami gazdaságban is igazság maradt.

A paripának azonban, amikor haza érkeztem, csengettyű helyett tótlantot kötöttek a nyakára. Vagyis nem találtam terített asztalt, de sőt, még Hopra vejemet sem találtam otthon. Mindjárt gondoltam, hogy örömben béütötte magát a korcsmába, de azért megkérdeztem a lányomat, vajon hol lehet. Azt mondta Zsuzsika, hogy találkoznom kellett volna véle, mert az ő két lovát Muzsdára vitte az araboknak.

- Kinek a két lovát?! - ámultam el.

Zsuzsika másított egy kicsit, s így felelt:

- Hát a miénket.

Csak abban a pillantásban eszüdtem fel, hogy az a két ló, amit a lányom a miénknek nevezett, az valójában az én két lovam volt. Amíg szegény Ténferi vejem élt, úgy használtuk közösen, az igaz; de a két lovat én hoztam a házhoz, s amikor elmentem Muzsdára, akkor csak használatra hagytam vissza s nem Hoprának tulajdonul. S lám, ő ezeket akarta az araboknak ajándékozni, s nem az ő eredendő lovait, melyeket otthon hagyott, annak a hígeszű Jóhannos öccsének. De mintha láttam is volna, ott az állami gazdaság udvarán, hogy valami közelséget formáznak a lovak. Hát hogyne, most már megvirrant az emlékezetemben, hogy az agyam pitvarában fel is ismertem a két lovat, de aztán a tréfa hirtelen hulláma ott bélepte; s majd az öröm szívérványa fel is szívtá onnét.

- Hiába, no - mondtam magamban -; megöregszik az ember.

De már mosolyogtam a lelkemben, mert egyrészen alkalmas esze volt a vejemnek, másrészen pedig a két lovat én is odaadtam volna az araboknak, ámbár nem tudhatom, hogy szorultság esetén ők adnának-e egy tevének nekünk. De hát; gondoltam, ne is kerítsen minket oda a sors, hanem legyen békesség minden égtájon, s abban a békében, ki gyalog s ki lóháton s ki pedig gépen, majd elboldogulunk. - Nem kellett a lovak - mondtam Zsuzsikának.

S amilyen az asszony, nem annak örvendett, amit mondtam, hanem azt kérdezte:

- Hát akkor hol van Mátyás?!

Nem is kellett válaszolnom, mert abban a percben megérkezett Hopra vejem, aki többre is megfelelt, mint ahogy én tehettem volna. Ugyanis rajta ült az egyik lovon, a kalapja csára volt csapva, s a bal kezében egy literes üvegnek a nyakát szorongatta. Láttára Zsuzsika meglobbant, s oda a ló hátára mindjárt felpenderítette neki a szót:

- Szállj le onnét, te gyászhuszár!

Rejtelem volt mindig előttem, hogy ki milyen szóra tud lángot vetni, s az a rejtelem csak megsűrűdött abban a percben is. Mert a gyászhuszár, ha nem is gerlice madár, de eléggé jámbor lélek; s abban a pillantásban, onnét a ló hátáról, mégis úgy a földhöz teremtette Hopra az üveget, hogy a bomba szégyellhette volna magát.

- Menj bé! - szóltam oda Zsuzsikának.

Aztán segitettem a két lovat békőtni az istállóba, majd kalauzoltam a vejemet bé a házba is. Leültünk ketten az asztal mellé, s hogy szálla ne legyen a békességben, a kicsi Zsuzsánna hozta oda a vacsorát. Pétervel még egy üveg bort is hoztattam, hogy a vejem öröme ne legyen csorba. Két pohár után nyakon ölelt engemet Hopra, de akkor meg is lebbent bennem a szellő, hogy most odahozza szóban a lovakat, s tekintve az ő kotyogós állapotát, még azt is el kell hinnem neki, hogy a Hopra-gazdaságban csikóztatta mind a kettőt, a Jóhánnos bábasága mellett. De hát szerencsémre, a lovak dolgában, nem kellett Júdásnak lennem, mert a vejemnek megkottyánva is volt annyi esze, hogy a muzsdai hadjáratot nem hozta elő, hanem azt mondta:

- Magát nagyon szeretem, tátó!

- Köszönöm az irántam való hajlandóságot - feleltem neki.

Jól a poharamhoz csendítette az övét, s majd amikor ihatott, annyit mégis mondott:

- De az arabokat is szeretem!

Gondoltam, ebben sem rontom a kedvét, s mivel az állami gazdaságban s jószerint a Pálocska hírgyűjtésből, némi friss politikát én is szedegettem, hát elmondtam a vejemnek, hogy Alláh az arabokat megsegítette s köztársaságban már egyesültek is, s Irákban legkülönbül osztják is a földet.

- Irák, az hol van? - kérdezte.

- Ahol az Édenkertet lenni mondják - feleltem.

A vejem felütötte erre a fejét s a két tenyerét az asztalnak vetette, mint aki rugaszkodik is már.

- Menjünk oda! - mondta rippanva.

Csendesíteni kezdtem, hogy a Paradicsom fészkebe elmenni csakugyan nem volna oktalan dolog, de hát nem mehetünk, mert rakással van itthon is dolgunk. Több gabonát kell természetünk, jobbnál jobb állatokat nevelnünk, s új módokat tanulnunk a gyarapodásra; s éppen új képviselőket és tanácsokat is kell választanunk, akik a nép buzgalmát jólétre vezessék.

Hopra körülnézett, hogy egészen magunkban vagyunk-e, majd közelebb bűjt hozzám, s úgy mondta:

- Magából elnök lesz!

- Miféle elnök? - húzódtam összebb.

- Elnök, a természetű szövetkezetben - mondta a vejem, szinte a fülembe rágva a szót, s majd hozzátette: - Ki van szemelve, s a nép is maga mellett lesz!

De már meg is bánta talán, amit mondott, mert a szájára tette a mutató ujját s az ujja két oldala mellett kipisszegett, hogy ez titok. Bennem furcsa bugyborékot vetett, amit hallottam; sok apró bugyborékot, melyeknek pattogzása hővel és riogással töltötte meg a szívemet. Sejtett előttem, hogy ezt a titok rügyet a Bazsó kertjéből hozta a vejem; de szinte kár is, hogy elhozta onnét, mert én a titkot sohasem szerettem; sem azt a félét, amit csak én tudok; sem pedig azt, amit senki sem tud, példának okáért a halált.

- Menjünk, s feküdjünk le! - mondtam.

Mivel a bor is elfogyott, s a szavam is ért valamit előtte, hát csakugyan lefeküdtünk. Jól is tettük, mert másnap nagy vasárnapunk volt. Ugyanis Pálocska, nyilván a Duba Lehel intelmére, oly komolyra vette a mátkaságot, hogy a délelőtti időben Piroskát elhozta Muzsdáról, hadd ismerje meg a családi fészket is, a benne való néppel együtt. Zsuzsika egyszeriben nagy anyai öröme gyűlt, mert hiszen már régecske nem látta volt a fiát; s Piroska is egyben megbarát-

kozott mindenkivel, de legfőképpen a tündér Zsuzsánnával, aki ugyan még csak a tizenhatodik esztendejében járt, de Piroskával a versenyt már akárhol megállotta volna.

Délebédre, szeretetből és illendőségből egyaránt, ott is marasztottuk őket.

Így aztán meglett a terített asztal, ami szombat este az úton délibábot játszott velem. De sőt, a csali ígéretet le is győzte, mert Zsuzsika leányom egy ludat áldozott a mátkaságra, ahogy ősziidőben szokás is a lúd élvezete. Egyrészből olyan levest ettünk, amiben a lúd már nem is görögül beszélt, ahogy mondják a vadludakról, hanem jó magyarul; bár igaz, hogy a sáfrányt, ami ifjú koromban megaranyozta a levest, mostan csak gondolatban tettük belé. A nagybetűs részit kásával ettük, s utána pánkót; a nagy fonott korsóból pedig bort reá, hadd üdvözljön legalább a lúd, ha már az emberekről, holtuk után, ezt a dolgot nem tudjuk.

A végire megszépült egészen a világ.

Zsuzsika leányom még a ludazás után is egyre csepegtette a kínáló szavakat, de legkivált Piroskát gyöngyözte, akit a válla fölött Pálocska átölelve tartott. Zsuzsanna és Péter is Piroskát ügyelgette inkább: a tündér leányocska jószerint azt, hogy miképpen fúzi szavát-szemét egy ilyen titkárnő, s hogy minő kíváncsiat ruházkodik; s Péter inkább azt, hogy maga a természet hogyan ruházta. A kicsi Sarolta nem győzött az anyjához hajlongani egy-egy futamló susogásra; s Hopra vejem pedig úgy elnehezült, hogy immár annyit sem tudott görögül, mint a vadludak.

Nem tudom, hogy a mátkásoknak-e, vagy a muzsdai eseménynek, de valaminek jó híre futott, mert délebéd után Bazsó elnök is szerencsétlenné a házunkat. Jobbat semmit sem tehetett volna, mert éppen üzenni is akartam neki, hogy szívesen látnók. S ha már olyan alkalmasan eljött, illendő szavakkal odahívtam Fekete Radovoj Joáf komámat is, nemkülönben Szuszi Mihályt, a gyeák-tanítót.

No, megindult a beszélgetés.

Bazsó, mint őszi torfiát, a kedvünk asztalára tette Baglyod javult állapotát, ami a tél előtt csakugyan gyógyír volt a gondjainkra. Szükséget nem szenvedünk, úgy látszott. S amikor eme tüzecke mellett megmelegedtünk, megkérdezte tőlem, hogy az állami gazdaságban lejártattuk-e a választási gyűlést. Mondtam neki, hogy igen; s hogy Duba Lehelt az országgyűlésbe valahányan követnek kívántuk. Bazsó is ismerhette Dubát, s kellett is ismernie, hogyne; s ezt abból gondolom, hogy örömben egy új csövet mindjárt hajtott volna, ha kukoricaszár lett volna.

- No, ma délután mi is letesszük a garast - mondta.

Innét tudtam meg, hogy délután lesz a gyűlés, mely a községnek tanácsot s a tanács élire elnököt fog javallani. Mind Bazsó mellett voltunk, hogy elnökül a jövőre is megmaradjon; s a tanács tagjait sem gyomláztuk, csupán a halál gyomlált ki egyet a tavalyi esztendőben. Hát annak a helyére valakit állítani kellett, s egy akaratval engemet akartak volna azon a helyen látni. Én azonban megmondtam, hogy ahol nem lehetek egész ember, oda nem megyek; s egész ember pedig a baglyodi tanácsban nem tudok lenni, mert a muzsdai állami gazdaságban dolgozom. Ellenben... s mondani akartam, amit az ellenben cérnájára magamban felfűztem, de Bazsó azt hitte, hogy most hirtelen csak egy kis huzintás kell nekem s akkor én erről a vékony cérnáról mégis belépottyanok a tanácsba.

- Jól van, elintézzük - mondta.

Bár a baglyodi boly javára, de egy kicsit vaktában mondta, amit mondott; s jól mondta mégis, mert az én cernámra a maga gyöngyét is odafüzte. Ugyanis, folytatván szavamat, az emberi élet csillagát említettem, melynek útját halandó kiszámítani nem tudja. Könnyen meglehet tehát, hogy az én pislogó csillagom Baglyodba ismét visszaszáll, s akkor annak maradék fénye hulljon is egészen az útra, melyen ez a honvirult község a jövő felé igyekszik. Ellenben addig is, ha már emberségemet valamire becsülni hajlamosak, határozzuk el, hogy a közös munkának példáját adjuk s kalákában építünk, a várandó pap számára, egy lakható házacsát.

- Abbiza! - mondta Joáf komám.

Bazsó gondolkozott egy kicsit, s majd azt mondta, hogy nem barátja ugyan annak, hogy keresztvetéssel kezdjük a munkát; de végezzünk inkább ilyen kezdettel jó munkát, mint anélkül rosszat.

- A közös gazdálkodást gondolom - tette hozzá.

- Tudománnyal, s gépekkel! - mondta Pálocska.

Látván, hogy Hopra vejem az asztalt nézi, s Joáf komám pedig engem, hát a Pálocska szavát felvettem, hogy a fiúnak igaza van. De hát a tudomány, mondtam tovább, nemcsak abból áll, hogy miképpen kell jól művelni a földet és haszonra tenyészteni az állatokat, hanem elsőnek abból, hogy az emberekkel hogyan kell bánni. Márpedig, ha megépítjük azt a házacsát s abba Potápi Piuszt papnak beléültetjük, akkor a nép kedvét, vagyis az emberek tollát, megkentük olajjal.

- S mehetünk előre! - tettem én is hozzá.

Hát ebben, úgy láttam, egyek is lettünk; de még hátra volt annak a személye, akit javallunk tagnak a községi tanácsba. Mindenki látta, hogy az én ágamról, mely Baglyodból Muzsda fölé hajlott, már a madár elrepült; s csendben vártuk, hogy kinek az ágára szállatja közölünk valaki. Én nem akartam Joáf komámat mondani, nehogy a poharába olyan szót cseppentsek, amit nem kíván talán; sem Potápi Domokost, mert ő a búval fodrozott Szűzmáriát és a fanyari szenteket is magával vitte volna a tanácsba. S ama pilinke idő alatt, amíg egymás javallatát vártuk, valami olyan dolog érlelődött a csendben, amitől az én ősz hajam most is felállni rezdül, ha reá gondolok. Ugyanis megszólalt Szuszi Mihály, a gyeák tanító, s valamilyen rejtelem folytán, amit ma sem tudok megfejteni, azt mondta:

- Ajánlom Hopra Mátyást.

Mindenkinek elmozdult a feje, mintha hirtelen lőttek volna, s hogy a golyó ne találjon. Pálocska pedig megsüllyent rögvest, ültében megszíjasodott, s így szólt:

- Nem odavaló!

Erre már nemcsak a fejek mozdultak el, hanem meg is meghuttyantunk, hogy a szilánkok ne találjanak, ha a bomba robbanni fog. Szuszi Mihály úgy meg volt ijedve, ahogy az ember csak önmagát tudja megijeszteni; Joáf komám kétforintosra nyitotta a szemét, Zsuzsika leányomat fehérre meszelte a szó, Piroska a viharfelhőben virított; s én pedig büszke voltam a magomra, bár ez a hirtelen pattanása az emberi illendőséget igen sértette.

Hopra vejem füst alatt parázslott.

- S mért nem odavaló? - kérdezte Bazsó.

A hang, amellyel kérdezte, sem ide, sem oda nem hajlott; csupán fürkészés volt benne, hogy megtudja az indokot.

- Csengettyű kell oda, azért - mondta Pálocska.

- Hát én mi vagyok? - szólalt meg a vejem.

- Kolomp! - felelt a fiú.

- Kolomp?!

- Igen, kolomp; amelyik hamisan szól.

Hát erre kibújt a füst alól Hopra, a széken megfészkelte vörösen magát, s így szólt:

- S ha én most a falhoz kenlek?!

A fiú elnevette magát, mint ahogy megpendül a kard.

- Hányan?! - kérdezte.

- Egyedül! - mondta Hopra.

Pálocska felállt, s úgy a levegőben megfente magát. Szép fehér ing volt rajta, kigombolt nyakval, mert hát meleg is volt a házban; s az ing alatt fekete nadrág, szíjjuval a derekán. A termete vékonynak tetszett s magasnak is most, bár úgy két ujjal az én növésemnek alatta maradt. Az arcán nem ült semmi zordság, csak ifjú hetykeség, ami kérkedett is talán. S mindenestül, ahogy ott állt, először mondta szónélkül nekem, hogy férfiú lett belőle; s ítélet nélkül először ítélkezett rajtam, hogy mily öreg vagyok. Ami szótalan mondás volt, az lelkemben otthonra ült, mert boldogult atyámra emlékeztetett; s ami ítélkezés volt, azt az élet rendje szerint el kellett fogadnom.

- Hát gyerünk! - mondta.

A szóra Hopra vejem körülnézett, de mivel senki sem mondta, hogy csak maradjon, hát ő is felállt. Jó erőben volt, az igaz; negyvenöt esztendő embernek még igenis jóban. De hát úgy is élt, kímélve magát, mert hiszen Jóhannos mindig dolgozott helyette, hadd legyen az ő okos bátyjának ebben a kutya életben élvezete, s hízzék is egy kicsit.

- Mit akarsz?! - kérdezte.

Olyan kérdés volt, mint a nadrág mellé a vitéz kötés.

- Meg akar küzdeni, nem látod! - mondta Joáf komám.

Hát erre én is belészóltam, s azt mondtam, hogy amíg én szuszogok, addig az én házamban olyan háborúság nem lesz, ami ütéssel, vérrel, vagy haraggal jár. Ha bajt akarnak vinni, birkózással és bajnoki módon, azt nem akarom ellenezni; de ha valaki megszegi a bajnoki esküt, ami belé van írva a férfiú becsületébe, hát azt én kenem oda, de nem a falhoz, hanem az égboltozathoz.

- No, rajta! - mondtam.

S biztatásomra össze is akaszkodtak rögvest, de Hopra vejem mohóbban esett a fiúnak, mint Pálocska neki. Tapodtak helyben is, s vonták-húzták is egymást, s olyan nagyokat fújtak az egymás füle mellé, hogy azt a nagyböjti szelektől ingyen is megkaphatták volna. Hoprának csattogott az agyara, s közben-közben mozdonyosan pufogott; nagy lappancskezeivel kapdosott is a fiú felé, hogy annak a nyakát, vagy a derekát abroncsba vegye. De a fiú csak pattogott rajta, mint a csutakon a játszma macska; s hol itt, s hol amott csipdeste, miközben egyre szorította a fal felé. Amikor pedig oda is szorult Hopra a falhoz, akkor Pálocska a térdével szegezni kezdte, s a két gyors kezével a fejét kerülgette. Így aztán, a szükség parancsából, kezdte a vejem lefelé merengetni a fejét s kezdett a horgas ina barátkozni a kocsonya rezgésével, s végül megkucorodott a fal tövében.

Akkor Pálocska megsegítette, hogy onnét felálljon, s így szólt:

- No, jöjjön; megiszunk egy pohár bort.

Hopra vejem visszaült roggyanva az asztal mellé, s darabokra törve a szót, ahogy a szusz engedte, megszólalt:

- Für-für-fürge a fiú.

Hát csakugyan fürge volt, mert le sem ült a viadal után, hanem töltött a poharakba. S először Hoprának töltött, de annak a bornak egy része a pohár mellé ment, mert Piroska, éppen akkor, a Pálocska nyakát megölelte, hogy talán küzdjön meg véle is, hadd adná meg magát.

- Ezeké a jövőndő! - mondtam ríppanva, öreg létemre; s hát arra mindenki felállt, hogy a fiatalokra és a jövőndőre, úgy állva hajtsuk fel a bort.

A békesség örömbe csapott.

Pálocska telihozatta ismét a nagy kancsót; mi a gyűlésben a megürült helyre beajánlottunk egy Gorotva nevű embert, aki a vasúti pályán a síneket kongatta; s utána pedig folytattuk a mulatságot.

A mátkások is ott maradtak éjszakára, s hajnalban kicsi Péter szekérrel vitte bé őket a muzsdai gazdaságba, jól bétakargatva Piroska virágunkat, mert immár fagyra álltak akkor a hajnalok. Nekem is mondták, mézzel pedig, hogy üljek fel a szekérre, de én nem akartam Boroszlánt azzal búsítani, hogy a ló-hercegek mellett szégyenkezzék, s még amellet mellőlük nézze az én uraságomat is. A fiatalok hamarabb célba értek a szekérrel, mely a muzsdai út válamatjánál már szembe is jött velem. Láttomra Péter lassította a lovakat, s ama kis szállat idő alatt ajongva mondta, hogy egész úton turbékoltak a galambok; s ahogy mondta, láttam is a szemén, hogy ebből a Piroska galambból egy fiókat már esdenék ő is.

- No, jól van - mondtam; - ügyelj a lovakra.

Elzörgött a szekér, s hamarosan megérkeztem én is. Pálocska éppen akkor jött ki a Simófi szobájából, mert úgy volt a szokás, hogy nyáron hajnali négy órakor, s így ősszel öt óra után, ő mozgatta ki Simófit az ágyból.

- Még szuszmorog - mondta a fiú.

S csak úgy odavetve mondta, ami meglegyintett engem; de hát, gondoltam magamban, ez a reggeli csend telepedett a kedvére. Mert csakugyan nagy üresség feküdt meg az udvart; ami nem is volt csoda, mert ahogy későbbén meg is tudtam, itt úgyszintén nagy hazafias multság volt a tegnap este, buzdítván egymást a választások előtt; s különben a dolgától rá is ért mindenki, hogy még szuszmorogjon egy kicsit.

Pálocska a Simófi lovakhoz ment, hogy abrakoljon és itasson, mert a határjáró kocsit még mindig ő hajtotta, bár nem szívesen. Amikor visszajött onnét a lovaktól, ismét csak odahullatott nekem valami szót.

- Csalánra pöktél? - kérdeztem tőle.

Biggyesztett egyet a száján, majd szembe fordult velem s úgy mondta duzmorogva, hogy már igen istengetem azt a szamarat, s bizonyosan Krisztus miatt teszem, aki a hitbéli temonda szerint azon lógatta a lábát. Csakhogy az akkor volt, ha igaz is volt; de ha manapság élne Krisztus, akkor motorbiciklin pufogna bé Jeruzsálembe.

Mint Jákob az angyalok létráján, az ámulat fokán én is egyre feljebb hágtam, hallgatván e szavakat. Mozgattam is puhán öreg fejemet, hogy aj-aj, micsoda bokorból milyen tövis szurkód; mert ugyanis gondoltam, hogy a számarval való dolgom, s ily nagyon, Piroska miatt nem tetszik neki. Nem is haragudtam reá, hanem a vállára tettem a kezemet, hogy feleljek neki. Először azt mondtam, hogy a számarval nem a Názáreti miatt flingézek, hanem azért, mert hűséges és hasznos állat. A hűséget pedig és a hasznos munkát az állatban is meg kell becsülni, mert a hív és a dolgoz emberekhez ilyen lépcsők vezetnek. Másodszor pedig azt mondtam neki, hogy a motorokval ne szökdössék oly hánytori módon, mert a gépek az értelem gyermekei ugyan, de kezesen és nagy áldással csak akkor fognak szolgálni nekünk, ha lelket sugározunk azokba is. Mert különben, mint a rossz gazda állatai, hamar megdöglenek.

- Így van-e? - kérdeztem.

- Úgy hangzik - mondta.

Ejh, micsoda kemény feje van, gondoltam magamban; de hadd legyen, nyugodtam is mindjárt és szívesen belé, mert a tölgyfát jobban szerettem, mint a fűzfát, mivel a tölgynek nagyobb a hője. Ha pedig nagyobb, akkor a tűz mellett kell beszélni véle vagyis azt mondtam Pálocskának, hogy amíg Simófi létrejön, s amíg Dobai kinyitja a boltot és Kömlődi a mészárszéket, hát addig menjünk bé Piroskához, az iroda szobába. No, ezt már jól szívelte a fiú, s bementünk. Mindjárt megörült a virág, csicsergő nagy tessékeléssel leültetett, s mint a sok piros alma a fán, már csüngött fölöttünk is a sok kedves szó, hogy sorjában szakítgassuk őket.

- Arany kisleányom - mondtam neki -, maga átallokodik-e amiatt, hogy én a számarval oly híven bandalogok?

- Bandalog?! - kérdezte, mert nem értette a szót.

- Igen - feleltem. - Bandukolok véle, s közben el is elgondolkozom.

Hát ezt jól megértette Piroska, mert azt válaszolta, hogy a számarval való járkálásomat nem kicsinyli, hanem éppen a könnye is szinte megcseppen tőle. Ez a fülembe muzsikálván, ránéztem Pálocskára s azt mondtam neki, hogy híven melegítse fel, amit mi ketten beszéltünk. S a fiú, mert igen jó elméje volt neki, a mi szóvitánkat úgy mondta el, hogy szót szinte szóra. S amikor a végire ért, akkor Piroska lelkiből felállt, s így szólt:

- Tátónak igaza van!

Pálocskának úgy leesett az álla, hogy szinte félszántúlag állt. A szemében felkiáltás volt és hökkenés az arcán, hogy ez micsoda dolog: az ember odaadja a szívét egy leánynak s édesegyen szívérványt húznak a jövőendő égboltjára, s akkor mégis így beszél?!

- Szeretsz te engem? - kérdezte.

- Szeretlek - mondta Piroska.

- S akkor az én szavam nem a te szavad?

Piroska a csengettyű zengésével kezdett nevetni, majd azt mondta, hogy a nők is kerek emberek lettek, szívem Pálocskám. Ha pedig így van, akkor a nők hajbokra alatt már nem a nyúl lapul.

Vagy tetszett Pálocskának ez a harci szózat, vagy nem; de valami okból, talán az igazság hevétől, megretírált.

- Nem is szeretem a nyulat - mondta.

Hát erre egy kis nyulacska mégis eléugrott abból a bokorból, mert Piroska odament a fiúhoz s úgy lapult hozzá, hogy ugyan puhán és selymesen. Olvadozva zunnogott is Pálocska, mint a méz mellett a dongó, de annyit mégis kérdezett:

- S miben van tátónak igaza?

- Abban, kis motorom - mondta a lány -, hogy te benzint töltenél még a lovakba is.

Úgy eltalálta Piroska a szót, hogy kisütött egészen a nap; s nagy jókedvvel el is mentünk, hogy a fiú zabra cserélje a benzint, s én pedig az óbester asszonynak, a hajbokra alól, kivegyem a napi gondját. Ennek a szorgalomnak, s nemkülönben a tapsifüles megbékélésnek, estefelé el is nyertük a jutalmát, mert Duba Lehel ismét magához hivatott minket, s nagy újságot mondott. Közelebbi szóval, tudunkra adta ugyanis, hogy elsejével a bikák mellé kerülünk mind a ketten. Erre az ajtót egy kisebb szerencsétlenség nyitotta meg; vagyis az öreg Barna bácsinak, aki idáig ama válogatott állatok mellett gondozó volt, egy bika a lábára lépett; s azon túlmenőleg pedig meg is rúgta.

- A bika döfni szokott - mondtam.

Az igazgatónak mosolyra futott a szája, s azt mondta, hogy igen-igen; de hát ezeknek a bikáknak, melyek a tudományos tenyésztést szolgálják, kicsi korukban lemarták savval a szarvát, s mivel így döfni nem tudnak, hát rászoktak a rúgásra.

- No, ugye! - mondtam.

S ezzel csak azt akartam mondani, hogy lám, a természet ólálkodik, mert ha a rózsafa csemetéről lemarjuk a töviset, akkor a rózsza, ha nem ügyelünk, szíven rúghatja az embert. De hát mindjárt legyintettem is, hogy nem szóltam semmit; ellenben azt kérdeztem, hogy mi lesz a számarval.

Pálocska menten ráfelelte, nevetve:

- Majd elbandalog valakivel.

Nem válaszoltam a szóra, ami simogatott ugyan, de szőr ellenében. Az igazgató sem időzött ezen, sem más egyéb lehetséges jövőn; hanem felállt s végezetül még csak annyit mondott, hogy Pálocska a tenyésztési tudományos műhelyben is segíteni fog; s úgy ezt, valamint a többit, beszéljük meg Ebergényivel, aki a tudományos tenyésztésben az állatorvos.

Ezzel mi el is mentünk.

S amikor elkövetkezett volna elseje, vagyis a Bika hava, hát akkor három dolog történt.

A három közül elsőnek azt említtem meg, bár istenesebb volna hallgatnom róla, hogy Csengeri Gere főgazdász hült helyét hagyta nálunk, mert átalították valami más gazdaságba, hogy ott másképpen fegyelmezzен. Másodiknak azt kell egynéhány szóval elregélnem, hogy Boroszlánt egy Vizsla nevű ember kezére adták, hadd végeznék ők együtt azt a munkát, amit azelőtt mi végeztünk. Hiba nem is lett volna, úgy láttam, Vizslában semmi, mert az én iskolám szerint jóreggel befogta a szamarat, s indítani is akarta volna szegény. Csak hát hasztalanul kérette, s hiába húzta előlről s nyomta hátulról, mert Boroszlánt nem tudta a helyiből kimozdítani. S végül, abban a sok kínlódásban, olyan gerjedelem fogta el Vizslát, hogy lepökte a szamarat, s így szólt.

- Hogy az ostorozó szentek szólítsanak magukhoz!

Vizslának a kívánsága azonban nem teljesült, mert a szentek helyett én szólítottam magamhoz a szamarat; más szóval, hogy fennakadás ne legyen, a hónapnak még azon az első napján Dobaitól és Kömlődítől elhoztam, ami az óbester asszonynak kellett, s azután a szamarat Vizslának visszaadtam.

Mondom, ennyi történt Csengeri Gerével és Boroszlánnal; s eme két dolog után el akarom beszélni azt a történetet is, hogy a válogatott bikák mellé miképpen vonultunk bé, s hogy ott milyen érdekes és tanulságos munkát végeztünk. Mert bizony tanulságos munka volt az, s tudományos is úgy annyira, hogy azt kevés szóval el sem lehet mondani.

Nyolcadik hónap

December, vagy Csengettyű hava

A reggeli nyolc óra, úgy jut eszembe, már valamicskét elmúlhatott, amikor az óbester asszonynak kedvit töltöttem, s a szamarat is visszaadtam annak a Vizsla nevű embernek. Indulhattunk is volna immár, hogy Ebergényi előtt mutassuk magunkat, de Simófi emberünkre még egy kicsit várnunk kellett. Amikor aztán jöhetnék volt, maga mellé vett engem s Pálocskát, s elindultunk. A ház, ahova szándékoztunk, eléggé messzecske volt; olyan messze, hogy ugyan magabízó vadász legyen, aki olyan távolságból célba veszi a rókát, s igen jó vadász, aki szinte el is találja. Különben új és téglából rakott hosszú épület volt, legalább hatvan méter hosszúságú, úgy néztem, de szélesség dolgában elég takarékos. A keskeny elnyúlással az emeletet is pótolta a ház, mert hiszen ami munka abban a házban folyt, az nem kívánt emeletet, ellenben tágas kazarmákat és apróbb odájakat annál inkább. A hosszúságával északról déli irányba húzódott, s mind a két bütüben, vagyis keskenyebb végén, bójárata volt. Az északi bójárat a bikák és a gondozók számára volt, a délin pedig a tudományos és egyéb emberek jöttek-mentek.

Mi is ott léptünk bé.

Az ajtón belül járóka következett, melynek a pádimentuma cementből volt, s minek a két oldalán, hol kisebb s hol nagyobb távolságra, ajtók nyíltak. Simófi a balsó második ajtón kopogtatott, s mivel rögvést tessék hallatszott belülről, hát mi mind a hárman beléptünk. Mindjárt láttam, hogy a tudományos nagy műhelyben vagyunk, mert az asztalok teli voltak mindenféle üveg s más edényekkel, változatos szerszámokkal, s olyan bohókás miegymással, amiről az ember el sem hinné, hogy csakugyan van.

Ott állott Ebergényi, akit én mindjárt megismertem, s aki éppen akkor öltött magára egy fehér köpönyeget.

- Dicsértessék! - köszönt Simófi, mint egy nagy fekete pap.

Tudtuk, hogy csak tréfás hökkentésből köszönt így, mert hiszen gyalulatlan természete volt neki; azonban most az egyszer emberire akadt. Vagyis Ebergényi, aki amúgy is János volt s egy gyöngyösi szemlész fia, rögvést Keresztelő szent Jánossá magasztosult, s így felelt vissza: - Örüljetek, az Úr közel van!

No, evvel átal is estünk a kezdeti percen, s megszorongattuk egymásnak a kezét. Ebergényinek villáncsolt valósággal a szeme, mely levendula színezetű volt; s az elevenségtől szinte pengett az a magas termete. Mindebből, s amit sugárzott is, láttam jól, hogy nemcsak megjátszotta nekünk ama keresztelő Jánost, hanem a maga tudományában annak is nevezhető.

A fejemmel ráintettem Pálocskára, mint a zergére a bakkecske, amelyik immár megszeliődött.

- Ez az én magom - mondtam.

Jó helyen jót mondtam, úgy vélem ma is, mert hiszen az élet magjának a műhelyében voltunk, s az én életem kertjében pedig ezt a fiút ápolgattam leginkább. Vagy talán, ha a jót jobban mondhatom, akkor a helyhez és a perchez illendőt szoltam, mint aki a templomban a bele-nyugvó ígét gyanútlanul rebbenti el, s majd utána következik a megpróbáltatás. Hát úgyszintén efféle történt velem is, mert elszállt a szívemből a gyanútlan ige, s majd utána következett a megpróbáltatás. Vagyis közöttünk, mármint közöttem és Pálocska között, szinte kettőbe szakadt a világ; de hát erről többet mondani elérkezik akkor is, amikor a szükség úgy kívánja.

- Majd gondomba veszem a fiút - szolt Ebergényi.

S utána tette, hogy a háború után, mint a homokból fölkeltsz orosz, megrázta magát a világ, s a forradalmakban rázza most is. És ahogy hullanak róla a homok szemei, úgy ifjodik egyre; s ha erejében még egy kicsit zabolátlan is, majd az ifjak királlyá teszik a csillagok között.

- Van időnk tehát - mondta.

Megértettem a szót, hogy Pálócskának fokról fokra kell haladni; s a fiú is megértette, úgy láttam, mert önmagához hűséggel ugyan, de megszólalt, s azzal az első szavával azt mondta, hogy kicsi híján minden úgy lesz, ahogy Ebergényi akarja. Én ezt az akaratos és magabízó beszédet megszoktam volt tőle, de az állatorvosnak megmozdult pattanva a nyaka, s Simófi pedig szóval is odadöccent, mondván:

- Vatta kuli kukuli!

Nevettünk a Simófi rögein, de a nevetésünk báránnyelheői még úsztak, amikor Ebergényi megkérdezte a fiútól, hogy miért egy kicsi híján.

- Azért - felelte Pálócška -, mert valamicske eszem nekem is van.

Hát erre Simófi ismét megmárthatta volna a vattát, de csak az Ádám csutikája rezgett a mulatságtól, s az állatorvos is jobbnak látta, ha nem folytatja egy olyan ifjúval a szót, aki bika helyett inkább ápolhatna csakugyan oroszlánt. Szó helyett megölelte hát Pálócskát; s azután elmentünk, hogy megnézzük mindazt, amit megnézni szükséges volt. Így tehát hagytuk az apróbb ismeretséget, s egyenesen a főhelyre mentünk, ami az épület közepén volt. Egyik faltól a másikig, vagyis az épület teljes szélességében, úgy terjengett kör alakban ez a hely. A pádimentuma poronddal volt s bőségesen meghintve, s nem is volt benne egyéb, mint egy csinálmány disznó, a farka alatt akkora likval, mint egy kicsike ablakocská. Közelebb léptem, hogy jobban szemügyre vegyem, mert ilyen nagyra vetemedett játékszer még nem láttam azelőtt soha. Megkongatván az oldalát, a szólásáról már tudtam, hogy a disznó vázája fából van ügyesen megszerkesztve; de arra a fából való bordázatra valódi disznóbőrt húztak rá, mégpedig eléggé gazdag szőrözető bőrt.

- Hát ez ugyan mi? - kérdeztem.

- Fantom - mondta Ebergényi.

Simófi a térdét verte, hogy én mennyire ánkodom, s úgy térdverés közben bagdadozta ki, hogy a kan erre az utánzat disznóra kábul, s ezt búgja meg azon a kicsi ablakocskán keresztül, melynek mögötte egy szerkezet felfogja a kannak a magját, amivel aztán nyolcvan emsét is meg tudnak áldani.

Pálócška, aki velem együtt nézegette a csali disznót, már készen volt a szóval.

- Mert az embernek esze van! - mondta ugyanis.

Én nem tudtam volna, s ily hamar, ebben a mamós dologban így megtalálni a koronát, de még a garast sem talán. Mert úgy mondom, ahogy van: bennem az értelmet és az érzést ez a rejtőke úgy egymásba zavarta, hogy már a szalonnát is képes lettem volna összevéteni a rőfögéssel. De nem volt időm arra, hogy a szeg fejét keressem, mert Ebergényi a bikára fordította a szót; jobban mondva, magyarázni kezdte, hogy azoktól miképpen veszik el a magot, úgyszintén ebben a porondos teremben; s az Isten minden napján, frissiben délután, csak éppen szombaton nem és vasárnap, mert akkor pihenésben napoznak el a bikák.

- Kár, hogy ma szombat van - mondta Pálócška.

- Nocsak, ne zúgolódjunk! - szoltam én is.

De hát időnk-módunk a zúgolódásra nem is lett volna, mert megindultunk az épület másik szárnya felé, ahol a bikák tanyáztak. Abba az irányba is cementes ösvényen mentünk tovább, jobban mondva, felnőtt ösvényen, vagyis széles járókán, melynek a rokonságot az úttal kellett is tartania, mert hiszen a bikákat ezen a járókán vezették a magoztató terembe.

- Tehén buba nincs? - kérdezte Pálocska.

Ebergényi nem mindjárt értette meg, hogy mit hánytorgat a fiú; de hát Pálocska megmondta egyenesen, hogy ha a kan kedvire csináltak fantomot, akkor a bika számára is miért nem alkottak tehén bubát?!

Igen tetszett az állatorvosnak, hogy ez az ifjú már így sisereg ebben a dologban, s nevetve felelte:

- A bikát elevenre ugratjuk.

- Egyelőre - szóltam én is.

S ennél több szót, ebben a dologban, már nem is tudtunk ide-oda elültetni, mert Ebergényi bényitott a takarmányos terembe, hogy annak a módos voltát megcsodáljuk. Meg is csodáltuk ezt a kíváncsú állati konyhát, melyben ama naptól kezdve én lettem az óbester asszony, s amely a járóka út jobb oldalán nyílt. Ugyancsak azon az oldalon állott a vágó gépek és a keverő gépek terme, nemkülönben a raktár. A balsó oldalon, ott pedig sorakoztak a bikák fülkés otthonai, az óriási kotlicák, melyeket rekesznek szokás nevezni. Ilyen rekesz hat állott egymás mellett, egynek-egynek a szélessége legalább két méter volt, s a fala is két méteres mindegyiknek, oly magas; s félig tömörű deszkából, s rácsozva azon felül. Minden rekeszben jászol, beléépítve pompásan; s a jászol oldalán lappancsos ivó vályú, amibe vezetéken csorgott a víz, s melynek a lappancsát a bika fel tudta az orrával ügyesen nyitni, ha kedvire inni akart.

S a bikák rekeszein túl, a kijáró kapus ajtóhoz közel, két tágas kamara is volt, melyben a gondozók éjnaponta időzhettek.

- No, Szirom bácsó, mit szól? - kérdezte Simófi.

- Érdemes bikának lenni - mondtam.

Hely még lett volna is, mert két rekesz üresen állott, vagyis mindösszesen négy bika szolgálta az emberi tudományt. Ezek négyen kor szerint következtek a soron, ha a kapus ajtón belépve, úgy veszem a számítást. Még pontosabban szólva, a gondozók két kamarája mellett két rekesz üresen állott, mert ahogy említém, a lehetséges állományból két bika hiányzott. Így aztán a harmadik rekeszben állott a legfiatalabb, egy gyertyaszínű angol Győzi-fajta, amelyik a belső középén és a hátulsó zápok első helyein a fogait csak akkor váltotta, vagyis kétesztendős alig múlt, s akit találó módon Úrfinak is neveztek. Utána Samu következett, aki magyar borzderes volt, s hároméves; Samu után egy négyesztendős piros tarka állott, Döme nevezetű; s a legvégtiben pedig Oszkár, aki svájci származású szimmentáli volt, de az is csak ötéves.

Lemarás miatt szarva egyiknek sem volt, de az orrukon fityegett a karika, amit a szabály meg is követelt.

Szép állatok voltak.

- Melyik a rúgós? - kérdeztem.

Ebergényi úgy nézett reám, mintha azt kérdeztem volna, hogy a négy közül melyik lopta el a templomból az oltári szentséget. Meg is mondtam mindjárt, hogy nem akarom rossz hírbe keverni sem az angol Úrfit, sem a svájci Oszkárt, de még a magyar Samut és Dömét sem; de hát úgy hallottam, hogy az öreg Barna bácsival valami afféle dolog történt. Simófi hümmögött erre, mint aki bé akarja takarni a szót, de annyi mégis ki is kivilágodott, hogy a vén Barna valami bűdös pálinkát ivott, nem is keveset, s annak a pálinkának a bűze miatt a borzderes Samu felingerült, s a lábával el akarta hajtani a szagot.

- Nem szóltam semmit - mondtam.

S más egyébről sem sokat beszéltünk immár, mert hiszen ezt a tenyésztési kicsi birodalmat nagyjából megismertük, s a bikák jóhírét sem sértettük meg azzal, hogy az oktan rúgás természete lenne bármelyiknek is. Különben az ő jóhíruket, velünk együtt, ékesen elmondta maga a törzskönyv is, amelyet úgyszintén megnéztünk. Így aztán a végire érkezvén az első ismerkedésnek, Simófi és Ebergényi elment, s mi Pálócskával ott maradtunk.

- Hát ez nagy dolog! - mondtam a fiúnak.

- A tenyésztés igen - felelte Pálócska.

- De a bikák, a bikák!

- Adjanak magot, s hallgassanak.

Erről a szóról, mert hiszen úgy hangzott, ismét az a szóvita jutott eszembe, minek a végén oly okosan mondta Piroska, hogy ez a fiú benzint töltene még a lovakba is. S bár jelenleg sem tetszett nekem, hogy élő állatot, s ilyen hírneves bikákat, oly fösztott észvel emlegessen, lenyeltem mégis az igazító szót. Azt mondtam inkább, hogy lássunk hát a dolgunkhoz; vagyis kezdjük el a bikák gondozását, s nemkülönben gondozzuk el magunkat is, mert hiszen a kicsi kazármából ide a kamarákba kellett helyezkednünk. Úgy is lett.

Elindult hát s ment is minden a maga rendjin, egészen addig, amíg az idő alkonyatba akart volna hajlani. Akkor ugyanis, sorjában és egymás után, egy nagy mezőn sétáltatva, megjártattuk a bikákat. A szimmentáli Oszkár maradt utoljára, s amikor ezt, nagy nehéz cammogással és az orrkarikába beléakasztott rúddal, éppen jártattam volna, hát látom, hogy az udvar felől jöddögél felém a számár. Hej, gondoltam magamban, ez meglátott engem. S ahogy gondoltam, egészen úgy volt, mert odajött egyenesen hozzám s az orrával megbökte az oldalamat, mintha mondani akarta volna, s a maga nyelvén mondta is:

- No, tátó! Hát ez a becsület?!

Egy kicsit elszorult a szívem, látván ilyen hűséget; s mivel az élet belül is csak élet, hát a bikák elnyugtatása után megkerestem azt a Vizsla nevű embert, hogy Boroszlánt vegye kedvesebb gondjába. Ő venné is, mondta Vizsla, csak hát a számár nem tekinti őt semmibe. Vagyis, ha mond neki valamit, arra nem figyel; ha pedig erőlteti is némi munkára, akkor makacsul meg sem mozdul, hanem csak leereszti a két fület, mintha a világ végire várna. Tanácstalanul álltunk s vallattuk magunk előtt a levegőt, hogy vajon mit tudjunk a számárral csinálni. Ha gyermek lett volna, talán bölcsőbe fektettük volna, s én zunnogtam is volna neki valami altató dalt. Így azonban nem tehettem egyebet, hanem csak bévitem a helyire a kicsi kazármába s ott a fülbe rágtam az élet változásait, amibe belé kell nyugodni. S amikor úgy láttam, hogy erre a világi hitre meg is térítettem őt, akkor elindultam, hogy a tudományos házban megtérjek a bikák mellé. De alig is mehettem valamicskét, hát hallom, hogy szaporán kopogtat utánam a pálcika lábaival.

- Ha már így van, akkor gyere! - mondtam neki.

Jött is vidáman velem, de minél jobban közelítettünk az új szállásom felé, annál inkább rezgett bennem az aggodalom, hogy vajon Pálócska mit fog szólni. S amikor fel is eszüdtem arra, hogy a számár miatt mennyire szorul bennem a mersz, hát akkor azt sem tudtam, hogy magam elől hova legyek el, mert hiszen valónak éreztem, hogy a fiú előtt átallkodni fogok, bár oktanul. Legyen azonban, ami lesz, gondoltam magamban; s lett is, mert Pálócska azzal fogadott, hogy így szólt:

- Már kutyánk is van, úgy látom.

Valahogy volt, nem esett rosszul nekem, hogy fordított szóval kutyára apasztotta a szamarat; de a forgandó percek hamar a színére fordították az ő szavát, mert kevés idő múlva, s örömeiben nagy firkolással, Csibuk puli is megjelent.

- No, már szamarunk is van, úgy látom - mondtam én is.

Abban a percben minden nyílás eldugult, amelyiken keresztül a gond vagy a csalán lélegzeni tudott volna; s egymásra neveltünk, hogy legyen így, ha már így van. S mivel ilyenkor a szív a legkedvesebb gyöngyöt buzogja ki magából, azt mondtam Pálocskának, hogy kis időre menjen el Piroskához s ebből a könnyű örömből vigyen neki is valamit.

A fiú egyszeriben szófogadó lett, s elment.

Én pedig, mivel a bikák nem engedték meg, hogy éjszakára Baglyodba hazamenjek, elrendeztem magam körül a világot. Vagyis Boroszlánt, mint a hűség bajnokát, az egyik üres rekeszbe tessékeltem, s bár magzással hasznót nem tudott szegény hajtani, a bikák eledeléből mégis adtam neki. Csibuk pulit pedig kiállítottam a kapus ajtó elé, hogy az elveszett félhold helyett örökdjék a tenyésztési tudomány háza előtt.

S én lefeküdtem.

Másnap tovább rendeztük Pálocskával a világot, vagyis a munka megosztása és annak végzése dolgában egyességre léptünk. Ez pedig úgy szólt, hogy az elvegyes takarmányt, ami egy-egy bikának s naponta harminc kilóra is felrúgott, mindig együtt készítjük el; de mivel én öregecske vagyok immár, neki pedig az ereje fölös, hát azért a morzsoló és az aprító géppel, nemkülönben a szecskavágóval és a keverő géppel jószerint ő működjék. Továbbá pedig, a csutakolást, a kefélést, a vakarást, s valamint a szőrnek és a patának ápolását és a fürdetést úgy fogjuk végezni, hogy a két fiatalabb bika esik az ő gondjába, a két öregebbik pedig az én gondomba; s ez álljon a jártatásra is, amit naponta háromszor kellett végezni. S végezetül, hogy kevés szóból kerek értelem származzék, az ő két bikáját elneveztük Győzi Úrfinak az egyiket, s Borzderes Samunak a másikat; az én kettőmet pedig Magyar Dömének a piros tarkát, s a szimmentálit pedig Svájci Oszkárnak.

Vasárnap lévén, amit talán a gazdaság jó szelleme rendezett így, nem szakadt merőben minden s egyszerre reánk, mert a magoztatás csak hétfőn kezdődött. Így a gondozás csínja-bínja mind a maga rendjibe került, s kitanulhattuk a sétáltatást is, amit azért említek külön, mert az állatnak is megvan a maga természete s ahhoz az okos embernek félig simulni kell, hogy a másik feliben az állatot simíthassa magához. Erre mindjárt példa volt a Borzderes Samu, amelyik séta közben az apróbb állatokra igen merkedezett, s még a varjakat is, akik néha elrepültek előttünk, a semmibe fújta volna. A szamarat sem tűrte maga mellett, sem Csibukot, de hát azoknak volt is annyi eszük, hogy az udvarából húzódjanak. Jobban mondva, még annál is több eszük volt, mert valahonnét s mindjárt megtudták, hogy Samuval ellentétesen, Magyar Döme kedveli őket. Csinálhattak is azzal a piros tarka bikával, amit éppen akartak; írhatott az oldalára Boroszlán akár levelet is, vagy Csibuk a nyakára tarka gyöngyöt fűzhetett a vakkantásaiból, mert az a rengeteg Döme csak mamókált kedvesen velük, mint a sárkány a pacsirta tojásaival.

Úgy volt tehát, hogy eltelt jól a nap.

S a hétfő, amire felvirradtunk, igen nevezetesnek ígérkezett, mert hiszen az első magvétel napja volt. Bizseregtem én is, hogy oly dolgot fogok látni, amit addigélé még nem láttam soha; de hát az én bizsergésemmel csak melegség volt a Pálocska hevéhez képest, aki a várakozásban ágaszkodott már reggel.

Eljött a dél.

S akkor Ebergényi azzal a szóval keresett meg minket, hogy menjünk bé a tudományos műhelybe, hogy ott a szemünkkel láthassuk mindama fortélyokat, amelyeket a magvétel előtt szükséges megtenni. Hát mi bémentünk, s ott az asztalon négy készüléket láttunk, melyek formára olyanok voltak, mint a kicsi suttyogó ágyúkhöz a gránát, vagy békésebb szóval mondva, valami trombitához, vagy igen kövér klárinéhoz hasonlítottak.

- Ezek az élet magjának a bölcsői - mondta Ebergényi.

Megértettem, hogy ezek valójában a tenyésztés gránatai, vagy még közelebbi szóval, a szaporító tudomány tehenei. De az értelem vetésében, mint a fűj, megvirrant valami furcsa érzélem is, melyből kicsi forgószél keletkezett bennem, ki egész életemet testvérségben töltöttem a természettel. S amíg sirengett bennem ez a forgószelecske, azalatt Pálocskából szinte nem is maradt egyéb, mint a két szeme, melyen keresztül nagy mohósággal gyűjtötte magába ezt az új világot.

- Inkább trombitát formáznak - mondtam.

Erre a fiúból is, pattanva szinte, kilobbant a szó. - Ebbe fújnak belé a bikák! - rikkantott.

Ebergényi olvadozott, mert egyikfelől tetszett neki a trombita, amibe beléfújnak a bikák, másfelől pedig maga is tetszett önmagának, aki a tudomány útjára tudja téríteni a természetet. Sorjában széjjel is bontotta a bölcsőnek szolgáló négy szerkezetet, melyek két részből állottak. Nevezetesen, belül egy üreges rúdja volt mindegyiknek, s azt az üreges rudat belé kellett helyezni egy vastag burkolatba. A rúd üregét békente valami sikamító kenőcsvel, s gumit is húzván arra, ügyesen a vastag burkolatba dugta az üreges rudacskát, minek a vége, akár egy üvegből való nagyocska gyűszű, csillogó módon kilátszott. Aztán az üreges rúd és a burkolat közé meleg vizet öntött, melynek a hőfoka harmincnyolc volt, vagyis annyi, mint a bika vérinek a melegsége. S amikor a meleg víz is benne volt ebben a bölcsőnek mondott trombitában, hát akkor a gumit, a trombita száján, ráhajtotta a burkolatra, hogy a meleg víz ott meg legyen rekesztve.

- Jöhet a bika! - mondta.

Nekem izgága lett egész belső részem, hogy miképpen fogjuk csinálni, s hogy a gerjedelemben nem fog-e valamelyik bika megbőszülni. De már indultunk is, hogy kezdjük a valóságot: én magamban ide-oda hajladozva, mint az öreg fa levele, s Pálocska parázsló hevületben; de bizony, úgy láttam, az Ebergényi hőmérője is feljebb hágott már egy kicsit.

Így érkeztünk a bikákhoz.

S ahogy megálltunk ottan, rögvest feszülni kezdtek azok a rengeteg állatok, s valami hang is mintha morajlott volna görögve belőlük. Nem tudom, hogy az idő érkezését érezték-e meg, vagy Ebergényit s a keziben a trombitát látták meg, de a gerjedelem rögvest lábra pattant bennük. Ha lett volna időm, gondolkoztam is volna azon, hogy a bika-tüzet mi gyűjthatta meg, egyszerre mind a négyben; de hát időm arra nem volt, mert Ebergényi oda pattogott nekünk, hogy a fiú vezesse rögtön a szimmentáltit, s majd én is utána az angol Úrfit. És az a szimmentáli, vagyis a Svájci Oszkár, álljon meg a porondos terem közepén, mert arra fog ugrani az angol Győzi.

- Egyik a másikra?! - kérdeztem.

- Igen. Gyerünk! - mondta Ebergényi.

Pálocska már vette is gyorsan a rudat, amelyiken vezetni és féken tartani szokás a bikát; a rudat beléakasztotta a szimmentáli Oszkár orrkarikájába, s már vezette is a magoztató terem felé. Kicsi idő múlva, s úgyszintén rúdon, én is bévezettem Győzi Úrfit a terembe, s ott közel

eresztettem a szimmentáli Oszkárhoz, amelyik tomporval állott az Úrfi felé. Hármát nehezen tudtam volna számolni, de már hetet bizonyosan nem, s Győzi Úrfi már rajta is tüzelt a másik bikán, s künn volt immár a csöge is neki. S akkor Ebergényi, aki szemmel és mozdulatval egyaránt leste a percet, gyorsan és ügyesen megcsalta a bikát a trombitával, mely a magot a gyűszűjében meggyújtotta.

Hát ez megvolt.

A bika szontyolodva leszállt; Ebergényi pedig már ott sem volt, olyan futva vitte az élet magját a tudományos műhelybe. S ott a műhelyben mindjárt munkához is látott; s hogy milyen munkához, azt onnét tudom, mert a későbbi időben, s nem is egyszer, azt a tudós munkát magam is megnéztem. Vagyis az életmagot a trombita gyűszűjéből rögvest kivette, majd nagyító szerkezet alatt, mely az egyet az ezerre is fel tudta nagyítani, annak a magnak egy szikráját megvizsgálta. Amit az a nagyító szerkezet mondott neki, azt menten fel is jegyezte egy papirosra. Vagyis, a jelen alkalommal, feljegyezte a Győzi Úrfi magjának a színét, annak a sűrűségét, nemkülönben a mennyiségét és a magban futkosó szálak mozgását.

S amikor ennek a munkának sebesen a végire járt, már vette is a másik trombitát, s én pedig vezethettem Samuban a második bikát.

S azután a harmadikat.

Még egy óra sem telt belé, s már meg is szolgált mind a négy.

Akkor a homlokunkról letörölgettük a verejtéket, ami gyöngyözött eléggé, mert hiszen egyrészt feszültünk mi is a bikák mellett, s másrészt pedig oda is kellett ügyelnünk szorosan. De a verejték után már könnyű volt a dolgunk, mert csak lapogattuk a négy bikát, s dicsérgettük őket. Nem úgy, mint Ebergényi, aki a tudós munkának a nagyját csak akkor indította tető alá; vagyis a magot tudományos vízben és a tojás sárgájával akkor vegyítette, fel is hígítván azt bőségesen; s a hígítás után akkor töltögette aprózva széjjel, mégpedig olyan sok kicsi adalékra, hogy a négy bika után legalább kétszáz tehénnek elegendő volt.

- No, most már ezt is tudjuk - mondtam Pálcskának.

- Még csak belécsíptünk, tátó! - felelte a fiú.

Nem is lett volna ő, ha nem azt mondta volna, amit mondott. Mert a Pálcska esze mindig azon járt, hogy mit lehetne még egy kicsit, s még egy kicsit tudni. Nem a képzelem felhői között illogott ő, hanem a valóság földjén járt értelemmel, mint jószerint a többi ifjak is manapság; s ha nőtt is szárnya neki, inkább a való világban ugrált, mint némely madár is, amikor leszáll és az úton vagy a rögökön hoprál. De ott mindig előre szökdösött, makacs módon csak előre, s többre. Ha megszimatolt valamit, akkor morgott, vakart és harapott inkább, de arra vadmacska volt; s ha megfoghatta, amit megszimatolt, az esze bé is kapta mindjárt, de aztán tovább már nem is gondolkozott rajta, hanem ugrott ismét, hogy az övé legyen minden.

Tudni akart folytonosan.

Nem mondom, én is szerettem válogatva a tudományt, de félttem is tőle. S ha megtanultam valamit, azt nem hagytam a hátam mögött, hanem vesztegeltem rajta és gondolkoztam azon. Vagyis nem szökdösöttem mindjárt új tudás után, hanem közben-közben szerettem felszállni a fák ágaira, vagy egy lengő virágra legalább.

Gondolkozni akartam folytonosan.

Lám, azon az estén is, amikor először ugrattuk bikára a bikát, Pálocska füttyörészve ment el Piroskához, a nap tudását gondtalanul vetvén belé a tarisnyába, amit aztán, a leszállott este ágaira, már indulása előtt szépen felakasztott, hogy ott az őszi szél; kedve szerint, azzal a tarisnyával harangozzon. De én nem füttyörésztem bezzeg, mert amit láttam és tettem, annak a tudása lelkemre ült. Magamban végig poroszkáltam a nap óráin, s a magoztatásnak még a perceit is megforgattam. Sokáig elidőztem a természet törvényein, melyek úgy rendelték, hogy minden lények éljenek a maguk természete szerint, vagyis a bak szaporodjék a nöstény által. Hát vajon, gondoltam tovább, szabad-e nekünk megcsalni a bikát; vagy a bika nem is tudja talán, hogy megcsalatott?!

- Olyan oktan barom volna?! - kérdeztem a tusakodásban hangosan.

S ahogy kiszaladt a számon a szó, mindjárt meg is toppantam, hogy a bikák meghallották talán. De magamban tovább csillámpolt a gondolat; s végül arra hajlottam inkább, hogy valóban igen oktan állat a bika, mert ha nem volna oly buta, tehén nélkül nem adott volna magot, hanem inkább, azzal a nagyállat erejével, eltaposott volna minket.

Ámbár szomorúak voltak, úgy láttam.

- No, mindegy - mondtam.

Lassan nyugovóra is tértem, de a tusakodás heve akkor sem akart elszenderedni bennem. Egy kevés ideig hordtam még a felejtés földjét arra a hőre, de aztán eszembe jutott a zsidók tatója Mózes, akiről azt mondják, hogy a tudományát az első kézből vette, vagyis az Istentől. Hát a teremtés könyvében ő megírta, hogy milyen elgondolással teremtődtek az állatok, s hogy az ember hatalma, a barmok fölött is, mekkora.

- Hát azt frissiben megnézem! - mondtam.

Elő is vettem tehát a bibliát, amit lelkem botja gyanánt mindig magammal hordoztam, s abból elolvastam a teremtés mind a hat napját. S azt jól is tettem, mert a hatodik napra írva találtam, hogy az ember uralkodjék a tenger halain, az égi madarakon és a vadakon, az egész földön és minden állaton, mely mozog a földön.

A tudománynak hát igaza látszott.

Mondhatni én is megnyugodtam, s a következő naptól kezdve már nemigen voltam kétkedője a mesterséges tenyésztésnek. Vittük is azt, napot napra halmozván; s ha volt valami, ami a buzgalmam ágait térengette, akkor a bikák szomorúsága volt az. Mert bent az istállóban magukba esve merkedeztek mindig, a jártatások alatt pedig örökké csak lassú unalommal és a világ fájdalmaival cammogtak. Már az a Borzderes Samu is annyira megtúrta maga mellett a szamarat és Csibuk pulit, mint ahogy a kedvetlen kutya szenved el, kapsantás nélkül, hogy a légy az orrára szálljon. S Magyar Döme sem mamókált már velük, hanem minden örömét Mózesre hagyta inkább, aki megírta nekünk, hogy uralkodjunk a barmok fölött.

Így múlt az idő.

- Szontyolognak a bikák - mondtam egy napon Ebergényinek.

- Majd segítünk rajtuk - felelte ő.

Ebben a felhőben érkeztünk el ahhoz a szombathoz, amelynek délutánján ismét egybegyűltünk, hogy tiszteljük és meghallgassuk Duba Lehelt, akit azelőtt hat nappal megválasztottunk az országgyűlésbe követnek. Mindenki ott volt, a gazdaság mind a két üzemegységéből, s mi ismét Simófival ültünk egyazon asztalnál, mert Simófi olyan volt ugyan, mint az áprilisi időjárás, de azért igen szíven hordozta, hogy földiek vagyunk. Nyilván az emlékei készítették

erre, melyeket gyermekségéből magával hozott; vagy még inkább a mi képes beszédünk, amely olyan illogással röppent el néha a mások füle mellett, hogy a szemükkel néztek a szavak után.

No, jól van: ott ültünk együtt; s Piroska is tündörögve velünk, amikor Duba Lehel beszédre felállt, hogy a megbecsülést, minek a szavazó cédulákon is nyomát hagytuk, emberi illendőséggel megköszönje. Hanem az ő illendősége okos illendőség volt, mert jórésziben a földön gazdálkodásról beszélt. Ennek a beszédnek kalendáriuma is volt, mert hiszen a három esztendő tervezésnek az első évét terményben már tető alá hordtuk. Elsőnek a gazdálkodás fundamentumát említette, vagyis a földet magát, melynek a termő kedvét műtrágyával még jobban fokozni kell; éspedig annyira, hogy a búza termése holdankint három mázsával, a törökbúzáé hattal, a cukorrépáé negyvennel és a lucernáé pedig tizenkettővel ismét növekedjék. Ebben az igyekezetben nagyot fog segíteni a mészköpor is, melyet nagy buzgalommal most kezdtek gyártani. A mészköpor után beszélt a vetőmag megjavításáról, s majd a baromfi szaporításáról; nemkülönben arról a találmányról, hogy az állatok egészsége érdekében valami Erra nevű jóféle szert kell vegyíteni a takarmányba. Hát a végén valóban okosabbak lettünk; s jó vacsorát is adott az óbester asszony, aki a vacsora végén még a vállamra is ereszkedett s ott kicsi híján könnyeket hullatott, hogy az ő arany korszakát én a Boroszlán hátára tettem, s úgy vittem el.

Simófi, mint a virágzó csalán, úgy nézte a virágjával, hogy az öreg hegyre mennyire rányomult a borús ég; s nagy hangon egyszerre felsóhajtott:

- Aj, beh kár, hogy elment az a Csengeri Gere!

- Mért sajnálja olyan nagy szívvel? - kérdezte az óbester asszony.

- Hát hogyné! - mondta Simófi. - Hiszen magát el akarta venni feleségül!

Mint a pünkössti csipkebokor, erre kigyúlt az óbester asszony is, hogy az ő dunnája alá nem kell olyan ember. A virág és a tövis annyira benne volt, a szóban és az arcában egyaránt, hogy Pálocska magát lengetve nevetett rajta; s Piroska pedig, a vágya szökellésiben, olyan kukkra emelte a szemöldökét, mint valóban valami szép kicsike dunnát, hogy lám, ki búvik bé sebesen alája. Isten bocsássa meg, de ha legény lettem volna abban a pillantásban, úgy alája illantam volna, hogy ugyan Pálocska pilloghatott volna utánam.

- Csak az ördög pajzánkodik benne - mondtam Simófira, pedig mondhattam volna magamra is.

De hát ember voltam én is, aki ha nem is vettem másra malomkövet, azért magam előtt gurítottam mindig, hogy végső szükségben kéznél legyen.

- Nem baj, no! - folytatta Simófi. - Eb ugatja Csengerit.

Ez már jobban tetszett az óbester asszonynak, s hogy az eb útján is közeledjék hozzám, kövér vággyal elsóhajtotta magát, hogy hajh, ha ő tudná annak az ebnek a nevét! S kacsintott is felém, amiből még inkább kerek lett, hogy Csibuk pulit akarja kimondatni valakivel. Hiába uszított azonban, mert a Csibuk nevét nem ejtette ki senki; ellenben úgy nevettek, mintha a puli farkából, akár a kaktusz növényből, virág serkent volna ki ott a szemünk előtt. Simófi is látni vélhette ezt a csodát, mert azzal fűzte tovább a tréfát, hogy hamarosan cirkuszt fogunk alapítani, melynek Szirom bácsó lesz az igazgatója, s ahol Gyözi Úrfi, Samu, Döme és Oszkár mutatványval fog szerepelni; s ahol a Boroszlán két tapsifüleből pálmalevelet varázsolunk, s Csibuk pedig csengerizik.

- Értem - bólintottam egyet.

S úgy véltem, hogy csakugyan értettem a tréfát, ami valójában azt mondta nekem, hogy mint az ószeres a rongynak, én is gyűjtője vagyok az állatoknak, s már annyira szeretem őket, hogy majmolom is. Mosolyogtam rajta, mert egyfelől Simófit a bogosságával együtt szerettem, s másrészt pedig, ha a szó kérge nem is, de a bele igaz volt. S mivel az én igazam fája alatt Pálocskának mindig tartogattam helyet, így találtam szólni hozzá:

- Hallod-e, nekünk szól a trombita!

A fiú, ki egyébként semmi tréfával nem állott atyafiságban, s a hasznosságon túl az állatokat sem szívelte, egy kicsit döfösen azt felelte nekem:

- Nem én bújom az állatokat!

Hát ez a szó nemcsak elrontotta a kedvemet, hanem egy kicsit megszúrta azzal a tövissel is, amellyel Pálocska már azelőtt is cirmolgatta a bőrömet. Nem szóltam azonban semmit, hanem alkalmas időben felálltam, s a malomkövet haza gurítottam az istállóba. A kapus ajtó előtt Csibuk olyan ugri-bugri örömmel fogadott, hogy a bőrit is szinte lerázta magáról; s Boroszlán is, akit soha nem kötöttem a jászolóhoz, odajött hozzám s úgy dörzsölte a kezemfejéhez az orrát, mintha én római pápa lettem volna, s ő pedig valami zarándok.

Meg is vigasztalódtam.

De attól a naptól kezdve egy kicsit fátyolos lett kettőnk fölött az ég; mondom, csak egy kicsit, mert a szót nem kerültük, s egymást éppenséggel nem. Csak hát olyan volt az a szó, mint a gyümölcs, amelyiknek a magja-húsa megvan, de csali kedves színeket nem játszik, s nem környékezik levelek sem, melyek a szellőben zsengeten meglebegnek, vagy a szélben táncot járnak.

Ez pedig elég nagy hiányosság volt, mert a tudományos tenyésztés nagy gonddal és fifikus észjátékval járt. Már pedig ha az értelmet nem ösztökéli a csali színek s nem virrantják a nyughatatlan levelek, akkor a gond meztelen és az észjáték vánszori. Pedig ha valamikor, abban az időben a gondot csakugyan fel kellett volna öltöztetni, s az elmét serkenteni a találékonyságra; igen, mert ahogy múltak a napok, egyszer így szólt Ebergényi:

- Szirom bácsi, gondoltam valamit.

- No! - tartottam a fületem.

- Ugrassuk kétszer azokat a bikákat.

- Naponta?

- Naponta hát! Újrázzanak!

Volt valami igaza neki, mert egész életemen átal gazdálkodván, ismertem olyan bikát, amelyik naponta két tehenet, de sőt hármát is, el tudott igazítani. Ezek a mi bikáink pedig válogatott díszek voltak, s úgy is tartottuk őket, mint valami nagy basákat. No, jól van, másnap meg is tettük a próbát, ami a két magyar fajtával, vagyis a Borzderes Samuval és Dömével sikeredett is; az angol Úrfi és Svájci Oszkár azonban hallani sem akart róla.

- Ha nem, hát nem - mondtam én.

Pálocska azonban nem volt ennyire engedelkeny, mert ahogy mondtam is volt, ő nem az állatot tekintette, hanem csak a hasznát. Amikor hát etette is attól fogva azt a két bikát vagy sétáltatta őket, mindig ripadozott rájuk; majd gondolt valamit, amiről azonban nekem nem szólt. Rosszul tette azonban; két okból is, mert először: ha megtudják vala a gazdaságban, könnyen madarat csináltak volna belőle, hogy tudjon más tájra gyorsan elrepülni; s másfelől pedig azért is rosszul tette, hogy a hátam mögött cselekedett, mert a dologból könnyen

veszedelem lehetett volna. S ha már ennyit elmondtam, a többit is el kell mondanom, de hozzá-fűzöm igaz lelkemre, hogy ha Pálocskának ebből bármikor is baja lehetne, akkor hazudtam az egészet. Nohát, ha így lesz, akkor elmondom, hogy az egyik napon, úgy a délelőtt legjobb medrében, hát egyszer csak valami szokatlan zendülést hallok, mégpedig a legfiatalabb bika tájáról. Hamar odamentem, de akkor Győzi Úrfi már igen rázta a láncait, gurgulázva bömbölt is, majd pedig, hőkkenve láttam, maga alá az alomra odamagzott.

Aztán szépen megnyugodott.

De ezalatt Pálocska erre-arra sunyta magát, miközben meggörbült háttal röhintett egyet-egyet. Mindjárt láttam, hogy ludas a dologban, s kérdeztem is tőle, hogy mit csinált. Soha nem lévén hazudós gyermek, a nevetés tócsái között el is mondta, hogy azzal a lófogú Dobaival összecimborált, s kapott is tőle szárított kőrishogarat, porban. Dobai nagy zacskóval készletelt abból, még június elején, mert az volt a szándéka, hogy egy-egy tetszetős menyecskének csippent belőle. De aztán nem tette meg, mert félt is megtenni, s másfelől tartott attól is, hogy a menyecskék nem neki fognak virágozni.

- Nohát, én abból adtam a bikának - mondta végül.

Eső után állítottam volna ereszt alá, ha keményen megszidom; de fogadalmat vettem tőle, hogy efféle, sem más efféle, többet nem csinál. Ezzel aztán a kőrishogarat el is temettük; de mondják, hogy minden rosszból lehet valamit tanulni. Hát tanultam én is.

Nevezetesen, s éppen a Csengettyű havának első napjaiban, gondoltam egyet. S az az egy, amit gondoltam, közről sem volt amolyan hirtelen megvillanás, hanem lassanként abból a gondból virágzott ki, hogy a bikák kedvét valóban szítani kéne valamivel. S mivel azt vettem észre, hogy a kedvetlenséget mindig az a bika hordozza leginkább, amelyik az ugratásokat a hátán elszenvedi, hát azért más módot kell találni, gondoltam magamban. Tehenet nem állathatunk oda, mert ha olyant választunk, amelyik éppen akkor fel is akarná venni a bikát, akkor csak sanyargatjuk azt a szegény tehenet; ha pedig mást választunk, akkor az nem tűri meg. Így hát állítunk oda egy ökröt, amely szokott is túrni jámborul mindent. Volt is a gazdaságban egy párját vesztett ökör, s azt mindjárt elhoztam és békötöttem abba a rekeszbe, amelyik az én kamarám mellett állott, s ahol Boroszlán is tartózkodott.

Hanem az ökör a gondolatomnak csak egyik fele volt, s nem is a nyomósabbik. Mert az a másik fele, vagyis a kecsgetetőbb, az egy tehen volt, amelynek serkentő voltát abban láttam, hogy a bikák és az ökör közötti rekeszben ott éljen állandólag, s tartsa fenn a tehénzagot az egész istállóban.

Vagyis legyen a bikák számára ábránd.

Hát úgy is lett, ahogy gondoltam, mert az ökör mellé elhoztuk a tehenet is. S mit adott Isten, vagy inkább a természet törvénye, amelyet ártatlan fortéllyal megközelítettem! Hát a gazdag természet azzal fizetett, hogy először egyazon szintre állott mind a négy bikának a kedve; s majd azután, de csak napot napra töltve, kezdett minden úgy lenni, ahogy Ebergényi, a nagyobb hasznosság céljából, kívánta is.

Örvendett is nagyon.

- Mi történt, Szirom bácsó? - kérdezte egy napon.

Nagy melegséggel, mert hiszen boldog voltam, megmondtam neki, amiről nem tudott. Vagyis megmondtam neki, hogy ábrándnak hoztam egy tehenet, amelyik, úgy látszik, nem hagyta szégyenben az én számításomat. Hát amikor ezt meghallotta, megölelgetett engem, s odaszólt Pálocskának is, hogy tató olyan ember, akitől lehet tanulni.

Este a vacsoránál oda is ült közénk, s meg akarván azzal is tisztelni engem, hozatott két liter bort. Jól emlékszem, s nem is fogom elfelejteni soha, hogy ez a zsenge vigalom egy pénteki napon történt, éppen Luca napja előtt, amely abban a tavalyi esztendőben szombatra esett. Ha nem tudnám ilyen jól, akkor is az emlékezetemben maradna mindig, mert a rákövetkező szombaton nagyot fordult ismét az én életem.

Nem is tudom, hogy miképpen mondjam, mert ahogy most örökíteni szeretném azt az órát, az elmém és a szívem egyaránt torlasztják a szavakat. De mivel valahogy mégis el kell regélnem, hát azzal az üzenetvel kezdem, amit Duba Lehel délebed után küldött nekem, s amely úgy szólt, hogy fontos dologban mindjárt keresssem fel. Nohát, gondoltam magamban, ez is megtudta a tehenet nyilván, s azért akar a szemembe nézni. De bizony nem úgy volt, ahogy képzelem nélkül gondoltam, mert amikor én beléptem az igazgatói szobába, hát egy baglyodi csukorékot láttam ottan. Elsőnek ott volt Bazsó Alajos, aki szándékunk szerint a tanács elnökségben meghosszabbodott, s aki már Lajosra kurtította a keresztnévét; ott volt Szuszi Mihály, a gyeák tanító; ott volt Fekete Radovoj Joáf komám, s mellette Hopra vejem; s nemkülönben ott merenkedett Potápi Domokos is, akit Muzsdára elcsalni nagyobb dolog lehetett, mint egy medvével megetetni a kocsonyát.

Hát eme baglyodi csukorékot megpillantván, én mindjárt láttam, amit mégsem láttam. Mert amint leülhettem, Bazsó elnök mindjárt élt a szóval, s lépcsőről-lépcsőre elmondta, aminek én most csak a velejét mondom. Vagyis elmondta, hogy a baglyodi gazdák meg akarják csinálni a közös gazdálkodást, melynek vitelére természetesi szövetkezetet létesítenek. A szokás és a rendelkezések szerint ezt egy bizottságnak elő kell készítenie, s a gazdák úgy óhajtják, hogy ennek a bizottságnak én legyek a feje.

- Úgy van! - mondták is mind.

Reám öntötték valóságval a szót, mintha a felhő vizei, egy tölcseren keresztül, mind egy öreg fára zúdultak volna. S a lelkem fejét kidugva ebből a tengerből, megkérdeztem Potápi Domokost, hogy a fia bizonyosan jön-e Baglyodba papnak.

- Ha addig a szentek szakállá ki nem hull - mondotta Potápi -, akkor karácsony előtt Baglyodban lesz.

Nohát, ez nem volt rossz hír.

S ennek a hírnek az udvarából megkérdeztem Duba Lehelt, mert hiszen az ő ernyője alatt ültünk valahányan s nekem a gazdaságban főm is volt, tehát megkérdeztem tőle, hogy válasszon előtt egy-két dolgot szabad lenne-e megtudakolnom. S mivel azt felelte, hogy hogyné-hogyné, hát én megkérdeztem az atyafiaktól, hogy otthon Baglyodban mindenki benne lesz-e, de egytől-egyig, abban a közös gazdálkodásban, mert nekem az a bibliám, hogy mindenki legyen a bolyban.

- Mindenki benne lesz - mondta Joáf komám.

- S a pap velünk lesz-e? - fordultam Potápihoz.

- Én leszek neki a sugalmazó szentlélek - felelte Potápi.

Ezen mindenki somolygott, ami olyan volt, mintha a kenyérre egy kicsi vaj is kenődött volna. S amikor ez a kevéske vaj már rajta is volt a mi mindennapi kenyérünkön, hát én odafordultam Duba Lehelhez, s így szóltam hozzá:

- Ha meglesz Baglyodban a közös gazdálkodás, segítő gyámolunk lesz-e ez az állami gazdaság; s másodszor Simófi Gergelyt, legalább egy hétre, nekünk adj-e, hogy a jövődöt együtt megtervezzük?

Amikor azt felelte Duba Lehel, hogy a muzsdai állami gazdaság szívesen lesz patrónus, és Simófit is örömmel segítségünkre adja, hát akkor így folytattam:

- De még kérdezek valamit.

- Hát csak kérdezzen - bólogatott biztatólag az igazgató.

Erre én is megigazítottam a vállamon az ujjast, majd azt mondtam, hogy Baglyod lakossága négyszáz lélek, s ehhez a négyszáz lélekhez van mindösszesen háromszáz hold. Ellenben a muzsdai állami gazdaságnak van négyezer holdja, mely a keleti részen határos a baglyodi földekkel. Szakítson ki hát az állami gazdaság, azon a részen, legalább kétszáz holdat, s adja oda közös gazdálkodásra a baglyodiaknak.

- Ebben már a minisztérium határoz - mondta Duba Lehel.

Hát ez nagy bökkenő volt, mert négyszáz embernek háromszáz holdon, akár közös gazdálkodásban is, biztató módon megélni nehéz; bár sokat fog emelni rajtunk, ha az állami gazdaság tudással, gépekkel, jó vetőmaggal és nemesítő állatokval megsegít minket.

- Mit merjek hinni, mégis?! - szorítottam tovább a szót.

Duba Lehel kicsire húzta a szemét, s egy kevés ideig tömötten gondolkozott.

- A kérés indokolt, én pártolom - mondta azután.

Többet már nem is kívántam kérdezni, de az értelem mellett megbuggyanván a szívem, annyit mégis mondtam, hogy Pálocska tanuljon, s majd álljon az én helyemre. S ahogy ezt kimondtam, lehajtottam a fejemet, s magamba költöztem. Nem tudom, hogy csak egy pillantásra-e, vagy nyújtottabb időre, de ott állottam a magam oltára előtt, melyet legbelől mindenki hordoz magában. Nyilván csak pilinke idő volt ez, de nekem elegendő arra, hogy az emlékezetemben végig tündörögjön az én életem, s nemkülönben azoknak az élete, akik ezen a földön hazát leltünk, s akik Baglyodban hont alapítottunk.

- Úgy lesz, ahogy a Boly akarja - mondtam.

Még azon a délutánon Pálocskát maga mellé vette Ebergényi, hogy a tudományos műhelyben neki hasznára legyen; s a bikák mellé két új gondozót rendeltek. Én pedig vasárnap, a csengettyű szavára, elindultam Boroszlánnal Baglyodba, ahol Ámáli és az élők vártak engem.

Hazamentem szárnyas hangyának a bolyba; s úgy éreztem, hogy örökre.

Kilencedik hónap

Január, vagy Szirom hava

Legyen az élet rendje szerint, amit írok.

Ilyen zengével kezdte el az én nagyapám, hogy ebben a krónikában elregélje a mi jelen életünknek kilenc hónapját. A kilencből csak nyolc hónapot tudott elmondani, s most én úgy gondolom, hogy megpótolom a kilencedikkel. Erre is nehezen szántam rá magam, mert bennem már nincs meg az a tudomány, hogy olyan pelyhes szavakkal és jelképes szólásokkal tudjak beszélni, mint ahogy az én Szirom tató nagyapám tudott.

De már nem tud, mert meghalt.

Egy napig ott voltam a halálos ágya mellett. A temetés után magamhoz vettem az ő regélő írását, melyben elbeszélte az elmúlt nyolc hónap történetét. Reám hagyta ezt az írást, mert úgy akarta, hogy én olvassam el, s őrizzem meg. Azt hagyakozta, hogy tanuljak belőle, s majd a baglyodi termelő szövetkezetben, amit ő bolynak nevezett, álljak a helyére. Most akadoznak a szavaim, s meg is vagyok indulva. Emberi dolog, nincs mit szégyenkezni rajta. Akadoznak a torkomban a szavak, s amikor nagy nehezen megküzdöm velük, akkor a toll hegyén is rezegnek. Már a temetés is, amelyet el fogok beszélni, nagy fájdalomba sújtott engem. De ez a fájdalom semmi volt ahhoz képest, mint amit éreztem magamban akkor, amikor elolvastam a mi nyolc hónapunk történetét, melyben kedves tató engem is megörökölt. Nem is tudtam egyvégtiben sokat olvasni belőle, mert olvasás közben, egy darab idő múlva, úgy éreztem magam, mint a megterhelt ág érezheti, amelyikre olyan sok patyolat hó hullott immár, hogy már-már letörik. Olyankor aztán félbehagytam az olvasást, s a muzsdai mezőkön kóboroltam a hóban. Így hat napig tartott, amíg ennek az igaz regének a végére értem.

Ma van a hatodik napja.

Mert kezdtem a temetés utáni hétfőn, február kilencedikén. Ma pedig, amikor kedves tató, a csengettyű szavára, az írásban hazament szárnyas hangjának, ma február tizennégy van. Ezt a hazamenést hát az írás szerint mondom, mert azzal végződik az ő regéje. Még délután olvastam ezt a szárnyas befejezést, amiről nem is tudta még akkor, hogy csakugyan örökre igaz lesz. Aztán elmentem ide-oda a havas utakon, visszajövet bementem Piroskához, aki most annak a Gögös Jánosnak a lakásában lakik, a megárvult özvegnél, akit tavaly nyáron megütött a mennykő. - Sápadt vagy, Pálocska! - mondta nekem Piroska, amikor meglátott.

- Olyan vagyok, amilyen vagyok - feleltem neki.

Nem akartam az okot megmondani, a jó ég tudja, hogy miért. Talán féltem, hogy Piroska le fogja rázni, vagy megpróbálja lerázni, az ágról a patyolat havat. Annak pedig, úgy gondoltam, ott kell elolvadni. Tehát nem mondtam meg neki a fakóságom okát, hanem felemlégettem az első igazi találkozásunkat, ami benne volt a kedves tató írásában. Ott a gazdaság udvarán történt, amikor nagyapám megfenyegette Piroskát, hogy én őt is el fogom virágnak ültetni, ha nem vigyáz.

- Emlékszel, mit mondtál akkor? - kérdeztem.

- Azt, hogy olyan nagy ültető vagyok? - felelte Piroska.

Csakugyan azt kérdezte ott az udvaron. Jólesett, hogy emlékezett Piroska. Gondoltam is magamban, hogy tisztább és megtartóbb szívük van a lányoknak, mint a fiúknak, mert bizony én nem emlékeztem volna erre, ha a nagyapám írása meg nem örökíti.

- S mit feleltem én arra? - kérdeztem tovább.

- Igen, elültetném - emlékezett Piroska. - Ha aztán nem kéne könnyekkel öntözni.

Hát ezt is tudta.

Meg is mondtam neki, amit szintén a nagyapám írásából tanultam, hogy nyár óta sokat változott bennem a világ. Sokat, mert a nyáron, ha nem lett volna olyan ághegyin az a mogyoró, csakugyan nem tettem volna el karácsonyra. De most, amikor egy rázintással az ölembe hullna, most bizony elteszem a jövő karácsonyra. Pedig az messze van. Akkor azonban, karácsonykor, aranyba csombolygatom majd azt a mogyorót s a házasság ládikójába zárom.

Ennyit mondtam csak. Aztán megcsókoltam Piroskának a kezét, s hazamentem a szobámba, amelyik a mesterséges állattenyésztés épületében van. Ebergényinek köszönhettem, hogy olyan alkalmas lakhatásom lett, ahol nemcsak villany világít, hanem tanulhatom és hallgathatok rádiót is, mert egyedül vagyok.

Hazajöttem tehát ebbe a szobába.

Az írás, amit a kedves tató írt, ott hevert az asztalon, nagy csomóban. Bizony, nagy csomóban, mert annak a nyolc hónapnak minden fáját-virágát megírta nagyapám. Igaz, hogy sokáig is írta, mert az ő regéje szerint december tizenötödikén kezdte el az írást, a tavalyi esztendőben. Pontosan tehát annak másnapján, amikor innét Muzsdáról, a baglyodi küldöttség hívására, szárnyas hangyának hazament. S írta egészen ennek a jelen februárnak első hétfő napjáig, amikor az „örökre” szó után letette a tollat, s azt mondta anyámnak:

- Hangyák másznak a fejemben, te Zsuzsika!

Mivel többet nem is nyúlt a penna után, így kereken hét hétig írta, amit írt. De csak esténként tudott írni, mert nappal a közös gazdálkodás dolgában járt-kelt, s hánnya-vetette ezzel s amazzal a tervet.

De hát ne kalandozzam el, mint némely ember szokott, hanem folytassam a magam történetét, hogy aztán azon keresztül eljussak én is a bolyhoz, majd megboldogult kedves tátónak a betegágyához, s onnét a tanulsághoz, melyet az ő írása és példája nyomán nyertem.

Tehát ott állott a nagyapám írása az asztalomon, nagy csomóban. Itt-ott belenézegettem még, s emberséget és jó magyar beszédet csipegettem belőle. Aztán magamba költöztem én is, ahogy ő magáról írta az egyik helyen. S amikor elérkeztem a lelkem legbelsejébe, amit ő oltárnak nevezett, hát akkor ő azt mondta nekem a maga hangján, hogy Pálocska, írd meg a kilencedik hónapot, hadd legyen olyan ez a történet is, mint a gyermek, aki kilenc hónappal születik. S legyen csengettyű, amit írsz, mert nemcsak a tanácsba kell csengettyű, ahogy te mondtad egyszer, hanem mindenfelé, s legfőképpen az ifjúságnak.

Szegény tató nem hinné el, ha most azt mondanám neki, hogy csakugyan hallottam az ő hangját. Úgy vélekedett rólam, s abban igaza is volt, hogy én nem a képzelem felhői között illogok, hanem a valóság földjén járok értelemmel. Ilyen vagyok most is, azt hiszem. Csak hát, ahogy telik az idő, a valóság táguul. Így valóság lett, az én keserű fájdalmamra, a nagyapám halála, s az lett az írása, ami a szememen keresztül a lelkemre maradt. És ennek a kettőnek a sugárzása folytán valóság lett az is, hogy ő bennem holta után elevenre kelt.

Vegye is úgy mindenki, hogy a lelkem legbelsejében Szirom tató megszólalt, s azt mondta nekem, hogy írjam meg a kilencedik hónapot. Írjam meg, hadd egészüljön ki velem, mint ahogy a mindennapi életben is velem egészült ki.

Hát én szót fogadtam neki, s a téli este csendjében írni kezdtem. Ennyit, ami idáig írva van, már valahogy el is mondtam. De kínlódva, s mégsem elég jól. Az indulat szorongat engem, hogy az ő szavához képest az én szavam csak szekérszöveg. Ha engednék az indulatnak, apró darabokra szagatnám a papírosat, s ezt a tollat is miszlikbe törném, pedig nem is az enyém, hanem a Piroskáé. De hát, ha megfeszülök, akkor sem tudok olyan pillangósan s mégis a szeg fejére írni, mint ő.

Haragszom magamra, nohát.

De ha már így van, hogy nem tudnak repülni a szavaim, akkor zörögjön a szekerem tovább. Induljon onnét, hogy december tizennegyedikén, a múlt esztendőben, azon a vasárnapon hazament Szirom tató Baglyodba. Helyesen írta ebben a regében, hogy akkor Ebergényi maga mellé vett engem, hogy a tudományos műhelyben hasznára legyek. Egyeztünk is ketten elég jól, mert én elnéztem Ebergényinek, hogy gyakran bennem lakott, amikor valami tudományos munkát gyorsan kellett megcsinálni. Márpedig azzal a maggal, amit a bikáktól nyertünk, szorgosan kellett dolgoznia, mert különben az élet szálai a magban elvesztették elevenségüket, s könnyen magukba is haltak. Ilyenkor hiba nélkül és sebesen kellett a kezébe adogatnom a vegyítő szereket és az üvegcsöveket. Ha elvétettem valamit, akkor könnyen kiszaladt a paraszt szentháromság a száján, vagy a góbé isten még gyakrabban. Ez rosszul esett, mert ő sem volt a Dániel oroszlánja, hanem csak egy gyöngyösi finánc fia. S nem esett jól azért sem, mert a mi bolyunkban a paraszt műveletlen és bogos embert jelent, a góbé pedig balgát. Igaz, ilyen pattogások után mindig megkedvesedett ismét. Tettem is, hogy nincs semmi baj, mert ha én is a fináncok zöld szentjeit kezdtem volna emlegetni, akkor a békesség felborult volna közöttünk, s én a mesterséges tenyésztés tudományában hoppon maradtam volna. Én pedig tanulni akartam folytonosan, mint ahogy nagyapám is helyesen írta rólam. Makacs módon csakugyan szeretek, mint némely madár is, mindig előre szökdösni, s folyton többre. S ha megszimatolok valami új és hasznos dolgot, főleg a tudományban és a gépek világában, akkor arra valóban vadmacska vagyok.

De fizetnem kellett érte, ilyen nyelésekkel is.

Néha szidtam magam, amikor szó nélkül zsebre tettem a sértéseket, még keményebben is talán, mint ahogy Ebergényi tette. De olyankor eszembe jutott nagyapám, aki a bajban soha nem ugrott az indulat hátára, hanem inkább babrálta az ibolyák tövét.

Azt hiszem, jól is tettem, hogy idáig türelmes voltam. S legyen erőm, a kutya mindenit, hogy a jövőben is az legyek. Mert a tudás megérdemli, ha az ember nemcsak a maga kedvére akar tudni, hanem a mások hasznára is. Veszem csak ezt a nemesítést a hasznos állatok dolgában, amit a tudomány már összekapcsolt a mesterséges tenyésztéssel. Nagy dolog ez! Láttam a nagyító szerkezet alatt, többször is már, a bika életmagjának egy cseppecskéjét, vagy ahogy nagyapám írta, egyetlenegy szikráját. Hát az a szikra csupa életakarat és lobogás volt, s benne az élet szálai úgy száguldoztak, mint ezer és ezer számra a parányi repülőgépek, amelyek egymás mellett villogva sikamlanak tova, de egyik a másikba nem ütközik mégsem. Mindig úgy felgyújtott engem, amikor ezt láttam, hogy ifjú fejemben végül egy gondolat nőtt, mely Piroskát szinte elérímítette tőlem. Más szóval, arra gondoltam, hogy az én paradicsomi magomat is vizsgálná meg Ebergényi, de a nagyító szerkezet alatt mutatná meg nekem is.

- Ha akarod, megnézzük - mondta Ebergényi.

Talán nem kellett volna még a szóig sem engednem ezt a gondolatot, mert lehetnek, akik megbotránkoznak még a szón is. De akik nem fogják fel, hogy amit én gondoltam, azzal csak az élet titkához akartam közelebb férközni; mondom, akik ezt nem fogják fel, hanem megbotránkoznak, hát azokat vigye el az angyal. Mivel azonban, úgy hiszem, nem érdemes farizeusnak lenni, hát kimondtam a szót, ami azzal folytatódott, hogy a cselekedet előtt megtorpantam.

- Hát még gondolkozom a dolgon - mondtam is Ebergényinek, aki jót nevetett rajtam, s majd így szólt:

- Pedig egy egész várost tudnál, ezen a módon, alapítani.

Valójában ezzel a mondással kezdődött a baj, mert egész nap a fülemben csengett a mondás, s estére egy ábrándot építettem a képzeletemben. Ennek az ábrándnak a dolgában én megértem magam, mert hiszen fiatal vagyok, s így az emberiség jó ügyében mohó. Azt gondoltam tehát, hogy egy egész várost ugyan nem alapítanék, de a baglyodi boly ügyén nagyot tudnék lendíteni. Úgy tenném ezt, hogy az én paradicsomi magomból, a mesterséges termékenyítés útján, Baglyod lakosságát rohamosan felszaporítanám. Tíz esztendő alatt olyan Baglyodot tudnék abból a községből csinálni, hogy a lélekszáma felrúgna legalább százezer főre.

Azt hittem, mindjárt felvet a nagy gondolat.

Nem is tudtam magamban tartani, hanem elmentem Piroskához, akit nemcsak szívvel kedvelek, hanem okosnak is tartok. S mivel szeretem, s házasságot is ígértem neki, hát a becsület is azt kívánta, hogy egy ilyen ábrándot ne tartsak előtte titokban. Kigyulladva a nagy izgalomban, el is mondtam neki a nagy gondolatot, hadd lássam rajta is az öröm lázát. De bizony Piroska, miközben beszéltem, egyre jobban fészkelődött a helyén, s majd a végén felugrott, mint a tigris.

- Menj innét! - mondta.

Nem is mondta, hanem kiáltotta. Csapdosni kezdette ide-oda a széket, s úgy villogott a szeme, hogy azt hittem, mindjárt nekem ugrik és elharapja a torkomat. Okosabbnak láttam tehát, ha minél gyorsabban eljövök.

El is jöttem.

Ez még újesztendő előtt történt kedden. A rákövetkező szerda már Szilveszter napja volt, s hogy ünnepeljenek ők is, a bikákat nem ugrattuk. Az Ebergényi utazása miatt, mert a fővárosba volt mehetnékje, már délelőtt szabadságot adtunk magunknak is. Szépen felöltöztem, s mindjárt elmentem Piroskához. Okos és kedves szóval, bár a hörcsögsége miatt az nehezemre esett, megmondtam neki, hogy a baglyodi ábrándot tekintse úgy, mintha nem is szóltam volna semmit.

- Igyekszem elfelejteni - csak annyit szólt.

Az elfelejtésben segítettem neki, s olyan gyorsan megbékéltünk, hogy délben már vonatra is ültünk, hogy elmenjünk a szüleikhez, akik egy dunántúli városkában laknak. Az apja kertész volt ottan, s ma is az; az édesanyja pedig ügyes gömbölyű asszony, aki főzni-sütni jól tud. Csaptunk is olyan Szilvesztert, hogy még másnap délután is az asztal mellől indultunk vissza.

Úgy láttam, meg is szerettek.

Új év új reménység, szokták mondani, s én úgy is kezdtem az esztendőt. Igaz, a reménység számára meg is volt vetve jól az ágy, mert a bikák igen jól forgódtak, s mi sem dolgoztunk rosszul. Csak egy dolog volt, ami egy kicsit elszomorított, s az is főleg a nagyapám emléke miatt. Ezt a szomorúságot a Csibuk puli története okozta. A szamarat, ahogy kedves tató azt meg is írta, ő magával vitte Baglyodba, de Csibuk itt maradt. Éjnaponta, hogy már én is használjam ezt a szót, az a szegény puli ott örködött a kapus ajtó előtt. Várta nagyapámat, de nagyapám nem jött. Kereste is mindenfelé, de nem találta. S bár én unitárius voltam az állatok dolgában, mint ahogy ebben a regében írva van, a kedves tató szavaira emlékezvén s még inkább az ő írása után, kezdtem az utóbbi időben megszeretni őket. Ilyen-olyan jó falatokat adtam hát Csibuknak is, de nem sokra mentem azzal. Azért nem, mert a bikák mellett itt van ez az egyik gondozó ember, bizonyos Szuváj nevű, aki valamikor sintér lehetett talán, mert Csibuk úgy rettegett tőle, hogy amikor feltűnni látta Szuvájt, még az egerlyukba is belebújt volna.

Egyszer aztán el is tűnt Csibuk.

Napok múlva mondta valaki, hogy a muzsdai keresztútnál, ahol Baglyod felé balra kell fordulni, holtra fagyva találták meg. Mindjárt kerestem is, hogy eltemessem, de már valaki eltüntette onnét.

Egyébként a reménység megvetett ágyában éltünk.

Ezt nemcsak az állami gazdaság ügyére értem, hanem Baglyod sorsára nézve is. Mert a baglyodiak, elég rövid idő alatt, annyira mentek a szervezkedésben, hogy a közös gazdálkodás tervezetét már végső formába akarták tenni. Igen lelkesítette is őket, hogy a nagyapám kívánságai, melyeket a Duba Lehel szobásában, a baglyodi küldöttség előtt, azon a decemberi szombaton okosan kimondott, már kezdtek valósággá válni. Így megkapták az írást, hogy a muzsdai állami gazdaság patrónusa lesz a baglyodi termelő szövetkezetnek. Ami annyit jelentett, hogy az állami gazdaság gépekkel, vetőmaggal, minőségi állatokkal, s tanácsokkal is, segíteni fogja őket. A papot is elnyerték, azt a Potápi Piuszt, s karácsonykor már el is mondta az első misét. Nem is jártak rosszul véle, mert az ünnepi prédikációban, ahogy hallom, az apostolok között felosztotta egész Palesztinát, a baglyodiakat pedig arra biztatta, hogy a szövetkezeti bolyban mindenki legyen benne.

Mindezt nagyapámnak köszönhatték.

Valamint azt is, hogy Simófit a tervezés vizsgálatára, s hogy szükség szerint igazítson is azon, arra megnyerték. Január hónap középső szombatján, éppen a nagyapám neve napján, már délebed után mindjárt, be is jött Péter öcsém a szekérrel, hogy Simófit kivigye. Engem is magával vitt Simófi, hadd tanuljak ilyen dologban is. Egész délután ott ültünk Bazsó elnöknél, s csapkodtak a szavak, melyeket mint a vadgalambokat, mindig nagyapám szelidített meg. Amikor pedig az estébe már jól beléhajlottunk, akkor édesanyámnál, Antal napjára, nagy vacsora várt. Bazsóval együtt mind ott voltak a hangadó emberek, s a töltött káposzta és a kürtös kalács után, ami egyébként istene is volt neki, Simófi olyan jól érezte magát, hogy nagyapámat Szirom apámnak nevezte, Zsuzsánna húgocskám előtt pedig térdre ereszkedett, s úgy kérette feleségül. Másnap ebéddel folytatódott az antalozás, de én az asztal mellől délebed után elsöktem, mert azon a vasárnapon, mintha öreg szarvas után őzike jött volna, hát éppen Piroska napja volt.

A következő szombaton is kimentünk, s nemkülönben az utána következőn, amely már éppen a hónap utolsó napjára esett. Ez a szombat különösen nevezetes nap volt, két okból is. Egyik a minisztérium irata volt, melyet Simófi hozott magával, s amely az állami gazdaság birtokából száz holdat engedélyezett a baglyodiaknak. Mindenki örvendett ennek, de nagyapám csak ennyit mondott:

- Jó munkával majd kicsaljuk a másik százat is.

Szándékkal nyilván, de éppen jókor jött az állami adomány, mert a megalakuló közgyűlést másnap délután kívánták megtartani, február első napján, vasárnap. S ezért volt, másodikul, nevezetes nap az a szombat. Érezte is mindenki, hogy Baglyod s benne a nép most a másik oldalára fordul, bizakodással a jövő felé. Simófi a gazdálkodás tervezetét bolhászta, ki tudja, hányadszor. Aztán az alapszabályba csipegetett belé egy fekete ceruzával, minek a hegye folyton visszaugrott, amikor nem kellett volna. Gondolkozott és fontolgotott a papiros felett, de annyira igen, hogy a feje sült el belé. Oda-oda néztem én is, de valahogy nem tetszett nekem, hogy a ceruzája fekete. Éppen nálam volt a Piroska zöld tolla, amellyel írom ezt a kilencedik hónapot is, s hirtelen feléje nyújtottam.

- Ne feketével, zölddel írjon! - mondtam.

Azzal a nagy kormos szemével reám nézett Simófi, majd azt mondta, hogy irtani kell a babonát. De ugyanakkor elvette tőlem a zöld tollat, s a feketét pedig, ami úgylát rossz volt, béeresztette somolyogva az asztal alá. Aztán készen is lett volna már nemsokára minden, csak a név hiányzott, amit címül adnának a szövetkezetnek. Az egyik a Szorgalom nevet ajánlotta, a másik a Szebb Jövőt, s ismét a másik az Áldás és Békesség címet.

Folyt a szóvita.

- Muszáj?! - kérdezte kurtán nagyapám.

- Nem éppen - felelte Simófi.

Ha nem volt muszáj, csakugyan jobbnak látszott a nevet függőben hagyni, mert könnyen mende-monda lett volna abból, hogy a baglyodiak négyszáz holdon megegyeztek, de egy mogyorón összevesztek. Így még jobb is, azt mondták, mert a gyermeket is csak a születése után keresztelik meg. Inkább a gyűlés rendjét beszélték meg, mely szerint Simófi elmondja, hogy a muzsdai állami gazdaság, mint patrónus, mi mindennel fogja a baglyodiakat segíteni, s majd nagyapám kihirdeti, hogy az állam száz holddal gyarapította a község birtokát. Aztán Bazsó felolvassa az alapszabályt, mellyel megalakul a termelő szövetkezet; s mindjárt utána megválasztják Szirom Antalt elnöknek, aki abban a nagy órában az elmékhez és a szívekhez szólni fog.

S másnap mindez meg is történt, annyi különbséggel mégis, hogy a nagyapám beszéde alatt az asszonyok lassanként szipogni kezdtek, s bizony a férfiak szeme is könnyharmattal tele lett. Ez nem is csoda, mert nagyapám olyan volt, azzal a szép havas fejével, mint valóban ennek a bolynak az apostola, ki azonban nem a mennyei üdvösségről beszél, hanem a teremtető, megtartó és elpihentető földről, mellyel a verejték és az áldás örökre összeköti az embert. S beszélt a hazáról, mely ugyan csak egyetlen csepp az emberiség tengerén, de ha az a csepp méreg lenne, akkor megrontaná az egész tengernek vizét; ha azonban édes mézzé tesszük azt a cseppet, akkor az egész tengernek is édességet adtunk. S végül beszélt az emberi személyről, aki elméjével és lelkével fundamentuma minden épülésnek, s ura a jövőnek.

A macska rúgott volna meg engem, az én szemem is könnyharmatos lett. De amikor kijöttünk a gyűlésből, bezzeg nevettem, mert Simófi átölelte a vállamat, s azt mondta nekem:

- Te, öcsém! Hát én nem gyóntam már vagy harminc esztendeje, de ennek a te nagyapádnak minden bűnömet meg tudnám gyónni.

Úgy is vették őt körül, mint egy öreg Krisztust. Emiatt nehezen is tudtunk haza vergődni, pedig érdemes volt, mert olyan vacsora várt minket, ami az Antal-napi élvezésen is túltett. Mindenki úgy beszélt kedves tátóval, mint nagy emberrel egy kicsi faluban, s nemcsak a komái és a sorsos társai, hanem maga Bazsó elnök is, aki pedig, mint a pártosok feje, nem szokott a medréből kihajlani. De én legszívesebben Potápi Piuszt tapogattam a szememmel, azt az új fiatal papot, akit a papság nem vitt messze az apjától, mert egyszer csak magasra ütötte a szavát, s azt mondta:

- Szirom bácsi! Maga hogy az istenbe tud olyan szépen beszélni?!

- Úgy, hogy az igazat mondom, fiam - felelte nagyapám.

Hát ez volt az utolsó érdemes mondás, amit akkor este még megvártunk. Mert aztán utána Simófival hazajöttünk Muzsdára.

S elmúlt három nap.

A negyediken pedig, ami csütörtök volt, úgy a délutáni legjobb kedvemben, hát egyszer megjelenik az én Péter öcsém. Láttam, hogy a kedvének az ága igen bé van hajolva. De mondta is mindjárt, hogy itt van a szekérrel, hogy Baglyodba hazavigyen.

- Mi baj? - kérdeztem.

- Kedves tató beteg - ejtette le az öcsém a szót.

Amikor megérkeztem, nagyapám az ágyában feküdt. Édesanyám volt mellette, s Piusz pap. Az arca csupa tűz volt, s a fején jeges ruha. Nagy kínja lehetett, mert néha úgy nyögött fel, mintha szabadulni akart volna valami borzalomból, ahonnan nem tud. Odahajoltam az arcához, de a szemét látásra bírni és a száját szóra már nem tudtam.

Éjfél után egészen elcsendesedett, s hajnalban meghalt.

Nem sírtam.

Szidtam magamban az Istent, ha van.

Aztán én is megnyugodtam.

Vasárnap délután volt a temetés, február nyolcadikán. Sok ember sereglett oda, a környékről és az állami gazdaságból is. Annyi lakosa Baglyodnak sohasem lesz, amennyi kísérte az ő koporsóját. A háznál Piusz pap beszélt fölötté, kemény és lázadó suhogással, mint egy sasmadár a hegy fölött. S künn a temetőben Duba Lehel búcsúztatta, aki emberi példának állította oda a magyarok elé nagyapámat, s azt mondta, hogy az a föld, amelyben ilyen ember nyugszik, csak virágos jövőt teremhet.

A temetésről mindjárt gyűlésbe mentek az emberek, ami rendkívüli gyűlés volt, mert nagyapám helyett elnököt kellett volna választani. Mivel nem találtak új elnököt, s a gyászban nem is tudták ebből a célból megerőltetni magukat, hát Duba Lehel, aki a pártosok között is égő gyertya volt, azt mondotta, hogy az állami gazdaság majd ad Baglyodnak egy alkalmas elnököt. Amikor ezt éljenző szívvel fogadták, mert hiszen aki onnét jön, az tudományban mindenkit verni fog, hát akkor Bazsó tanácsi elnök is felállt, hogy szóljon. Kettőt mondott Bazsó. Az egyik az volt, hogy a Szirom Antal emlékét örökössé meg azzal, ami neki kívánsága is volt. Nevezetesen, az ő Pálóciska unokájának a tanítási gondját vállalja magára a szövetkezet, abban a reményben természetesen, hogy kellő tudással majd a nagyapja örökébe lép. A másik pedig, amit Bazsó mondott, valójában felszólítás volt az emberekhez, hogy most már nevet kell adni a szövetkezetnek.

Az öreg Joáf, a nagyapám komája, felállt.

- Halljuk, halljuk! - kiáltották.

Hát erre az öreg Joáf, igen megindult hangon, azt mondta, hogy az élet nagyobb rendező, mint az emberi találékonyság. Mert íme, a múlt vasárnap nem tudtunk nevet adni a szövetkezetnek, hanem azt mondtuk, hogy a gyermek előbb szülessék meg, s azután majd megkereszteljük. Hát a gyermek megszületett, s az elnök az ő halálával meg is keresztelte. De mivel neki kedves szavajárása volt a boly, mely a szoros közösséget jelképezi, azért azt javallja, hogy a termelő szövetkezet neve hangozzék úgy, hogy: Szirom és Boly.

Mindenki felállt, s úgy kiáltotta, hogy úgy legyen.

Aztán ki-ki hazament.

Nekem akkor adta átál édesanyám a nagyapám írását, magának kedves tátónak a hagyakozása szerint. Ezt a jelen krónikát, vagy inkább regét, melyben az elmúlt nyolc hónap történetét boldogult Antapó megírta. S hogy ismét az ő írásából éljek, az én életem még azzal is

megterhesült, már ilyen ifjú korban, hogy a gyász szorongatásán kívül vállalnom kellett két másik emberséget is. Az egyiket ugyan a tavaszi mag örömeivel, mert az semmi más, mint az ág tanúságtétele, hogy az öreg fa jó gyümölcsöt termett. Más szóval, az unoka az események tövéből bizonyítja, hogy az ő nagyapja mindenben igazat írt. A másik emberség azonban az én eddigi életemnek legnagyobb keresztje volt: az a gyötrellem ugyanis, hogy ennek a regés történetnek a kilencedik hónapját valahogy meg tudjam írni.

Ha gyarló módon is, de hát íme, megírtam.

Beszédemmel nem tudtam földön is járni s ágakra is szállni, mint ahogy kedves Antapó tudott. Eltölt mégis a jó érzés, hogy emberségben, írásom által is, kiegészültem vele, mint ahogy ő is éltiben kiegészült velem. Nem is tudnék másnak sem jobbat mondani, mint csak azt, hogy egészülünk ki egymással. Ami jó az öregekben, mint ahogy annyi sok jó volt nagyapámban is, hát azzal teljesedjünk meg mi fiatalok, s ami pedig mibennünk megújulás, azzal serkenjenek ők is előre, s többre.

Nem is akarok már egyebet mondani.

Mert hát meg is hajlott immár az ág. Nem csoda, hiszen a gyász igen megszorongatott, s kínnal tetézett engem ez az írás is, amit este kezdettem el. De már reggel van. Az ablakon keresztül látom a fehér téli világot. A szememet megtölti a fény és a tisztaság, s onnét a szememből belsőmbe gyűl, ahol csakugyan bennem is, mint minden emberben, áll egy oltár. Most eme oltárnál időzik az én nagyapám, kinek pillangós szavai közül felrepülnek az ő igéi, melyek a mai világról az ifjakhoz szólnak. Azokkal az igékkel úgy írta nagyapám, hogy a háború után a világ megrázta magát, mint a homokból fölkelő oroszlán. Most hullanak róla a homok szemei, s ahogy hullanak, úgy ifjodik egyre a föld. És ha erejében még egy kicsit zabolátlan is, majd mi ifjak királlyá tesszük a csillagok között.

.oOo.